

MAGYAR MÚZEUMOK

2000/2

NYÁR

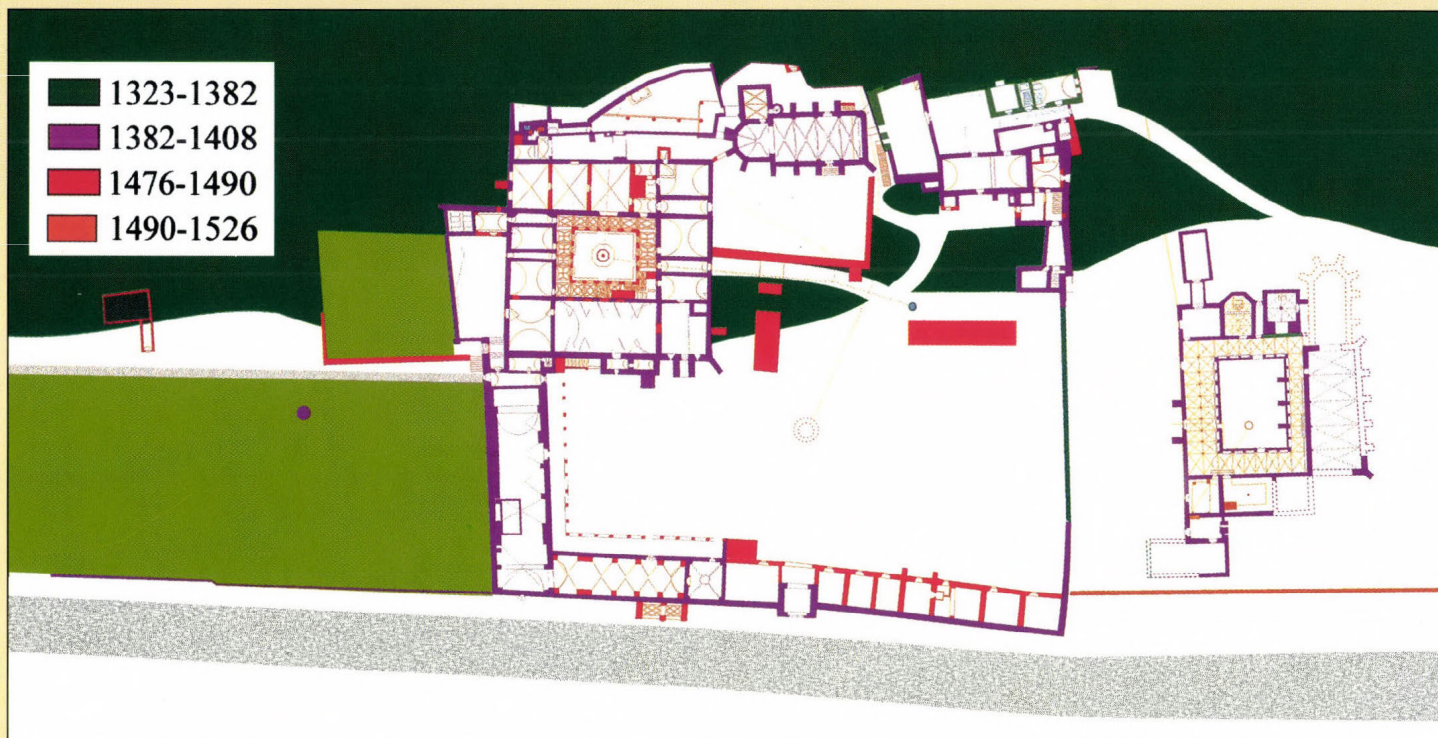
HUNGARIAN MUSEUMS

Summer Volume 6

Number 2

A photograph of a large stone castle or fortress built on a hill. The castle features a prominent tower with a red-tiled roof and several stone walls. The foreground is filled with lush green trees and bushes. The sky is blue with scattered white clouds.

Természet és múzeum

Visegrád

A visegrádi királyi palota alaprajza
Plan of royal palace at Visegrád

A visegrádi fellegrvár a Duna felől
The citadel seen from the Danube

A királyi palota romjai a rekonstrukció kezdetén
The ruins of the royal palace at the beginning
of the reconstruction

Fotók-photos: Buzás Gergely

Természet és múzeum

Ebben a számunkban a millennium évében megvalósuló múzeumi rekonstrukciók sorából Visegrádot mutatjuk be, nagyobb figyelmet fordítva a természeti környezet és a muzeális intézmények kapcsolatára. Továbbra is teret adunk a jelen- és múltbéli szakmai gondjainkkal foglalkozó írásoknak. Ebben az időszakban szakterületünket jelentős veszteség érte, ezért megemlékező rovatunk sajnálatosan terjedelmes. Ha már gondokról esett szó, fontosnak tartjuk az alábbi állásfoglalást közreadni, abban a reményben, hogy a szakmai szempontok minden más érdek, kényszerítő körülmény ellenére érvényesülnek.

Állásfoglalás

Az immár 200 éves magyar múzeumiügy mesterségbeli elvei sajátosak, hosszú idő alatt kiforrottak. A múzeumokban dolgozó szakemberek alapvető feladata és érdeke a közgyűtemények folyamatos korszerűsítése, a múzeumi munka hatékonyabbá tétele, ám ez csak jól végiggondolt szakmai-tudományos elvek szerint valósítható meg. A fenntartók csak finálisis megfontolások alapján hozott döntései, meggondolatlan restriktív törekvései nem csupán a nemzeti kulturális örökség biztonságát veszélyeztetik, s okoznak visszafordíthatatlan károkat a múzeumi anyagban, de alapvetően sértik az ezt őrző, gondozó közalkalmazottakat is.

A kulturális örökség értékeinek összegyűjtése, megőrzése, bemutatása helyi és országos szinten a közgyűtemények különböző intézményeiben, múzeumokban, kiállítóhelyeken történik. E közgyűtemények hosszú történeti folyamata során jöttek létre. A helyi intézmények, az önkormányzati fenntartású múzeumok, tájházak a tudományos értékek megőrzése mellett a lakosság helyben maradásának, identitása fenntartásának, mindamellett az oktatásnak, turizmusnak, az idegenforgalomnak fontos helyszínei.

A fentiek alapján elengedhetetlen, hogy az ezen intézmények valódi tulajdonosai, az egyes települések, tájak lakosságát képviselő önkormányzatok, képviselőtestületek a közgyűteményi intézményrendszer sorsát befolyásoló olyan rendeleteket, törvényeket hozzanak, amelyek minden szempontot figyelembe vesznek, amelyek annak működési feltételeit nem rontják, s mindamellett biztosítják a felkészült szakembergárda szakmai és egzisztenciális biztonságát is.

Jelen sorokat megküldjük a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Közgyűteményi Főosztályának, kérve erkölcsi és anyagi támogatását, e folyamatok felelősségteljes ellenőrzését, folyamatos figyelemmel kísérését.

Felolvastatott és egyhangúan elfogadtatott Felsőtárkányban a néprajzos muzeológusok országos konferenciáján, 2000. április 28-án.

Szerzőinkhez

A MAGYAR MÚZEUMOK szerkesztősege kéri a szerzőket, legyenek figyelemmel az alábbiakra:
– a kéziratokat *lemez*en (Word, IBM kompatibilis) és *kinyomtatva* is kérjük;
– az illusztrációkat pontos *képlistolával* és *képalírásokkal* kérjük, a képeket fontossági sorrendben *sorszámozva*, a *fotós(ok) nevének* feltüntetésével;

– külön lapon kérjük megadni az alábbi adatokat: a szerző neve, születési éve, végzettsége, tudományos fokozata, foglalkozása, munkahelye, beosztása (a szerzőket bemutató rovatához).

Kérjük továbbá a kéziratok leadási határidejének pontos betartását. *Lapzárta*: első szám: november 30.; második szám: február 28.; harmadik szám: április 30.; negyedik szám: augusztus 31.

MAGYAR MÚZEUMOK

2000/2 Nyár

Bodó Sándor: Kultúrjavak temetője vagy Noé bárkája?
A muzeológia gondjai az ezredfordulón.....3

MŰHELY

Buzás Gergely: Visegrád emlékeinek múltja és jelene.....5
Pálóczi Horváth András: A visegrádi királyi palota középkori gyümölcsöskertje.....9
Szabó Péter: A Pilis a középkorban.....12
Müller Krisztina: Környezetrekonstrukció a százhalmobattai Régészeti Parkban.....14
Buschmann Ferenc: A hajtai (ős-zagyvai) természetvédelmi terület élővilágáról.....18
Kiss Erika: A Múzeumok szerepe 2000-ben.
A Magyar Múzeumok Egyesület közgyűlése Jászberény, 2000. március 3–4.....20
Sári Zsolt: Újabb generációk, új kihívások a múzeumokban.
Ifjúsági tagozat alakul a Pulszky Társaságban.....21

VISSZATEKINTÉS

Katona Edit: A millenniumi Néprajzi Falu muzeológiai problémái.....22
Gál Vilmos: Küzdelem a bécsi udvari gyűjtemények magyar eredetű kincseiért (1918–1932).....24
Bánki Horváth Mihály: Az egykori kiskunfélegyházi tanítóképző intézet botanikus kertje.....27

DOKUMENTUMOK

Éri István: Az első múzeumi normatíva, 1977.....29

SZÁMVETÉS

Pintér János: Körkép a hazai muzeális intézményekről. (Egy felmérés tanulságai).....31
Wicker Erika: A petőfiszállási avar vezéri sír.....33
Liszes János: A Kiskunsági Nemzeti Park kiállítóhelyei.....34
Almási Tibor: A Gyurkovich-gyűjtemény a Hansági Múzeumban.....35
Darvasné Molnár Anna: Múzeumok a „köz művelődéséért”
Nemzetközi múzeumpedagógiai konferencia 1999. október 25–27.....37

KIS MÚZEUMOK A NAGYVÁROSBAN

Szöllősy Marianne: Az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény.....41

KIÁLLÍTÁSOK

Selmeczi Kovács Attila: Ember és természet
Egy rendhagyó kiállítás a visegrádi fellegvárban.....43
Kriston Vízi József: Egy kis séta a természet harmadik országában.
A kecskeméti Fuxreiter-gyűjtemény állandó kiállítása.....44
Basics Beatrix: Történelem képekben. Három kiállításról.....46
Zomborka Márta: Egyháztörténeti kiállítás Vácott.....48
Ujváry Zoltán: Betyárok a Kiskun Múzeumban. Schéner Mihály képzőművész kiállítása.....49

VISSZHANG

Draveczky Balázs: Vallomás a múzeumi és szubjektív hasznú sajtófigyelési eredményekről.....50

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Korkes Zsuzsa: Könyv a hímzett fejkendőkről.....51
Deme Péter: Museumvisie 1999/4. és 2000/1.....52
Rezi Kató Gábor: Museum International 204–205 (1999/4. és 2000/1.)
Dossier: Museums and the Internet I-II.....54
Deme Péter: ICOM News 2000/1.....55

IN MEMORIAM

Darkó Jenő: Dr. Kiss Ákos (1919–1999) emlékezete.....56
Tóth Endre: Kiss Attila (1939–1999).....57
Füzes Endre: Mándoki László (1935–2000).....58
Selmeczi Kovács Attila: Fügedi Márta (1949–2000).....59
Szentkuty Károly: Dr. Kömnyey Attilára emlékezem.....60

A PULSZKY TÁRSASÁG HÍREI.....63

E számunk szerzői.....64

Levélcímünk:
MAGYAR MÚZEUMOK Szerkesztősége
1476 Budapest 100. Pf. 206.
Tel.: 210-1330/155, fax: 210-1336

A címlapon
A visegrádi fellegrád

On the cover
The Visegrád Citadel

Fotó-photo: Winter Erzsé

A hátlapon
Ásványok és kőzetek
a Fuxreiter-gyűjteményből

Back cover
Minerals and stones
from the Fuxreiter Collection

Fotó-photo: Strasser András

MAGYAR MÚZEUMOK
A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi
Egyesület folyóirata

Megjelenik évente négyszer
VI. évfolyam 2. szám, 2000 nyár

Főszerkesztő:
Selmeczi Kovács Attila

Felelős szerkesztő:
Deme Péter

Szerkesztőség tagjai:
Basics Beatrix, Kriston Vízi József, Korsós
Zoltán, Wellmann Nóra, Wollák Katalin

Lapalapító és a szerkesztőbizottság elnöke:
Éri István

A szerkesztőbizottság tagjai:
Balogh Balázs, Dercsényi Balázs, Kóczyáné
Szentpéteri Erzsébet, Kovács Péter, Mihály
Mária, Nagy Mihály, Tímárné Balázs Ágnes

Fordítások: Basics Beatrix, Gönczi Ambrus

Szerkesztőség:
1087 Budapest, Könyves Kálmán körút 40.
Telefon: 210-1330/155
E-mail: pulszky@bot.nhmus.hu
Felelős kiadó: Matskási István
Nyomdai előkészítés:
TKME Tipográfiai Stúdió
Műszaki szerkesztő: Török Balázs
Színes feldolgozás: Repró Miló Kft., Bp.
Nyomdai munkálatok: Veszprémi Nyomda Rt.

Felelős vezető: Erdős András
Előfizethető a kiadónál
(levélcím: 1476 Bp. 100. Pf. 206.),
illetve postautalványon, csekkel vagy
átutalással.

ABN-AMRO Bank 10200830-32323599

Előfizetési díj számonként:
egyéni előfizetőknek 400 Ft,
közületeknek 700 Ft
HU ISSN 1219-4662

Megjelenik a
Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma

és a **Nemzeti Kulturális Alapprogram**
támogatásával

HUNGARIAN MUSEUMS
2000/2 SUMMER

Sándor Bodó: Burial-ground of Cultural Goods or Noah's Ark?
Problems of Museology at the Millennium.....3

WORKSHOP

Gergely Buzás: The Past and Present of the Museums of Visegrád.....5
András Pálóczi Horváth: The Medieval Orchard of the Visegrád Royal Palace.....9
Péter Szabó: Pilis Mountain in the Middle Ages.....12
Krisztina Müller: Construction of Environment in the Archaeological Park
in Százhalombatta.....14
Ferenc Buschmann: About the Flora and Fauna of the Hajta Reservation.....18
Erika Kiss: The Role of the Museums in the Year of 2000
The General Assembly of the Hungarian Museum Association.....20
Zsolt Sári: New Generations, New Challenges in Museums
Youth Section of Pulszky Society Formed.....21

RETROSPECTIVE

Edit Katona: Museological Problems of the Millennium Museum Village.....22
Vilmos Gál: Fight for the Treasures of Hungarian Origin in Viennese
Court Collections (1918–1932).....24
Mihály Bánki Horváth: The Botanical Garden of the Former Teachers'
Training College in Kiskunfélegyháza.....27

DOCUMENTS

István Éri: The First Hungarian Museum Standard 1977.....29

RECKONING

János Pintér: A Panorama of the Hungarian Museum Institutions (Lessons of a Survey).....31
Erika Wicker: The Burial of an Avar Leader in Petőfiszállás.....33
János Lisztes: The Exhibits of the Kiskunság National Park.....34
Tibor Almási: The "Gyurkovich" Collection in the Hansági Múzeum in Mosonmagyaróvár.....35
Anna Darvasné Molnár: Museums for the Education of the Public
International Conference of Museum Education Budapest, 25–27. October 1999.....37

SMALL MUSEUMS IN THE BIG CITY

Marianne Szöllősy: Újpest Local History Collection.....41

EXHIBITIONS

Attila Selmeczi Kovács: Man and Nature
An Unordinary Exhibition in the Visegrád Citadel.....43
József Kriston Vízi: Walking through the world of minerals
The permanent exhibition of the Fuxreiter Collection.....44
Beatrix Basics: History in Pictures. On Three Exhibitions.....46
Márta Zomborka: Exhibition of Ecclesiastical History in Vác.....48
Zoltán Ujváry: Outlaws in the Kiskunság Museum
The Exhibition of Artist Mihály Schéner.....49

ECHO

Balázs Draveczky: Confession on Museum Press Reviews and Their Subjective Profits.....50

BOOK AND PERIODICAL REVIEW

Zsuzsa Korke: Book on the Embroidered Kerchief.....51
Péter Deme: Museumvisie 1999/4. és 2000/1.....52
Gábor Rezi Kató: Museum International 204–205 (1999/4. és 2000/1.)
Dossier: Museums and the Internet I-II.....54
Péter Deme: ICOM News 2000/1.....55

IN MEMORIAM

Jenő Darkó: The Memory of Dr. Ákos Kiss (1919–1999).....56
Endre Tóth: Attila Kiss (1939–1999).....57
Endre Füzes: László Mándoki (1935–2000).....58
Attila Selmeczi Kovács: Márta Fügedi (1949–2000).....59
Károly Szentkuty: The Memory of Dr. Attila Környey (1940–2000).....60

NEWS OF THE PULSZKY SOCIETY.....63

Authors of this issue.....64

Kultúrjavak temetője vagy Noé bárkája?

A muzeológia gondjai az ezredfordulón*

Bodó Sándor

Mintegy nyolcvan esztendeje az egyik miskolci napilap a városi múzeum és tudós munkatársa társadalmi helyzetén élcelődött. A szerkesztő úr tárcája szerint egy városi előkelő társaságban arról beszélgettek, „hogya mi lesz, ha majd minden városi tanácsnok méltóságos úr lesz? ... A társaságban volt Leszih Andor múzeumőr is. Elkezdtek ugratni, hogy ő mikor lesz méltóságos úr.

– Előbb múzeumigazgatói állást kell kreálni, mert most csak a VIII. fizetési osztályba sorozott múzeumi titkár – mondja a társaság egyik tagja.

– Múzeumőr – igazítja helyre a másik.

Megszóllalt Leszih Andor is: – Egyik se. Átlásomat a múltkoriban egy múzeumlátogató – tisztviselőember – mondta meg a legjobban, aki állandóan és következetesen raktárnok úrnak szólított. Igaza volt. ... Se nem titkár, se nem ő, csak raktárnok úr.“¹

Valóban, tisztelt szaktársaim! Mik is vagyunk mi? Raktárnokok? Gyűjteménygyarapítók? Szorgos restaurátorok és preparátorok? Inventárium-készítők? Kiállításgyártók? Kutató muzeológusok? Olykor tudósok? Nehéz a válasz ...

Szaktámánk presztízsének helyzetével nem kívánok általánosan foglalkozni, bár úgy gondolom, hogy a lokális vagy generális presztízst több muzeológus generáció egymásra épülő és minden múzeumi feladatra arányosan kiterjedő szorgos munkájával képes elérni. A kiküzdött reputáció és annak gyarapítása felett örködni a Pulszky Társaságnak is feladata, s e téren vannak is eredményei.

Tudom, mindennek legnagyobb része jámbor óhaj, de mindannyiunk kötelessége erőnk szerint cselekedni a ránk bízott kulturális javak érdekében.

Tekintsük át múzeumi világunk működési feltételeinek (főbb mutatóinak) megváltozását az eltelt tíz-tizenöt évben. Feltűnő és tanulságos, hogy 1985-től 1995-ig lényegében nem változott a múzeumok személyi állománya. 6400-6500 fő gondoskodott a szakmai feladatokról, intézményfenntartásról és a közönségfogadásról. Az utolsó publikált számadat – a Magyar Nemzeti Múzeum Dokumentációs és Informatikai Főosztálya jelentéséből – 1997. december 31-i állapotot tükröz, s 1995-höz képest már közel ezrlefős csökkenést jelez (5675). A napi hírek ismerete alapján nem nehéz megjósolni, hogy a muzeális kincsek „őreinek“ száma 2000-ben s talán azt követően is csökkenni fog. Szembe-

tűnő a tudományos munkakört ellátók számának fogása is, ahol ugyan az 1990-es létszám (1246) 1995-re szerény emelkedést mutat (1256), a tendencia azonban csökkenő: 1996 végén 1191, 1997 végén csupán 1143 főt regisztrálhatunk a tudományos kutató muzeológusok között.²

S ezzel szemben hogyan alakult a gyűjtemények (muzeális emlékek, muzeális értékek, kulturális javak) mennyisége? 1985-ben 9,7 millió műtárgyat regisztráltak. Gyűjteményeink 1990-re 13 millióra, 1995-re 18,9 millióra, 1997 végére 21 millióra gyarapodtak. Különösen figyelmet érdemel a régészeti gyűjtemények rohamos gyarapodása, amelyet a következő számsor híven tükröz: 1985: 5 millió, 1990: 7,2 millió, 1995: 11,2 millió, 1997: 13,7 millió.

Ezek a dinamikus növekedést mutató adatok igen komoly, sőt komor szakmai figyelemztetést és kihívást is hordoznak. Egyszerre vetik fel a fenntartók, a múzeumvezetők, a muzeológusok, a restaurátorok, de a gazdasági ügyeinket irányító-bonyolító munkatársak felelősségét is kulturális javaink méltó megőrzésében. A felelősség e téren a raktárak minőségének és mennyiségének kérdésétől a restauráláson/konzerváláson át a nyilvántartás eszközeiben és módszereiben szükséges megújulásig vezet, kiegészítve a tudományos feldolgozás időben történő kötelező elvégzésével.

Szabadjon néhány kérdés felvetésével a kulturális örökség fontos részét őrző múzeumok sajátosságairól, ill. egyes feladatairól szólnom.

A múzeumoknak állandó funkciói mellett voltak történelmileg változó, hullámzó fontosságú feladatai is. Ilyen volt a folyamatosan jelenlévő, de minőségében változó pedagógiai funkció. Ugyancsak állandó, de egyben változó is volt az a vonás, hogy a múzeum mindig tükrözte, tükrözi az adott szaktudomány kornak megfelelő álláspontját. Tárlatáinkat mindig meghatározták, befolyásolták a korszak szakmai (politikai) nézetei, a tudomány állapota és problémálatása.

De tegyük fel – Szabad Györggyel együtt³ – azt a kérdést, hogy a történetkutató milyen segítséget vár el a forrásörző múzeumoktól? A válasz rövid: gyűjtsék, őrizték, rendezzék és tegyék a kutató számára jól megközelíthetővé a történeti múlt tárgyi anyagát. Segítsék elő a muzeális emlékek szaktudományi értékesülését, s tegyék ezt a segédletek olyan hierarchiájával, amely a makrostruktúra ismertetéséből kiindulva a kutatót végső soron minden egyes tárgyhoz képes elvezetni.

Bár egyes angolszász tudósok XX. század végi – nem egyértelműen pozitív – véleménye szerint a múzeumok rejtett célja a jómódúság, a bőség legitimizálása, s az egyes embert „kulturális tőkefelhalmozásra“ készítetni, Sir David Wilson, a British Múzeum egykori igazgatója mégis így summázza véleményét: „Az a múzeum, amelyik nem gyűjt, halott múzeum.“⁴ David Wilson megfogalmazása tükrözi a magyar múzeumok – gyűjteménygyarapítással kapcsolatos – általánosan jellemző felfogását is.

Múzeumaink napjainkra a kulturális javak figyelemre méltó mennyiségét gyűjtötték össze épületeik falai közé. Ez a mennyiség, mint erre a korábbi adatsorral is utaltam, folyamatosan gyarapszik. Ewa Bergdahl⁵ norvég muzeológussal egyetérttek, aki úgy fogalmaz, hogy a múzeum célja – a társadalmi elemzés, azonosulás és az aktív történelmi tudatosság eszközeinek kialakítása – magas rendű, s nem irreális vállalat. Egy folyamatorientált múzeum soha nincsen készen. A múzeum teste és lelke közötti egyensúly keresése a muzeológusok alapvető és végtelen feladata.

Glatz Ferenc a tárgyi emlékek és a történeti muzeológia viszonya kapcsán fogalmazott meg a múzeumi gyűjtemények forrásértékével kapcsolatos fontos gondolatokat. Felveti, hogy a történeti jelzőt a muzeológia fogalmával kapcsolatban legalább kettős értelemben kell használnunk. Egyrészt abban a tágabb értelemben, amely minden emléket történetiségében tekint. A Föld bioszféráját épp úgy, mint az emberi társadalmat. E felfogás szerint minden múzeum „történeti múzeum“, hiszen akár az élő vagy élettelen természet, akár a fizikai antropológia vagy a műszaki fejlődés emlékeit tartalmazza, lényegében minden a természeti vagy a társadalmi fejlődés egy adott, meghatározott történeti pillanatában keletkezett, s korának jegyeit viseli magán. A történész tehát tudatosan törekszik olyan tudományos teljesítményre, amely a tárgyi emlékeanyagot a maga történeti környezetében világítja meg.⁶

Felmerül azonban másrészt az a veszély, hogy épp úgy, mint más tudományok gyakorlatában, a muzeológia esetében is, miként kerülhető el, hogy túlzott következtetéseket vonjunk le a „minden történetiségében létezik“ axiómából. A múzeum mint intézmény, a kulturális javak összegyűjtésével az egyes emlékeket, tárgyakat, tárgye gyűjtéseket – mint erre Radnóti Sándor utal⁷ – *dekontextualizálja*, amennyiben kiemeli abból az eredeti teréből, ahol azok funkciójukat betöltötték. A múzeum nem a kulturális emlék, nem

a történeti tárgy eredeti helye, hanem a változásban való maradáóságának helye. A dekontextualizálás veszélye nagy, s ezt a veszélyt *csak kiemelkedően felkészült, gondos szakmai gyűjtő tevékenységgel* lehet többé vagy kevésbé csökkenteni. Mivel a múzeum intézménye eredendően kontextusváltásra kényszeríti a benne felhalmozott és kiállított tárgyakat, ezért egyik lehetőségként megkísérlti rekonstruálni az eredeti kontextust. Másik lehetősége pedig az, hogy tudatosítva e szándék lehetetlenségét (korlátozottságát), a muzeális emlék esztétikumára alapítja bemutatását. Hasonló gondolatot fogalmaz meg Fejős Zoltán Marcel Mausst idézve, akinek a nevével fémjelzett társadalmi szemlélet szerint a múzeum olyan intézménynek tekinthető, amely alkalmas a társadalom működésének tárgyakkal megragadható jellemzésére. A múzeum lényegéből és hatásából következik, hogy az európai és amerikai (néprajzi) múzeumok tevékenységét erősen befolyásolja az az értékelő válogatás, amely az *esztétikai* megítélésen alapul. Igazolja ezt a vélekedést az a tény is, hogy a XX. század múzeumi gyakorlatában nem szűnt meg a „szép tárgy” és a „ritkaság” kultusza.⁸

Az újabb rendszerező kísérletek a történeti forrást a „társadalmi emlékezet” viszonylatában vizsgálják. A tárgyi világ mint történeti forrás, a legszélesebb értelmezést kapja. A tárgyak (műtárgyak) mellett persze ide kell sorolni minden írott, sőt szóbeli emléket is, amely információt tartalmaz az emberiség múltjáról.

A forrásörző helyek alaptípusainak kialakulása (a könyvtárak, a múzeumok, a levéltárak létrejötte) nem tudományelméleti, hanem merőben praktikus alapokon nyugszik. A források őrzőhelyét meghatározták a források külső, formai jegyei, keletkezésük és kezelésük. A muzeológia feladata az anyagi kultúra emlékeinek megőrzése és feldolgozása. Mindez persze nem jelenti azt, hogy – mint kutatóhely – kizárólag az őrzött forrásanyagra támaszkodhat, hanem természetesen használja a többi forrásörző hely, a többi történeti szakágzat eredményeit és módszereit.

A tárgyi emlékek természetéhez tartozik, pl. szemben az írott emlékekkel, hogy keletkezésüktől (megalkotásuktól) fogva a korábbi korszakokban betöltött eszközfunkciójuk következtében váltak a társadalom múltjának reprezentáns darabjaivá. E tárgyak mögött mindig rejlik társadalmi háttér, a muzeális forrásoknak felfedezhető és felfedezendő a „szociális természeté”.

Ugyancsak a kulturális javak sajátosságaihoz tartozik a tárgyi emlékeknak az idő előrehaladásával együtt *növekvő száma*. A régmúltból napjaink felé haladva egyre több műkincset őriznek a múzeumi trezorok és raktárak. Az újkori társadalom életében nagyobb helyet foglalt el az eszköz, a tárgy, mint pl. a középkorban. Glatz Ferenc állapít-

ja meg – teljes joggal –, hogy a kapitalista korszaknak a termelés területén legfőbb jellemzője, a fejlődés mutatója is az iparszerűség, az, hogy mennyire tudja az embert körülvevő világot tárgyi-dologi eszközökkel ellátni. Nemcsak az ipari termelés rohan előre mind gyorsabban a XIX. és a XX. században, de az embert a mindennapi életben körülvevő ezernyi használati cikk száma is rohamosan növekedett. Az újkor embere mind határozottabban válik eszközhasználóvá, tárgycentrikus társadalmi lénné.⁹ Kiegészíti ezt a képet a jelenkorra irányítva a kutatás figyelmét Hofer Tamás és Fejős Zoltán. Zömmel amerikai és skandináv kutatók nyomán utalnak arra, hogy a „fogyasztás” jelensége és a „fogyasztói magatartás” új tudományos érdeklődést kiváltva hosszú példatárral bizonyítják, hogy a mai társadalmak a modern-posztmodern világ konzum kultúrájú tárgyibőségével jellemezhetők.¹⁰

Figyelmeztető számunkra ezzel szemben az a tény, az a tendencia, amely az utóbbi évtizedek muzeológiai műtárgy-gyűjtő gyakorlatát jellemzi. Feltűnő, helyteleníthető és értelmezést kívánó ugyanis, hogy a XX. század második felében fogyni kezdenek a múzeumok polcaira kerülő műtárgyak. Helyüket egyre inkább a társadalom történetének más módszerekkel rögzített megőrkítése vette és veszi át. Ez a tendencia egyes múzeumi szakágak művelőit előbb-utóbb arra kényszeríti, hogy szembenézzenek a szakterület módszereinek megújításával, mint a jelenkor igényével. S ha a feladatokat tág perspektívába állítják, s a történeti megismerést gazdag szempontrendszerrel szolgálják, helyrebillen a „*folymatorientált*” múzeum történelemreprezentáló (viszonylagos) egysége.

Végezetül érdemes szólni a múzeumokba került műtárgyak *értékének* kérdéséről. Franz Boas, az Amerikában élt német tudós szerint a természeti-történeti múzeumnak *Noé bárkája* a megfelelője, amely eleve magában hordozza az érték kiválasztását/kiválasztódását, bár nem kínálja fel annak eredeti környezetét.¹¹ Giovanni Pinna Malraux-ra hivatkozva vallja,¹² hogy a múzeum mint intézmény mindig részleges és töredékes, de műtárgyai nem véletlenül kerülnek raktári polcokra és kiállítási vitrinekbe. Kovács Péter művészettörténész a magyar viszonyokat érintve az 1980-as évek derekán úgy vélekedett,¹³ hogy mindmáig egyértelműnek tűnt: korábban a múzeumok „a leülepedett, az idő által hitelesített értékek gyűjtőhelyei”. Mára már nem maradt idő arra, hogy a múzeumok türelemmel várjanak a „leülepedésre”. Tárgyaink, dokumentumaink s a művészet termékei is veszendővé válnak. György Péter esztéta egy közelmúltban megjelent kötetében azt írja,¹⁴ hogy „a modern múzeumok mindig világos és egyértelmű állásfoglalásra és ennek megfelelő vonalvezetésre törekedtek, s nem vitatkoztak. Ami a múzeumban

van, s amiként ott van, az már túl van a vitán, nincs legitim diskurzus, amely azt kétségbe vonhatná.” Ezzel a megállapítással azonban rögtön polemizál is, amikor megjegyzi, hogy „a múzeum sokkal inkább a közös tanácsatlanság, mintsem a normatívitás színtere.” A digitális forradalom, a számítástechnika széles körű és robbanásszerű elterjedése óriási kihívást (egyben problémát) jelent a múzeumokban őrzött hatalmas gyűjteményi anyag életében. Az eredeti tárgyak (vagy az eredeti kiállítási környezet) digitalizált reprodukcióvá, on line bázisokba kerülő adatokká válnak. E kérdéssel napjaink magyar múzeumi világa már szembesült, a megfelelő válaszokra azonban még várunk kell. Nos, jogosnak tűnik az érték, a történeti és az esztétikai forrás minőségének megkérdőjelezése, s a muzeológus szakmának tisztázó vitákat érdemes folytatnia ...

Jól tudjuk ugyanis, hogy amit közelmúltunk és napjaink tárgyaiból, történeti forrásaiból átengedünk az enyészetnek, az elpusztul, s alig marad belőle valami (foto, film, digitális információ), amit egy boldogabb s bölcsőbb kor embere a maga számára felfedezhetne.

* *Elhangzott a Pulszky Társaság közgyűlésén, 2000. március 4-én Jászberényben.*

Jegyzetek

1. Megjelent: Berecz József: Borsod megye és Miskolc múzeumügye a helyi sajtó tükrében. 1892–1949. Miskolc, 1999. 48.
2. Magyarország múzeumi létesítmények működési adataiból 1997. Budapest, 1998.
3. Múzeumi Közlemények, 1988–1989.
4. Keene, Susanne: A műtárgyvédelem és a restaurálás szervezése a múzeumokban. Budapest, 1999.
5. Nordisk Museologi 1996/2.
6. Glatz Ferenc: Történetírás – korszakváltásban. Budapest, 1990.
7. Magyar Tudomány 1995/8.
8. Fejős Zoltán: Tárgyunk, tárgyaink. In: 50 éves a Néprajzi Tanszék. Jubileumi kötet. Folklor és Etnográfia 100. Debrecen, 1999. 236–252.
9. Glatz Ferenc i.m.
10. Hofer Tamás: A „fogyasztói magatartás” mint kutatási téma a néprajzban. In: Néprajzi Értesítő 1994., Fejős Zoltán i.m.
11. Vö.: György Péter: Digitális éden. Budapest, 1998.
12. Binni, L.–Pinna, G.: A múzeum. Budapest, 1986.
13. Múzeumi Közlemények, 1985–1986.
14. György Péter i. m.

Burial-ground of Cultural Goods or Noah's Ark?

While the number of permanent staff of Hungary's museums has been decreasing for the last decade, the multitude of works of art has been growing. In connection with this controversial tendency the author deals with the interpretation of the tasks and of the social functioning of the museums. After quoting different professional opinions the author presumes it important to carry on collecting works of art, maintaining the museums on a sufficient level, and appreciating their social significance.

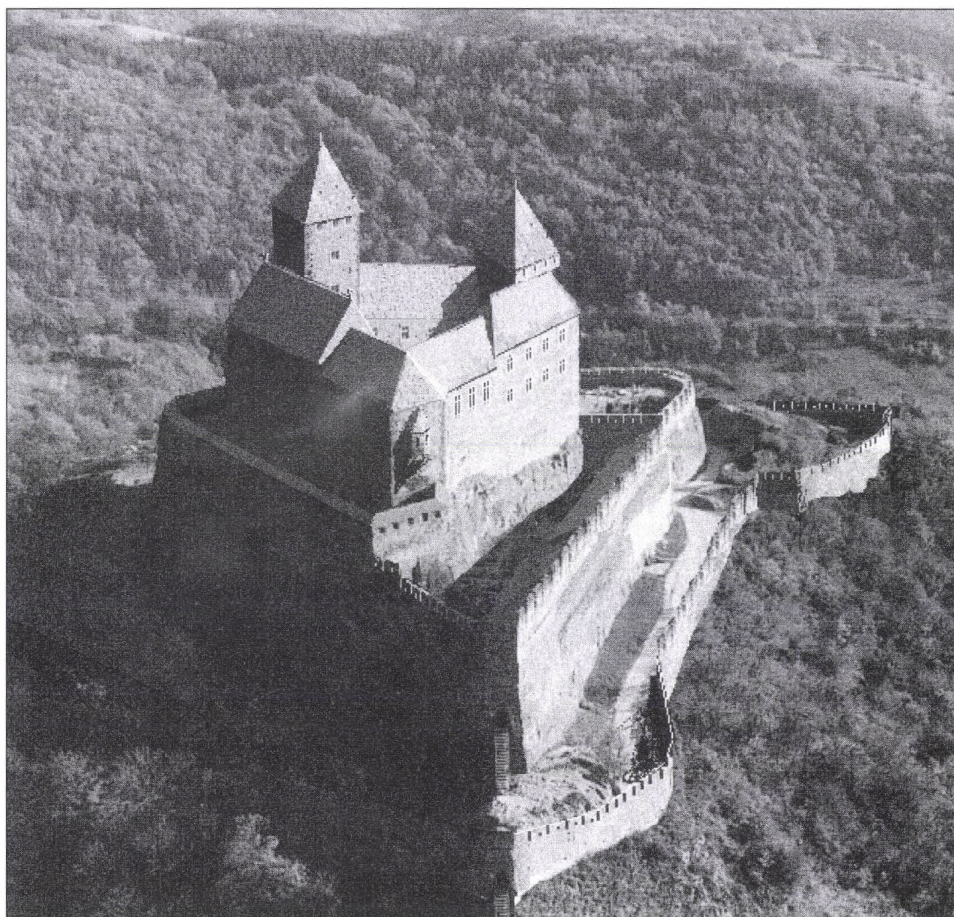
Műhely

Visegrád emlékeinek múltja és jelene

Buzás Gergely

A Kárpát-medence és egyben a középkori Magyar Királyság közlekedési, gazdasági és politikai centruma az a Székesfehérvár, Esztergom, Visegrád és Buda által alkotott terület volt, amelyet a középkorban *Medium Regni*nek, az ország közepének neveztek. A honfoglalástól Mohácsig uralkodóink ezen városok valamelyikében alakították ki rezidenciájukat: a XI–XII. században Székesfehérváron és Esztergomban, a XIII. században Óbudán, a XIV. században Visegrádon és a XV–XVI. században Budán. Ám ezen időleges székhely-funkciók mellett mindegyik városnak voltak állandóbb feladatkörei is. Esztergom a magyar egyház központja és a XIV. századig az állami pénzverés helye, Székesfehérvár a királykoronázások és gyakran a temetések, valamint a kora középkorban az országgyűlések szerepét betöltő törvénynapok helyszíne volt. Buda a XIV. századtól az ország legnagyobb városa, a királyi udvar ott tartózkodásától függetlenül az ország első valódi fővárosává vált.

Visegrád ebben a feladatmegosztásban sajátos szerepet töltött be. A település a Dunakanyar szívében, a Pilis, a Visegrádi hegység és a Börzsöny alkotta összefüggő erdőség középpontjában alakult ki, olyan helyen, ahol a Duna, illetve a folyam völgyében haladó római út a környező városokkal, Esztergommal és Budával gyors összeköttetést biztosított. Az uralkodó birtokában lévő hatalmas erdő ideális királyi vadászóhely volt, amelynek középpontjául, alkalmi királyi szálláshelyeül kínálkozott Visegrád. A település másik, nem kevésbé lényeges előnye kiváló védhetősége volt. A meredek, járhatatlan hegyek és a közükön szorult széles folyó közti szűk átjáró ideális helyzetet teremtett a várépítésre. Ráadásul az államalapítás idején még álltak itt a IV. századi, római *Pone Navata castrum*ának viszonylag jó állapotban lévő kőfalai, amiket 1000 körül könnyedén újjáépíthettek, és a környező királyi erdőket felügyelő ispánság székhelyévé tehettek. A vár mellett egyszerű plébániatemplom épült, a kettő között, valamint az alattuk elterülő völgyben pedig szétszórta elhelyezkedő gödörházakból álló település. Visegrád jelentősége a jelek szerint a XI. század harmadik negyedében emelkedett ki. I. Endre saját védőszentje, Szt. András tiszteletére

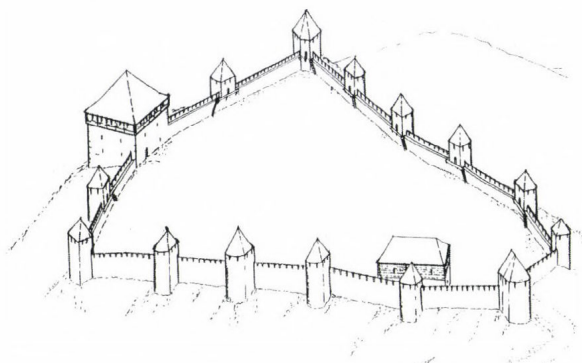

A középkor végi visegrádi fellegrvár elméleti rekonstrukciója
Theoretical reconstruction of the late medieval Visegrád Citadel

bazilita monostort emelt a település szélén, a völgy bejáratánál emelkedő dombon. A monostor alatti településrészen ebben az időben épült egy kis templom. Az ispáni várból nagy, két helyiséges kőházat emeltek, amely talán a vadászatok alkalmával idelátogató király számára is lakóhelyként szolgált. Feltehetően Endre fia, Salamon király folytatta a település gazdagítását: az ispáni vár melletti korai plébániatemplom helyére nagyméretű, freskókkal és gazdag kőfaragványokkal díszített karzattal ellátott esperei templomot építtetett. Salamon bukása után azonban Visegrád háttérbe szorult. László éppen itt, az erős visegrádi várból tartotta őrizet alatt a trónjától megfosztott Salamon királyt, ő maga pedig inkább a szomszédos dömösi kúriát részesítette előnyben.

Visegrád kettős – vadászóhely és erdő – funkciója a középkor későbbi korszakaiban csak erősödött. A tatárjárás után, az 1250-

es évek körül kiépülő új várrendszer szintén tükrözte ezt a helyzetet. A vár két fő egységből állt: a szinte megközelíthetetlenül meredek hegycsúcsra épült erődként és menedékvárként szolgáló fellegrvárból, valamint a Dunaparti teraszra emelt tágas és lakályos lakótoronyból. Ezt az együttest egészítette ki egy hosszú, őrtornyokkal erősített völgyzárófal, ami a fellegrvárat kötötte össze a dunai kikötővel, és ugyanakkor jól védhető kapukkal elzárta a lakótorony mellett elhaladó országutat is. A hatalmas erődítmény várnagya megint az egész erdőség területét magába foglaló Pilis megye ispánja lett. A korai ispáni vár körül a tatárjárás idején végleg elpusztult a X–XII. századi település. A vár védelmében kialakuló új falu már nem a régi ispáni központ helyén, hanem egy szomszédos kora Árpád-kori telep helyén jött létre. Visegrádra a király a XIII. század második felében „hospeseket” telepített, akik – a településrészük későbbi, „német város” nevéből

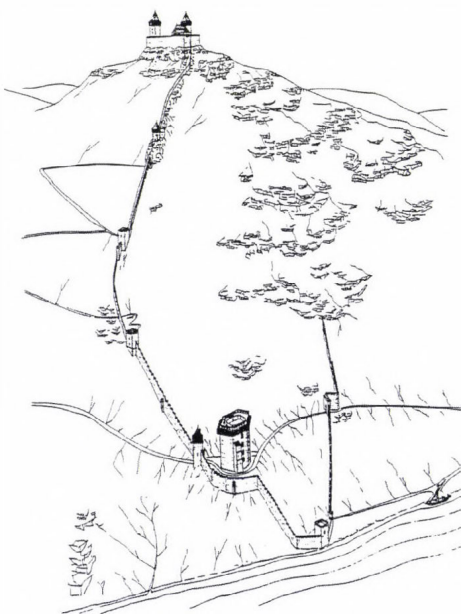

A középkor végi fellegvár elméleti rekonstrukciója
Theoretical reconstruction of the late medieval Citadel

ítélve – német nyelvűek lehettek. A hospes-település szűz területen, az Apátkúti-patak torkolatánál lévő magyar falu és az alsóvár között alakult ki. A visegrádi német telepések kapták meg az 1280-as években a dunai rév túlsó partján elterülő Maros földet is, ahol szintén egy falut hoztak létre. Az így megszülető késő középkori településcsoport jelentősége azonban meg sem közelítette a visegrádi királyi vár fontosságát, amely e korszakban a *Medium Regni*, sőt talán az egész ország legerősebb vára volt.

Elsősorban éppen ez a hatalmas vár volt az a csábító erő, ami 1323-ban ide vonzotta Károly Róbertet, miután elhunyt legnagyobb ellenfele, Csák Máté. Máté a korábban Vencel király kezén levő visegrádi várat megszerezte, és Károly király hívei csak ostrommal tudták tőle elvenni 1317-ben. Máté tartománya azonban ekkor még túl közel volt ahhoz, hogy Károly el merje volna hagyni a távoli Temesvárt, ahol még a század első éveiben, Magyarországra érkezése után, kialakította rezidenciáját. A *Medium Regni* felé vezető utat számára csak Máté 1321-ben bekövetkezett halála és tartományának szétesése nyitotta meg. A helyzet azonban korántsem

A XIII. századi vár rekonstrukciója
Reconstruction of the 13th C. castle

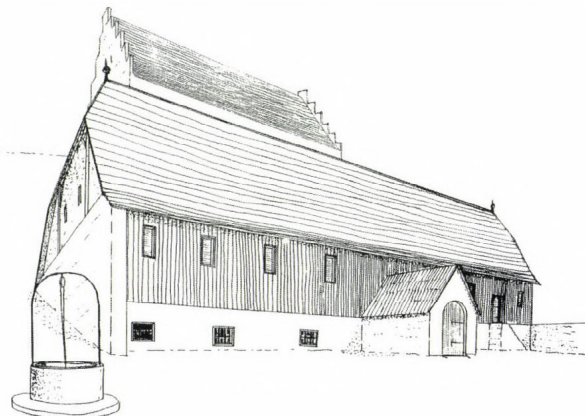
lehetett még túl nyugodt az országbán, Károlynak még számos ellensége akadt, többek között Buda városával – amely korábban a Károly trónigényét támogató pápát is kiátkoztatta papjaival – is feszült volt a viszonya. Minden bizonnyal ez volt az oka, hogy Károly nem elődei székhelyére, a kor minden luxusával felszerelt, pompás, ám szerényen erődtített óbudai várba, hanem a sokkal zordabb, eredetileg csak alkalmi királyi szállás gyanánt épült

visegrádiba költözött.

Bár Károly király igyekezett minél előbb rezidencia céljára alkalmassá tenni a várat – az alsóvárban a lakótorony nagy termeit kisebb szobákra osztotta, kápolnát, belső udvart, pénzverőházat alakíttatott ki, a fellegvárban új palotaszárnyakat emeltetett – ám egy lakályosabb városi házat is emelt. Ez a ház volt a helyszíne 1330-ban Zach Felicián merényletének is. Amint Visegrád rezidenciális szerepe megerősödött, úgy növekedett védelmi jelentősége ebben a korban. Az Árpád-ház kihalását követő, és Károly hatalomra jutásával véget érő trónharcokban értékelődött fel a korona jelentősége is. Károly háromszor volt kénytelen magát megkoronáztatni, mire minden kritériumnak képes volt megfelelni. Az idegen családokból származó uralkodók legitimitását az Árpádok trónján az ország előtt „Szent István koronája” szimbolizálta. Ezért a korona birtoklása Károly számára a királyi hatalom birtoklásának egyik legfontosabb záloga volt. Míg a koronát a korábbi évszázadokban elegendő volt a koronázótemplom – a székesfehérvári Szűz Mária egyház – kincstárában őrizni, Károly személyes felügyelete alá rendelte és a jól ellenőrizhető visegrádi fellegvár kincstárában helyezte el, ahol hosszabb-rövidebb megszakításokkal két évszázadig maradt.

Visegrád városa nem rendelkezett jelentős mezőgazdasági területekkel, bányákkal vagy nemzetközi kereskedelmi útvonalakkal, amelyek gazdagságot biztosíthattak volna lakóinak. Mindössze a Duna és egy másodrangú szárazföldi kereskedelmi út, az Esztergomból Visegrádon és Nagymaroson át Vác és Északkelet-Magyarország felé tartó útvonal haladt át rajta. A település ettől nem vált volna valódi várossá. Hogy ez mégis megtörtént, azt egyértelműen a királyi udvar jelenlétének köszönheti. Visegrád sajátos kicsi és nagyon arisztokratikus várossá alakult Károly király idején. Az ország előkelő-

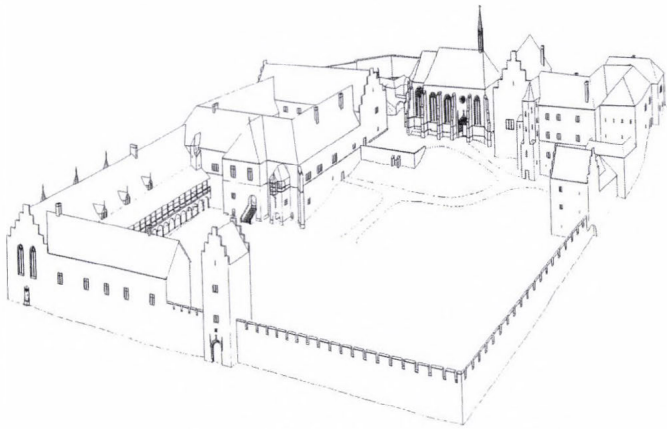
ségei, az udvar és a hivatalok tisztviselői sorban építették fel rezidenciáikat a királyi ház mellett, illetve a város más részein is. Ezek a rezidenciák nem hasonlítottak a más városokban álló polgárházakra, hanem sokkal inkább a vidéki nemesi udvarházak típusát követték: az utcával párhuzamosan elhelyezett téglalap alaprajzú, kb. 30x15 m-es, emeletes házak, kőből vagy faszerkezetből készült falakkal, faoszlopok által tartott gerendás mennyezetekkel. A földszintjüket raktárként használták, bejáratuk a hosszoldal közepén nyílt. Az emeletre külső lépcső vezetett fel. Itt voltak a padlófűtéssel, kandallókkal vagy szemeskályhakkal ellátott lakószobák. Feltehetően maga a városi királyi ház is ilyen épület lehetett. A kisebb igényekkel rendelkező visegrádi háztulajdonosok általában 5-6 m széles, 8-10 m hosszú, emele-

XIV. századi ház a királyi palota területén (rekonstrukció)
14th century house at the territory of the royal palace (reconstruction)

tes, szintenként két helyiségre osztott házakat építettek. Végül a szegényebb polgárok hasonló alaprajzú, de földszintes – egy konyhából és egy szobából álló – faházakban laktak. Visegrád két településrésze, a német és a magyar város a XIV. század második negyedére már teljesen összeépült és lakosságuk is teljesen átrendeződött, de különállásuk megőrződött abban a hagyományban, hogy mindkét városrésznek saját esküdtjei voltak a városi tanácsban. A város fontosabb része a magyar város volt. Itt állt a Szűz Mária plébániatemplom és a Szt. László ágostonrendi kolostor. A városrészen átvezető országúton, a Nagy utcán helyezkedtek el a boltok, és nyilván ez volt a piac helyszíne is. A királyi ház feltehetően a két városrész közötti területen épült fel. A városon kívül állt a régi Szt. András monostor, amelyet még 1220-ban a bencések vettek át, de épületeit a tatárok 1242-ben elpusztították. Károly uralkodása alatt ez is újjáépült.

Károly inkább a várat tartotta lakóhelyének, ott is hunyt el 1342-ben. Fia, I. Lajos király azonban ekkor feltehetően a királyi ház valódi rezidenciává alakítását tervezte, és mellette egy kápolna építésébe kezdett. A

*A Zsigmond-kori királyi palota rekonstrukciója
Reconstruction of the palace in King Sigismund's age*

munka viszont 1347-ben – mikor az udvar ideiglenesen Budára költözött – hirtelen félbeszakadt. Lajos csak a nápolyi és velencei hadjáratok befejezése után, 1355-ben költözött vissza Visegrádra, ekkor valósította meg a palotaépítési terveit. Ezek alapján elsőként a pénzverőkamarát telepítették be a városba, a királyi ház mellé, majd a korábbi befejezetlenül maradt kápolnaépítkezés nyomait tüntették el, és egy új lakóépületet emeltek. Végül felépítettek egy Szűz Máriának szentelt palotakápolnát is. A palota mellett egy nagy kiterjedésű kertet is létrehozta. A sok épületből álló palota épülethegye feltehetően az egykori királyi ház környékén terült el, a várhegy lábánál, az országút mentén. Az építkezés miatt a városnak egy egész utcáját szüntették meg, az ott álló házak egy részét belefoglalták az új együttesbe, másokat pedig lebontottak. Lajos király folytatta a fellegvár kiépítését is a régi palotaszárnyak újjáépítésével.

A XIV. század utolsó harmadában újra nagy változások történtek a visegrádi királyi rezidencia képében. Lajos és lánya, Mária királynő, valamint annak férje, Luxemburgi Zsigmond, már elsősorban hagyománytiszteltből ragaszkodtak ahhoz, hogy hivatalos székhelyük Visegrádon legyen. A valódi főváros egyre inkább Buda lett. Ebben az időben Budán és Visegrádon egyszerre épült ki két igen hasonló elrendezésű és nagyságrendű királyi palota. Az új visegrádi palota a korábbi, szinte spontán kialakult épülethegyes funkcióit egy gondosan megszerkesztett, a kor legmodernebb építészeti elvei szerint megszervezett épületbe rendezte. A szabályos, négyzetes alaprajzú palotában világosan elkülönültek egymástól a különféle célú épületek. Mindegyik rész megjelenésében is tükrözte sajátos feladatkörét. A szabályos négyzetes alaprajzú palota főhomlokzatának közepén a bejárat egy kaputornyon át nyílt. E torony csak szimbolikusan fejezte ki a királyi lakóhely erődítmény jellegét, valódi védelmi szerepe nem volt. A palota belső része egy óriási fogadóudvar köré szerveződött,

amely – akárcsak egy város főtere – a reprezentatív fogadások, felvonulások és lovagi tornák helyszínéül is szolgálhatott. Az udvart körülvevő épületek földszintjét raktárak, pincék és a konyha foglalta el. Felettük helyezkedtek el a palota reprezentatív nagy fogadótermei. Az udvar fölé az épülethegyes legelőkelőbb helyén, a fő-tengelyben magasodott a kápolna. A kápolnától délre a pénzverőkamara épülete és a hozzá kapcsolódó tárnokház, felettük pedig a hegyoldalban a palota előjárójának lakrésze emelkedett. A kápolna másik oldalán állt a négyzetes alaprajzú, belső udvaros királyi lakóépület, udvarán díszkúttal, alsó szintjein az udvari személyzet szállásaival, emeletén pedig az uralkodói lakosztállyal. Ezt a melegvizet fürdőszobával és vízöblítéses árnyékszékkel ellátott lakosztályt egészítette ki egy kis, falikúttal díszített magánkert, amely egyúttal összeköttetést biztosított a kápolna királyi oratóriuma felé is. A palotához azonban hozzá tartozott egy sokkal monumentálisabb kertegyüttes is, amely szerves egységet képezett a palotával, alapterülete nagyjából megegyezett az épülethegyes teljes méretével. A kertet kőkerítés határolta az utca és a hegy felől, a palotával átellenes oldalon pedig feltehetően a gazdasági udvar zárta le.* A palota együttesével szoros szimbiózisban élt a Zsigmond király által alapított obiszerváns ferences kolostor. A régi, Anjou-kori palotakápolnát az új felépítések a király az igen népszerű koldulórendnek adta, és mellé házat épített számukra. Később, 1427 után e ház helyére új, nagy kolostort építtetett. A kolostor a palota közvetlen déli szomszédja volt, így a királynak és az udvartartás tagjainak volt rá lehetőségük, hogy gyakran látogassák a szerzetesek istentiszteleteit.

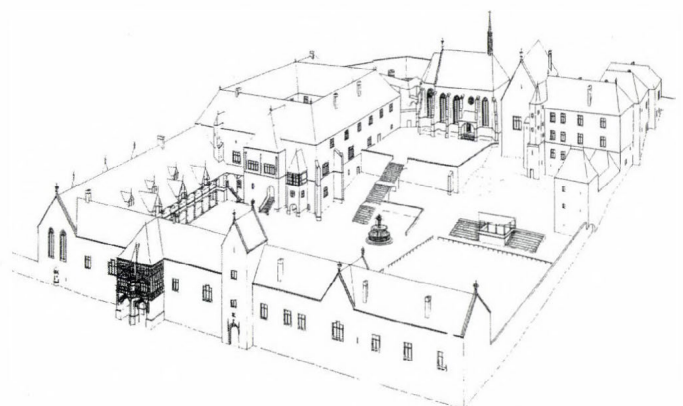
A teljes pompájában Zsigmond király által kiépített visegrádi palota nemcsak reprezentatív rezidencia, hanem fényűző lakóhely is volt. Ezért amikor 1405–1408 körül a hivatalos királyi székhely átkerült Budára, ez nem

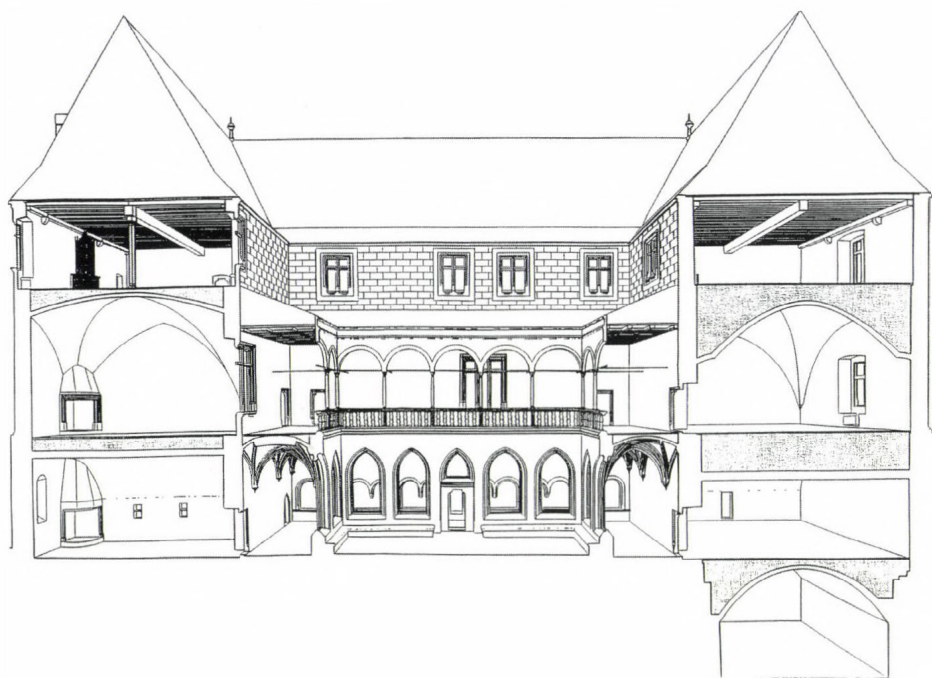
eredményezte a visegrádi palota elhagyását, mindössze szerepe változott meg: az Árpád-kori állapotokhoz hasonlóan újra vidéki rezidenciává és vadászkastéllá vált. A fellegvár, mint a koronázási ékszerek őrzési helye, azonban ekkor is megőrizte fontos szerepét, bár előfordult, hogy kincseit Zsigmond magával vitte Budára. Zsigmond nagy gondot fordított a fellegvár továbbépítésére is. Ezek az építkezések határozottan reprezentatív jellegűek voltak. Az új külső várfal és kaputorony építésével a vár „vár jellege” kapott nagyobb hangsúlyt, ami ellensúlyozta a belső várnak az Anjou-korban megkezdett és még a Zsigmond-korban is folytatódó palotaszárnyakkal való beépítését. Az új fal és kapu azonban nemigen rendelkezett valódi védelmi erővel, inkább egy tiszteletet parancsoló felvonulási utat alkotott.

Zsigmond, illetve utóda Albert király halála után feltartóztatathatatlannal megindult Visegrád hanyatlása. V. László és I. Ulászló nem lakták többé a palotát, a koronát pedig Kottáner Jánosné, Albert király özvegyének udvarhölgye a gyermek V. László számára kilopta a fellegvárból, ahová csak évtizedek múlva jutott vissza. A királyi udvar távozásával együtt távoztak a városból az arisztokraták és kíséretük, az udvart kiszolgáló kereskedők és iparosok pedig munka nélkül maradtak. A XV. század közepén szinte elnéptelenedő város, bár megőrizte kiváltságait, valójában mezővárosi külsőt öltött.

Visegrád életében csak Mátyás király uralkodásának második fele hozott változást. A korona visszakерült a vár falai közé, a király pedig erdélyi szász telepések behívásával igyekezett új életet lehelni az elnéptelenedett városba és az elhagyott ferences kolostor újjáépítését is megkezdte. A palota és a vár felújításához Mátyás csak a Beatrixszel kötött házassága után fogott hozzá. Ez a házasság alapvetően megváltoztatta Mátyásnak az uralkodói reprezentációhoz való viszonyát. Csak ebben az időben ismerte fel, hogy személyének nemzetközi legitimációjában nagy szerepet játszhat környezetének megfelelő kialakítása, az udvar pompájának

*A Mátyás-kori királyi palota rekonstrukciója
Reconstruction of the palace in King Matthias' age*

*A királyi palota Mátyás-kori díszudvarának rekonstrukciója
Reconstruction of the royal palace' courtyard in King Matthias' age*

emelése. Ebben legfőbb mintaképe Zsigmond volt, akinek hatalmas budai, visegrádi, tatai építkezéseit igyekezett tovább vinni. Ezen építkezések szervezését az 1470-es évek második és az 1480-as évek első felében a budai udvarbírókra bízta, mivel ezeket a legfontosabb királyi uradalmakat ők kezelték. A munkákat egy helyi kőfaragóműhely végezte, amelynek jelenléte az ország középső-nyugati területein, elsősorban a Pozsonytól Egerig húzódó sávban mutatható ki. Ez a műhely a késő gótikának egy olyan változatát művelte, amely szorosan kapcsolódott a bécsi dómépítő páholy művészetéhez, amely a XV. század közepén még Magyarország jelentős területén nagy befolyással rendelkezett. E késő gótikus építőműhely mellett azonban a visegrádi építkezéseken már az 1480-as évek első felében megjelentek itáliai reneszánsz műtárgyak, sőt művészek is. A palotakápolna carrarai márványból faragott oltárait és szentségfülkéjét a kor egyik legnevesebb firenzei műhelyéből, a Verrocchio-műhelyből szállították. A palota két reneszánsz szökőkútjának, a Herkules-kútnak és a Múzsák kútjának faragásához az egyik legkiválóbb, Rómában működő szobrászt, Giovanni Dalmatát, más néven Johannes Duknovic de Traguriót sikerült Mátyásnak Magyarországra csábítania. Talán Dalmata volt az, aki az általa faragott Herkules-kutat körülvevő reneszánsz loggia terveit elkészítette. Dalmatával érkezhettek Visegrádra az a Giovanni di Jacopo da Como, akit a művészettörténet-írás inkább Giovanni Riccinnek vagy a Márványmadonnák Mesterének nevez. Ő kisebb tehetségű szobrász volt, akinek a feladata a kápolna Itáliából behozott oltáraihoz és szentségházához készülő keretelés kivitelezése lehetett. Ezek közül

maradt ránk a Visegrádi Madonna néven ismert lunetta-dombormű, illetve két puttó figura. A visegrádi építkezések lezárulása után, az 1480-as évek második felében ez az olasz mestercsoport – talán új tagokkal kibővülve – a budai palota építkezésein folytatta munkáját. Míg Visegrádon ők elsősorban díszítő feladatokat láttak el, Budán már jelentősebb építészeti feladatokat is kaptak.

A palotát Mátyás vidéki rezidenciaként használta, amihez a Zsigmond-kori épület mérete és elrendezése tökéletesen megfelelt. Az átépítés ezért elsősorban korszerűsítésre szorítkozott, ez azonban elegendő volt ahhoz, hogy a palota külső és belső képe gyökeresen átalakuljon. Ennek meg is volt az eredménye: a palotát a kései utókor is még sokáig „Mátyás király palotája”-ként ismerték.

A koronát őrző fellegvárnak a palotával párhuzamosan folyó nagy átépítése itt is teljesen átformálta a korábbi palotaszárnyakat, de inkább csak befejezte a várnak a Zsigmond-korban kiformalódó képét: a kettős falgyűrűvel körülvevő, palotaszerű belső épületbört. Mátyás halála után a fellegvár elsődlegesen koronaőrző funkcióját deklarálta az 1492-es országgyűlés, amely a mindenkorri koronaőrök kezére bízta az erődítményt. Ennek emlékére a következő évben emléktáblát állítottak a vár falán. Koronaőrként került kapcsolatba Visegráddal Bakócz Tamás, aki általa hagyott nyomot a város történetében, hogy a pápánál közbenjárva a pálosoknak juttatta a Szt. András monostort és annak újjáépítését anyagilag is támogatta. I. Ulászló király a XVI. század első évtizedében befejezte a ferences kolostor újjáépítését is.

Visegrád középkori történetének az 1544-es török hódítás vetett véget. Az ostrom során rommá vált az alsóvár lakótornya, majd

a XVI. század végére az elhagyatott palota és az elnéptelenedett város is az enyészeté lett. Az 1595-ös keresztény ostromban végül rommá lőtték a fellegvárat is, amelyen később már legfeljebb csak kisebb erődítési munkálatokat végeztek.

Az 1686-ban végleg felszabadult Visegrád már csak egy lakatlan romhalmaz volt. Új birtokosai a romokat jobbra kőbányának használták, így a város, a templomok és kolostorok, valamint a palota romjai a XIX. század közepére teljesen eltűntek a föld színéről. A XIX. század romantikus történelmi érdeklődése fordult először a még fennálló visegrádi várromok felé. Viktorin József visegrádi plébános szorgalmazására Henszmann Imre és Schulek Frigyes vezetésével a vár területén az 1860–70-es évektől megindultak a régészeti feltárások és a műemléki helyreállítások. A királyi palota felfedezésére csak jóval később, 1934-ben, Schulek János jóvoltából került sor, a modern tudományos értékkel bíró feltárásokat pedig a második világháború után Héjj Miklós és munkatársai kezdték meg. E feltárásokat ma a Mátyás Király Múzeum kutatói végzik más intézmények szakembereivel együttműködve. A régi és az új kutatások eredményeit az elmúlt évtizedben számos publikációban tettük közzé.

Időközben azonban tanúi lehettünk a középkori visegrádi rom-műemlékek egyre gyorsuló ütemű pusztulásának is. Emiatt mindazok, akik felelősséggel tartoznak múltunk eme pótolhatatlan emlékeinek megőrzéséért és azért, hogy ezek az emlékek betölthessék az őket megillető helyüket a történelmi köztudatban, megindították a műemlékek megóvását és helyreállítását. Erre a műemlékeknek a látogatók számára értelmezhetetlen, végzetesen pusztuló, sőt életveszélyessé váló, évtizedek óta elhanyagolt rommezőként való fenntartása mellett nem volt lehetőség. A legsürgetőbb beavatkozást a királyi palota igényelte. Ez a helyreállítás éppen egy olyan pillanatban indulhatott meg, amikor a magyar műemlékvédelem történetének egyik nagy választójta előtt állt. Már „beérték” az 1960-70-es években készült nagy rom-helyreállítások, és valójában értékelhetővé váltak előnyeik és hátrányaik. A királyi városok helyreállításának millenniumi programja, illetve más, jelenleg folyó nagy rom-helyreállításoknak a keretében, a korábbi műemléki beavatkozások, illetve be nem avatkozások tanulságait levonva több úton próbált meg a műemlékvédelem új módszereket kidolgozni. Székesfehérváron a romok fölé épített, nyitott védőtetővel, Esztergomban a középkori épületmaradványokra telepített modernista és posztmodern stílusselejteket ötvöző új múzeumépülettel, Zsámbékon építészeti és restaurátori eszközöket alkalmazó romkonzerválással próbálkoztak a szakemberek. Visegrádon ezekkel szemben a

régészeti és művészettörténeti kutatás eredményeit bemutató, hagyományos vagy azokhoz közel álló építéstechnikákat alkalmazó rekonstrukció építését választottuk. Ez a munka a kutatók, a tervezők és a restaurátorok szoros együttműködését kívánta meg, így eredménye nemcsak egy kész épületben, hanem számos új kutatási eredményben is testet ölt.

A rekonstrukció alapjait még 1986–1990-ben, az északkeleti palota kőfaragványainak felméréseivel és régészeti-művészettörténeti feldolgozásával tettük le. Ezt követte 1987–1995 között a palota fél évszázados kutatási dokumentációjának összeállítása, és hitelesítő ásatásokkal való kiegészítése, az ásatási leletanyag feldolgozása, az épület részletes felmérése és építéstörténetének megírása. A konkrét helyreállítási munkálatokat a palota legkésőbbi középkori állapotáról készült teljes elméleti rekonstrukció elkészítésével kezdtük, majd elkészült az épület funkcionális felhasználási terve, amelyhez kapcsolódóan már 1997-ben megvoltak a tervezett kiállítások forgatókönyv-vázlatai és költségvetési tervei is. Az eredeti terveket az anyagi nehézségek számos ponton megcsontították, vagy – mint például a kiállítások nagyobb részét – máig bizonytalanságban tartják. Ennek ellenére a palotarekonstrukció első üteme 2000 nyarának végére átadásra kerülhet. Ez a királyi palota északkeleti épületének szerkezeti helyreállítását foglalja magába mindazon terekben, ahol fennálló középkori falmaradványok vannak. Ez gyakorlatilag a

teljes pincét és földszintet, az első emelet keleti szárnyát, továbbá a díszudvar és az északi zárt kertet jelenti. A munkák teljesen csak két kiállítóteremben, a díszudvaron és a kis kertben készülhetnek el erre az időpontra, ám a munka több terem belső kialakításán és remélhetőleg a bennük rendezendő kiállításokon is folytatódik még az idei és a jövő évben. Idén elsőként a királyi palota Mátyás-kori életét és építéstörténetét, valamint címeres erkélyét bemutató kiállítás nyílik meg a nyár folyamán. Ezt követi ősszel a brit-magyar nemzetközi támogatással elkészített Herkules-kút másolatának felavatása, illetve a kút eredeti töredékeit bemutató kiállítás megnyitása. További termek megnyitására és kiállításrészek felállítására egyelőre nem rendelkezünk a szükséges anyagiakkal.

A visegrádi és a többi nagy millenniumi rekonstrukció a műemlékvédelem és a muzeológia hazai szakmai köreiben sok vitára nyújtott alkalmat a romok megóvásának módszereiről, a tudomány és közönség kapcsolatáról, végső soron a műemlékvédelem és muzeológia értelméről. E vitákban a végső szót azonban aligha a vitatkozók, hanem az idő fogja kimondani, miután elkészülnek a helyreállítások és több-kevesebb sikerrel beilleszkednek a városok és az ország mindennapi életébe és kultúrájába.

* Lásd Pálóczi Horváth András cikkét a palota kertjéről.

Lásd még – see also: Borító 2.

The Past and Present of the Monuments of Visegrád

The territory demarcated by Székesfehérvár, Esztergom, Veszprém and Buda was the centre of transport, economy and politics in the Carpathian Basin and thus, the centre of the Hungarian Kingdom. In the Middle Ages it was called Medium Regni, the middle of the country. The said towns served as the royal residences in succession and had special duties in addition. Visegrád in the first place was the centre of the royal hunting-field in Pilis Mountain, as well as the most important fortress of Medium Regni. These qualities had come to the fore at the time of the establishment of the kingdom, when Visegrád containing the royal forests became the centre of the county. By reconstructing the former Roman fort a strong castle was gained here, which could serve as an occasional royal abode. Its enormous new system of fortification built after the Mongol invasion in 1241–42 became the centre of Pilis County formed in the 13th century. After 1323 Charles the First put the official royal residency under the protection of the castle and it remained there under the reign of his successors until 1410. During this period the Hungarian royal insignia were taken to the castle's treasury and were kept there – by fits and starts – till the Mohács Disaster. The town below the castle was born under the reign of Charles the First, the gorgeous royal palace within the town was built in the time of Louis the Great and under the reign of Sigismund of Luxembourg was in its glory around 1400. With the removal of the court the importance of Visegrád started to decline, and only from the end of the 1470s, thanks to the development initiated by King Matthias reached prosperity again. The magnificently reconstructed palace was one of the greatest monuments of the Hungarian late-Gothic art, one of the first venues of Renaissance art outside Italy. In consequence of the Turkish occupation Visegrád later was demolished. Today the reconstruction of the royal palace is being carried on with great scientific care and apparatus. In the autumn of 2000 the palace's halls, gardens and exhibitions will open to the public representing the richness of the one-time medieval royal residence.

A visegrádi királyi palota középkori gyümölcsöskertje

Pálóczi Horváth András

Oláh Miklós – Mária királyné, Németalföld helytartójának titkára – 1536-ban Brüsszelben írta meg Hungaria című munkáját, melyben hosszan ecseteli a visegrádi királyi palota és kertjeinek szépségét. „A kapun belépőnek először egy tágas térség ötlük a szemébe, mely mindenfelé zöldell és mezei virágokkal pompázik. A kaputól száz-egynéhány lépcsőnyire beljebb lépcső kezdődik, szegletes kövekből, szélessége hét vagy nyolc öl, magassága viszont kb. negyven lépés. Itt négyzetes függőudvar van, boltozatokra, illetve borospincékre támaszkodik, s épült királyi költséggel, ezek tágasak és szépek: hasonlóan négyzetes kövekkel van fedve, s rajta egyenlő távolságban egymástól hársfákat ültettek, ezek illata tavaszidőben mindent eláraszt, és látványuk is kellemes.”

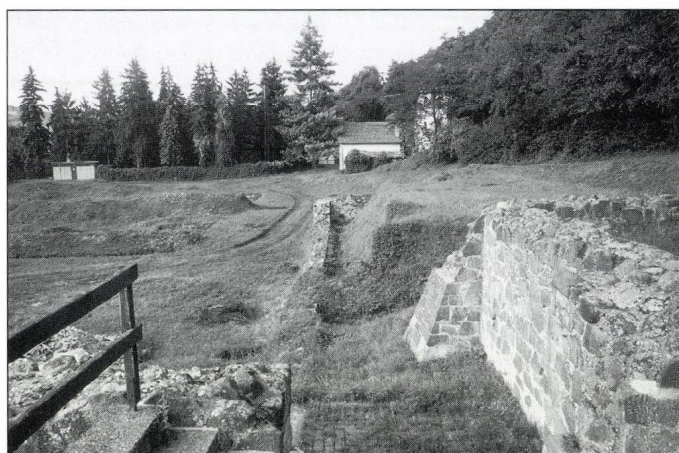
A továbbiakban részletesen szól a díszkutatkról, a kápolnáról, a Dunára nyíló kilátásról, szemléletes leírását a palotával foglalkozó kutatók is hitelesnek tartják. Sajnos azonban mindössze egy mondatot szentel a palota mellett elterülő gyümölcsös kertnek: „A palota másik, keleti oldalánál szőlővel és gyümölcsfákkal pompázó kert van.” A hazájától évek óta távol tartózkodó Oláh Miklósnak megbocsátható, hogy az égtájt ezúttal eltévesztette, a gyümölcsös kert valójában a palota épülettömbjétől északra található.

A Mátyás kortársai – Bonfini, Petrus Ransanus, Aelius Lampridius Cervinus – által csodálattal emlegetett teraszos függőkeretek szökőkutakkal és sétáló folyosókkal, a palotaudvar mezei virágokkal pompázó kertje, a gyümölcsös kert, a vadaskert egységes rendszert alkotott és harmonikusan illeszkedett a tájba. A palota műemléki rekonstrukciója kapcsán felvetődött, hogy az egykori szépséges kerteket is régészeti kutatással hitelesítsük és a lehetőség szerint helyreálítsuk. A változatos kertek közül azonban csak a gyümölcsös kert esetében volt remény eredményes régészeti kutatásra, miután ennek területe az évszázadok folyamán teljesen szabad, beépítetlen maradt: egy kb. 60x80 m-es gyepes térség a palotaegyüttesről északra, melyet kelet felől a hegy, nyugat felől a középkori országút vonalával megvezető utca határol.

Amikor a középkori gyümölcsös kert régészeti kutatását megkezdtük, sem pontos kiterjedéséről, alaprajzi elrendezéséről, építményeiről, kronológiájáról, sem talajáról, növényzetéről nem álltak rendelkezésünkre adatok, sőt, azt sem tudtuk, hogy egyáltalán számíthatunk-e középkori talajrétegekre vagy a későbbi földmunkák esetleg azokat már elpusztították. Hazai előzmények híján a történeti kertek régészeti feltáráására kidolgozott nyugat-európai módszereket igyekeztünk követni, a környezeti régészet szempontjai sze-

rint folytattuk az ásást, természettudományos módszerek széles körű alkalmazásával. Csak így lehetett remélni, hogy az egykori kerthez tartozó botanikai vagy más szerves maradványokat találunk, s hogy adatokat nyerünk a palotakert természeti környezetének rekonstrukciójához. Történeti kertek kutatásánál speciális feladatot jelent annak kiderítése, hogy milyen földművek, víztárolók, vízelvezetők voltak a kertben, a területnek milyen geomorfológiai és talaj adottságai vannak, a helynek milyen a mikroklimája, napsugárzás, szélvédetség, talajviszonyok szempontjából van-e különbség a kert egyes részei között. Ilyen és hasonló kérdések megválaszolása végett kutatási programunk során geofizikai és geoarcheológiai felméréseket, régészeti talajtani és paleoökológiai vizsgálatokat végeztettünk, melyek teljes kiértékelése még folyamatban van.

Szerencsére már az első munkák során kiderült, hogy a kert történetileg fontos rétegei nagyrészt érintetlenek. Attól kezdve, hogy a XVI. század végén a palota pusztulásnak indult, az elhagyott, gondozatlan kertben vastagon lerakódott a hegyről lemosódott, lilásbarna agyag, amely megvédte a XIV–XV. századi kerti talajt. A talaj rétegződése azt mutatja, hogy a középkor folyamán a kertben intenzív talajművelés nem volt – pl. ekével nem szántották –, nem forgatták meg mélyen a talajt, ezért is figyelhető meg jól az egykori talajfelszínen szétszóródott apró építőanyag törmelék, amely a palota építkezéseiből származik.

A palotakert dél felől, előtérben a Zsigmond-kori terasz, tőle északra a Mátyás-kori földterasz
The courtyard from the South

rály fejezte be. Így jött létre a XV. század elejére az országút és a várhegy lába között egy 123x123 m-es területet elfoglaló, nagy palotaegyüttes, melynek északkeleti részén helyezkedik el a lakópalota négyzetes épülettömbje. Zsigmond uralkodása alatt, 1405–1408 között az udvar Budára költözött. Visegrád ezzel elvesztette hivatalos királyi székhely funkcióját, bár a király ezután is szívesen tartózkodott ott és kisebb építkezések is folytak.

Mátyás király uralkodása alatt a visegrádi palota a király vidéki rezidenciája, nyári palotája volt. Mátyás 1476–1485 között újjátarta fel a palotát, reneszánsz ízlés szerint átalakította. Minden építészeti részletet – ablakokat, ajtókat, oszlopokat, kandallókat, kályhákat stb. – kicseréltek, új díszkutatokat építettek, a teraszokon pompás függőkeretet létesítettek. A sétáló utakat sötétzöld bukszusok szegélyezték. A kortársak szerint Mátyás visegrádi palotája az olasz villaépítkezéseket is felülmúlta. A reneszánsz elvek szerint épített kerteket valószínűleg a firenzei Chimenti Camicia tervezte, aki a budai királyi palota építkezéseit is irányította. Mátyás halála után II. Lajos korában, illetve Szapolyai János 1539. évi visegrádi tartózkodása alatt történtek kisebb javítások a palotán.

Visegrád 1544-ben került török uralom alá, a kertek a palotával együtt pusztulásnak indultak. Maradványaik még a XVIII. században is láthatóak voltak.

A palotakert interdiszciplináris régészeti feltárása, mint a visegrádi Mátyás Király Múzeum és a Magyar Mezőgazdasági Múzeum közös kutatási programja 1993–1999 között folyt azzal a céllal, hogy a műemléki helyreálításhoz megfelelő tudományos adatokat szolgáltatson a kert történetéről, építményeiről, növényzetéről, az egykori természeti környezetről. A palotához hasonlóan a kertben is megkülönböztethetők a Zsigmond-kori és a Mátyás-kori építkezések emlékei.

Vajon mikor hozták létre a palotához észak felől csatlakozó királyi gyümölcsösker-

A kerti szökőkút alapozása a vízvezeték kifolyócsövének helyével
(Héjj Miklós feltárása)
Basement of the garden fountain
(excavation of Miklós Héjj)

tet? Erre nyilvánvalóan csak az itt álló falusi épületek felszámolása után kerülhetett sor. Károly Róbert korában a kert területén még álltak lakóházak, ásatási adataink szerint a telkek egyesítése Nagy Lajos korában történhetett. A kert északnyugati végében, egy lebontott XIV. század eleji lakóház helyén ebben a korban működött az első kerti kút, amelynek iszapos betöltése gazdag szerves anyagot tartalmazott, s így alkalmas volt paleoökológiai vizsgálatok elvégzésére. Ennek köszönhetően a XIV. század végi állapotokat rekonstruálni tudjuk.

A gyümölcsöskert tervszerű kiépítésére Zsigmond korában került sor, a XIV. század végén vagy a XV. század elején. Először is terprendezést végeztek a természetes lejtéssel rendelkező kertben, az utca felé magas kőfalat emeltek, a kert középvonalában szökőkutat építettek, amelyet a palota vízvezetéke táplált. A szökőkút körül valamiféle rendezést bizonyára végeztek, geometrikus rendszerben ültetett gyümölcsfákkal vagy ágyásokkal. A kert északnyugati részén – az előzőhöz közel – kutat ástak, amelyet a kerti munkákhoz használhattak. Ez sem olyan díszkút volt, mint a palota kútjai: a kútaknát kővel falazták, egyszerű kő kávája volt, és a gerendából épült kútházat fenőfa zsindeley

A Zsigmond-kori ásott kút feltárása, 1994
Excavation of the well from
King Sigismund's age

fedte. Feltárása során 1994-ben rendkívül gazdag botanikai anyag került elő, amelyből eddig 52 növényfajt lehetett azonosítani, köztük 11 féle gyümölcsöt. A XV. század első felére keltezhető régészeti anyag és a régészeti stratigráfia szerint a kutat a Mátyás-kori építkezések során szüntették meg, lebontták és betemették.

Már a Zsigmond-kori palota felső udvarán is volt egy kis zárt kert, a palota északi oldalához pedig terasz csatlakozott magas támfallal. Ezen a földterazon is kis középkori kert lehetett.

Minden adatunk arra utal, hogy Zsigmond király késő középkori ízlés szerint igazi főúri mulatókertet hozott létre, amelynek centrális részén szökőkút állt – egy valószínűleg

hatszögletű vörösmárvány csorgókút, ormán feltehetően bronzszoborral. Körülötte gyepes gyümölcsös, ahol a fák árnyékában lehetett hűsölni és az időt tölteni. Bizonyára Zsigmond építőmesterei is ismerték a bolognai Pietro de' Crescenzi 1305–1306-ban írott *Ruralia Commodora* című művét, amelyben a mulatókertet építési elveit tárgyalja. A visegrádi kertre ráillik a királyi vagy főúri kertek leírása, még a palotához való elhelyezése is. Szép idő esetén itt tartózkodhatott a király és a királyné a lovagokkal és az udvarhölgyekkel. Az élő fák valóságos oszlopcsarnokot alkottak, a kavicsos sétányok szegélyét, a lugasok vázát, a filagóriákat, kerti házakat, madárházat fából, lécekből, karókból készítették, ezért nem találunk az ásatás során épületmaradványokat. A gyümölcsfák a kert fontos alkotóelemei voltak, de gazdasági szerepük nem volt, ezért az udvari életnek ezt a vonzó színterét valójában királyi mulatókertnek nevezhetjük.

Tudjuk, hogy Mátyás király igazi reneszánsz művészi kompozíció szerint építtette ki a palota belső díszkertjeit, de kevés adatunk van a mulatókertben végzett átalakításra. Észak felé, a korábbi teraszra merőlegesen egy kb. 35 m hosszú, alacsony földteraszt emeltek, amely felfogta a hegyről lezúduló csapadékat és lemosódó talajt, és amelyen virágágyásokat képzelhetünk el. A szökőkutat megtartották, de az alsó kerti kutat megszüntették. Lebontása valószínűleg szükséges volt, hiszen mintegy 40 éven keresztül alig végeztek javítást vagy felújítást a palotában és a kertben. Mátyás-kori botanikai leletegyüttes még nem került elő, ezért csak valószínűsíteni tudjuk, hogy az előregeedett fák helyett újakat kellett ültetni, ez alkalmat adott a reneszánsz ízlés szerinti változtatásra. Lehetséges, hogy egyes helyekre nem kerültek fák, hanem szimmetrikusan ágyásokat terveztek. A kert északkeleti végében pincét építettek – ez ma is áll, bejáratának szemöldökkövén 1479-es évszám árulja el építésének dátumát –, a pince fölött immár kőből kerti házat emeltek, melynek maradványait feltártuk. A kert fölé emelkedő, üvegablakos, terrazzo-padlós kis épület igazi reneszánsz elem, ahol napozni, étkezni lehetett és a Duna felé a kilátásban gyönyörködni. A kert fölötti hegyoldal kutatása során derül majd ki, hogy a palota teraszos rendszere a kert fölött is folytatódott-e, ha másképp nem, a sziklába vágott, lugasos átjáró folyosókkal, ahogy az itáliai példák szerint ez feltételezhető.

A vázolt kutatási eredmények alapján – a millenniumi program keretében – Visegrádon lehetőség nyílik egyik legjelentősebb középkori királyi kertünk eredeti növényzetének helyreállítására is. A kertészeti rekonstrukció Szikra Éva (Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurátor Központ) tervei alapján készül el.

A Mátyás-kori pince bejárata
Entrance of the cellar from King Matthias' age
Fotók–photos: Pálóczi Horváth András

The Medieval Orchard of the Visegrad Royal Palace

Between 1993 and 1999 the interdisciplinary archaeological research on the medieval orchard of the royal palace in Visegrad was carried out within the framework of the program for reconstructing monuments, as a joint project of the Mátyás Király Museum of Visegrad and the Hungarian Museum of Agriculture. The former orchard, which is mentioned in „Hungaria”, the work of Miklós Oláh (the secretary to governor of The Low Countries Queen Mary of Hungary) written in 1536, lies north of the palace. The territory has not been covered with buildings since the Middle Ages, its original layers have been preserved, so it was possible to accomplish the necessary analyses of environmental archaeology. Along with the excavations geophysical, pedological, geological, geomorphologic, palaeo-ecologic, malachologic, climatologic, archaeobotanic, antrachotomic and archaeo-zoologic researches were carried out. The first royal orchard, north of the palace, was formed in the course of the construction of the palace (1356-1366) under the reign of Louis the Great. The systematic building of the orchard was accomplished only under the reign of Sigismund at the end of the 14th century or at the beginning of the 15th century. King Sigismund (1387-1437) created an aristocratic garden of entertainment to the taste of the late Middle Ages. In the central part of the orchard stood a fountain surrounded by fruit-trees. There was a well in the north-eastern part of the orchard, from which rich botanical material was found (52 species of plants, including 11 types of fruit). Under the reign of King Matthias (1458-1490) the palace served as the King's summer residency. During the reconstruction of the palace between 1476 and 1485, magnificent hanging gardens were built on the terraces, the garden of entertainment was transformed, though the central fountain was kept intact. At the foot of the hill an earthen terrace was built, in 1479 a cellar was formed in the north-eastern end of the orchard, and a garden house of stone was erected on top of the cellar, the remains of which have already been discovered. The small building rising above the orchard with terrazzo bottom covering and glass windows, was a real Renaissance structure, where one could sunbathe, dine and enjoy the view on the Danube. Scientists think it possible, that even the flora of the orchard was altered according to Renaissance concepts. The designer of the orchard formed at the time of King Matthias was possibly Camicia Chimenti of Florence. According to contemporaries King Matthias's palace in Visegrad outshone even the villas of Italy.

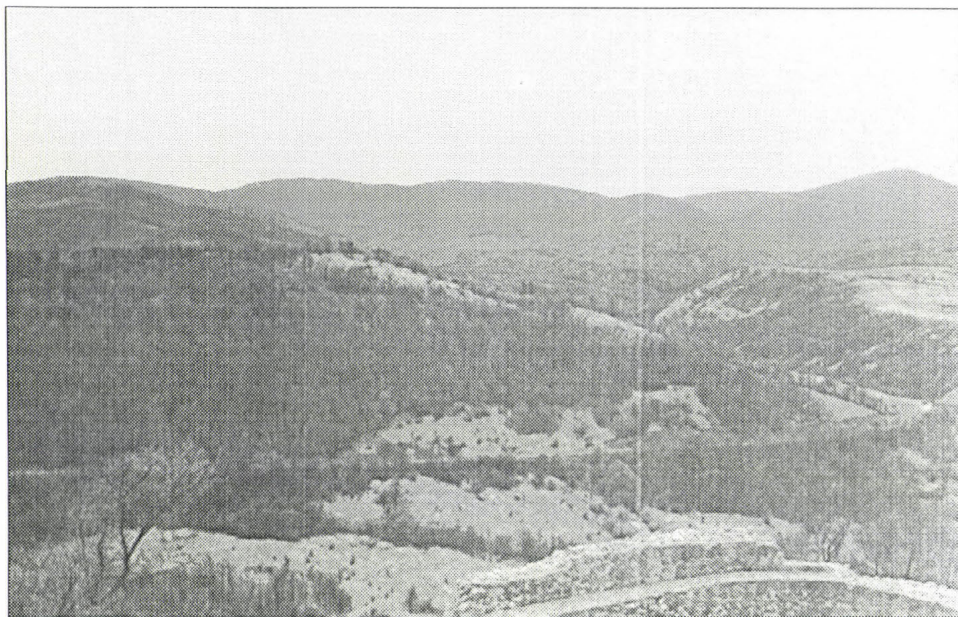
A Pilis a középkorban

Szabó Péter

A Pilist majdnem mindenki ismeri, a budapestiek esetében pedig az ismeretség legtöbbször személyes: aki nem akar ismerősökhöz botlani a Normafánál, az bakancsot húz és sétál egyet valahol a Két bükkfa nyereg és Szentkereszt vagy Visegrád között. Mégis keveset tudunk a Pilisről. Természetesen tartjuk, hogy a hegységet körülvevő négy város: Esztergom, Visegrád, Buda és Székesfehérvár maga a magyar történelem, de az ritkán jut eszünkbe, hogy a Pilisnek ugyanúgy megvan a maga története, mint bármely településnek. Ez az erdő egyáltalán nem őserdő, nem érintetlen Természet – ez azonban nem von le értékéből, éppen ellenkezőleg. A Pilis *kultúrtáj*: az ember és a természet több ezer éves együttműködése hozta létre, és aki tudja, mire érdemes figyelnie, annak ez a táj rengeteget tud mondani.

Minden kultúrtáj történetének három főszereplője van: a természet (növények és állatok), a hatalom (amely valamilyen igazgatási formában befolyásolja a tájat) és az ott élő emberek. A három oldal egyformán fontos, itt és most azonban inkább az utóbbi kettőről lesz szó, méghozzá a középkorban: nem azért, mert az fontosabb lenne, mint más korok, hanem mert a három tényező összefonódása talán ekkor volt a legerőteljesebb.

A Pilis (ezen történetileg mind a Visegrádi hegység, mind a szűkebb értelemben vett Pilis értendő) a középkorban a király személyes tulajdona volt. Az általánosan elfogadott, bár konkrétan bizonyíthatatlan elmélet szerint 1000 körül, amikor a magyar királyság létrejött, a király kisajátította minden olyan területet, amely lakatlan volt, közöttük a nagyobb erdőségeket is. Szerte az országban találhatunk ilyen területeket, amelyek aztán valamikor 1200 előtt „erdőispánságokká” alakultak. Szervezetileg nagyjából tisztázott, mi volt egy erdőispánság – átmenet egy hagyományos vármegye és egy magánuradalom között –, de működésükről, akár azon területekről, amelyek a király gazdasági hatáskörébe tartoztak, szinte semmit sem tudunk, hiszen a középkori Magyarországnak nem maradt fenn a királyi levéltára. A homály a XV. és XVI. században oszlik kissé, addigra azonban az erdőispánságok a korrallal együtt teljesen átalakulnak, eltűnnek vagy éppen – mint a Pilis – területi integritásukat elvesztve nemesi megyévé alakulnak. Egy középkori erdőispánságot nem úgy kell elképzelni, mint egyetlen hatalmas és összefüggő erdőt. A Pilis tele-

volt településekkel és az ezekhez tartozó szántóföldekkel. Az itt lakók részint földművelők, részint erdőővők (ők vigyáztak arra, hogy a „királyi jog” – vagyis a királyi pénztárca ne sérüljön) és egyéb, vadászattal kapcsolatos szolgálatra kötelezett népek voltak. Az erdőispánság elsősorban a terület közigazgatási keretét adta, és bármilyen érdekes is lenne ismerni, mikor mekkora volt ez a terület, mindössze egyetlen oklevél bizonyítja, hogy a földön követhető határokkal is létezett: egy 1274-es határjárás említi azt az utat, amely elválasztotta egymástól Piliscsabát és a Pilisi erdőispánságot.

Manapság sok ember lakik a Pilisben és közvetlen környékén, de kevés településen; régebben ez fordítva volt. Amikor a *Magyarország Régészeti Topográfiaja* vonatkozó két kötete készült, a régészek bejárták a környék azon helyeit, melyeket megtelepedésre alkalmasnak gondoltak. Az erdőbe túl mélyen nem merészkedtek be, hiszen avarban és aljnövényzetben nehéz megtalálni a cserépdarabokat és egyéb régészeti leleteket. A bejárt területeken mégis számos olyan település nyomait fedezték fel, melyeknek írásban semmilyen nyoma nem maradt. Ha a Pilisvörösvári-árok északi felét még a Pilishez számoljuk (némi bizonytalansággal annál az erdős gerincnél, amely összeköti a Pilist a Budai-hegységgel, és amely egyébként kiválóan látszik a 756 méter magas Pilis-tetőről), akkor összesen 100 középkori település nyoma található ott, ahol most mindössze 20 modern falu van. Még ha tudjuk, hogy a középkori települések nem léteztek mind egyidőben, a különbség akkor is elgondolkodtató.

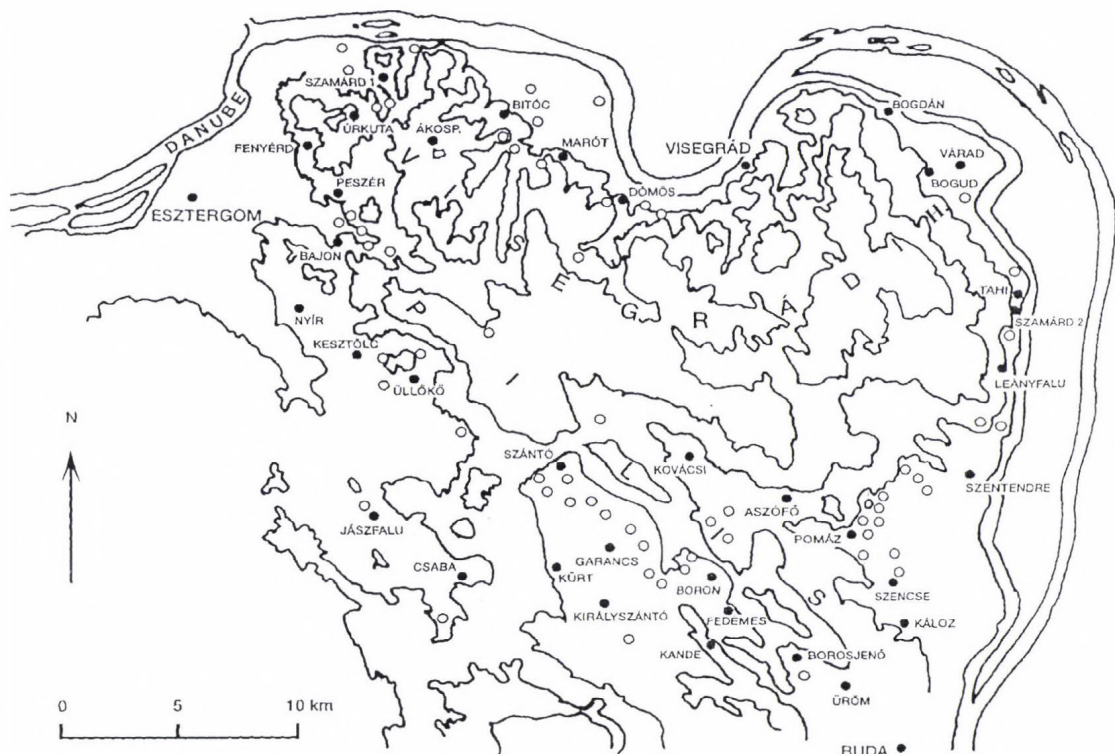
A 100 település között 37 olyan van, amelynek a nevét is ismerjük. A többi 63 nyomait csak a föld őrzi, ékes bizonyítékként annak, mennyire téves képet alkot az, aki a középkori Magyarországot vizsgálva kizárólag az írásos anyagra támaszkodik. Az oklevelekben nem szereplő települések nagyságát és jelentőségét nehéz meghatározni, datálásukból viszont kiderül, hogy a kezdeti lendület, amely létrehozta őket, az Árpád-kor végére kifulladásra jutott, és a XIV–XV században körülbelül 30 faluval számolhatunk, amelyek aztán négy kivétellel hosszabb-rövidebb időre mind elnéptelenedtek a török uralom alatt. Ez nagyjából beleillik abba az általános képbe, amelyet Szabó István fogalmazott meg a magyar falurendszer kialakulásáról. Mindazonáltal látnunk kell, hogy ez az egész jelenség leginkább a Pilis délkeleti csücskére, a mai Pomáz, Csobánka, Pilisszántó és Pilisszentkereszt környékére érvényes. Itt mindezt segíti a környezet is. Az a három hosszanti hegyvonulat, amely tá-tá-ti-szerű morzejelet kirajzolva a Pilist alkotja, nagyon meredeken emelkedik ki környezetéből. Körülöttük lankás völgyek találhatóak: a megtelepedésre alkalmas és alkalmatlan helyek közötti választóvonal igen éles. A Visegrádi-hegység formái sokkal lekerekítettebbek, az egész térség mégis vadregényesebb, számos megtelepedésre alkalmas hellyel, ám egyelőre – részben a terepbejárás fent említett nehézségei miatt – csak néhány középkori lelőhelyet ismerünk, az említett topográfiai kötetek nem tartalmazzák Visegrádot és környékét.

A középkori Pilis egyik legfontosabb jellegzetessége a szerzetesek jelenléte volt.

Négy olyan monostorral számolhatunk, amelyek az erdőben helyezkedtek el: a kékesi (ez ma Szentlászló), a szentléleki és a szentkereszt-pálos, valamint a Szentkereszt melletti ciszteri monostorral. Ez utóbbi némi magyarázatra szorul: amikor 1700 körül ismét megtelepedtek az emberek az addigra elpusztult falvak helyén, a Szentkereszt mellett látható romokról azt hitték, azok a pálos kolostor nyomai, így nevezték el a mai falut Szentkeresztnek. Békefi Remig jött rá jó száz éve, hogy a középkori szentkereszt-pálos kolostor romjai a mai Kesztölc mellett Klastrompusztán találhatóak.

Mind a négy monostornak közös tulajdonsága volt, hogy bennük a szerzetesek egyszerre éltek távol a világi hívságoktól egy erdő mélyén, ugyanakkor egy napi járóföldre a királytól és az Esztergomi érsektől. A ciszteriek esetében a világtól való elvonulás, valamint a lakatlan és terméketlen helyek meghódítása a hivatalos ideológia része volt. A Pilis elvileg kiváló terepet nyújtott volna minderre. Az ásatások mindazonáltal kimutatták, hogy az apátság helyén korábban is volt valamilyen település, bár az nem derült ki, vajon ez a település a ciszter-citák érkezéséig folyamatosan lakott volt-e. Ami a terméketlen helyek meghódítását illeti, az eddigi kutatások semmilyen erdőirtást nem mutattak ki, sokkal inkább úgy tűnik, a pilisi ciszteriek bevételi forrásai olyasféle privilégiumok voltak, mint például a pozsonyi vám egyharmada. Ipari tevékenység nyomai is fellelhetők az apátság környékén, az ipari tevékenységnek pedig a középkorban nélkülözhetetlen része volt a tűzifa. A modern mitológia szerint, ha egy erdőt kivágunk, akkor azt ki is irtják, vagyis ha nem ültetnek új fákat a kivágottak helyett, akkor az erdő elpusztul. Ez egyszerűen nem igaz: majdnem minden fa (a tűlevelűek kivételével) tuskósarjakkal újratekinti magát. Az erdők nagy ellensége az ipar, hanem a mezőgazdaság: a kiváló talajú, több ezer éve művelt Alföld az, ahol mára szinte nem is maradt természetes erdő. A ciszteriek használták az erdőt, saját képükre formálták, ha úgy tetszik, de olvasztókemencéikkel biztosan nem irtották ki.

A pálosok annyiban hasonlítottak a ciszteriekre, hogy náluk sem lehet a megélhetéshez szükségesen túl erdőirtást kimutatni, és ők is korábban már lakott helyeken teleped-

A PILIS TELEPÜLÉSEI A KÖZÉPKORBAN

- ÍROTT FORRÁSOKBÓL ISMERT TELEPÜLÉSEK
- CSAK RÉGÉSZETI FORRÁSOKBÓL ISMERT TELEPÜLÉSEK

The settlements of Pilis in the middle ages
settlement known from written sources
settlement known from archaeological sources

tek meg. Az erdőirtás hiányát esetükben nem kell az ideológiával szembesíteni, hiszen remete rendről van szó. A rend krónikása, az 1500 körül élt Gyöngyösi Gergely szerint a XIII. század közepén Özséb esztergomi kanonok fogta össze a Pilisben élő remetéket (néhány Szentlélek környéki barlangban tényleg találtak rájuk utaló nyomokat), és ő alapította Szentkeresztet, amely körülbelül félúton van a ciszteri apátság és Esztergom között, vagyis igen kényelmes helyen egy esztergomi kanonoknak. Szentléleken és talán Szentlászlón is királyi vadászaházból lett monostor a XIII. század végén. Ez pontosan beleillik a térség általános történetébe, hiszen a Pilis már az erdőispánság megalakulásával is sokat veszített királyi vadász hely jellegéből, az Árpád-kor végére pedig a királyok máshol is az országban – ekkoriban bizony már kihasználatlanul álló – vadászaházaikat szerzetesek rendelkezésére bocsátották. A környező erdők mindazonáltal a király kezén maradtak, és bizonyos védelmet élveztek, méghozzá azért, mert a XIV–XV. században már komoly jövedelmet jelentett erdőt birtokolni.

A török kor teljesen feldúlta az előbbieken vázolt rendet. Számos olyan terület van Európában, ahol a török megszállás nem sokat változtatott a megszokott életen, de a Pilis nem ezek közé tartozik. Egy népszerű hasonlat szerint a Török Birodalom éke Magyarország testében állt meg, egészen pontosan a Pilisben. Nem pusztán 150 év idegen uralom következett, de 150 év folyamatos csatározás is. A fák ettől persze még nőttek,

sőt. Azt a területet, ahonnan kivonultak az emberek, 50-100 év alatt teljesen visszahódította az erdő. Nem tudjuk pontosan, hány ilyen hely van. Ha valaki nyitott szemmel jár a Pilisben, bármikor hajdanvolt emberek nyomaira bukkanhat.

Pilis Mountain in the Middle Ages

Four towns demarcate Pilis Mountain: Esztergom, Visegrád, Buda and Székesfehérvár. At the same time it is an important region of civilisation, the result of the collaboration of man and nature going on for thousands of years. The territory belonged to the King's personal properties in the Middle Ages. During the process of research on „Hungary's Archaeological Inventory” many remains of those settlements were discovered whose traces had not survived in writing. Altogether the remains of a hundred medieval settlements can be found in the territory, where now only twenty villages exist. One of the most important features of the medieval Pilis was the presence of monks. There were four monasteries built in the woods: three belonging to the Order of St. Paul in Kékes (now Szentlászló), in Szentlélek, in Szentkereszt; and the Cistercian fourth near Szentkereszt. After the villages had perished and people started to settle down again around 1700, the fourth one was believed to be the trace of the Paulites, thus the village now existing got the name Szentkereszt. It was Remig Békefi, who found out that the remains of the Szentkereszt Paulite monastery are to be found in Klastrompuszta near Kesztölc. There are several territories in Europe where the Turkish occupation did not alter every day life significantly, nevertheless Pilis Mountain is not one of them. According to a popular simile, the spike of the Turkish Empire stopped in the body of Hungary, namely in the Pilis. It was not only a 150-year long foreign rule to come, but also 150 years of continuous fighting. It was later the forest that wholly occupied the territory, after people had fled.

Környezetrekonstrukció a százhalombattai Régészeti Parkban

Müller Krisztina

Százhalombatta határában, a régészeti lelőhelyek közelében, az 1990-es évek elején Régészeti Park létesült. Dr. Poroszlai Ildikó régész-igazgató és a Százhalom Alapítvány kezdeményezésére az Érd-battai fennsíkon található halomsírmező legdélebbi területén egy nem szokványos szabadtéri múzeum alapjait rakták le.

A parktól északra található a különböző bronzkori kultúrák tell-telepe. A település Kr. e. 1800 körül létesült, a nagyrévi kultúra idején. A későbbiekben a vatyai kultúra embere sánccal és árokkal megerősített földvárrá alakította lakóhelyét.¹ A battai lösztábla kisebb-nagyobb löszdombjai kiváló földrajzi adottságot nyújtottak a megtelepülni szándékozó embercsoportoknak. A Benta pataktól északra elterülő magaslatot a Dunától meredek lejtő határolja, így a természeti adottságai folytán a terület jól védhető.

A Sánchegyvet nyugati-délnyugati irányban keretező, a Hallstatt kori településhez tartozó nagyszámú halomsíros temető az elmúlt századokban művelés alá vont terület lett. A szántóföldi művelés és a zártkerti kertészkedés a tumulusokat erősen veszélyezteti, és már több esetben le is rombolta. A Régészeti Park 6 ha területe is zártkerti ingatlanok kisajátítása után jöhetett létre. A park területén található a 112., 113., 116. sz. érintetlen és a három feltárt (114., 115. és 117. sz.) halomsír.

1996-ban kaptam felkérést a Régészeti Park környezetrekonstrukciós terveinek elkészítésére. A 115. sz. halomsír építészeti rekonstrukciós munkálatai már elkezdődtek. A tumulusz faszerkezetű sírépítményét Dr. Holport Ágnes régész az 1978-ban kezdődő

és több évig tartó feltárások során jól konzerválódott állapotban találta meg.² Szakmai körökben felmerült annak igénye, hogy e ritka régészeti lelet a tudós társadalom és a nagyközönség számára is megtekinthető legyen.

A halomsír rekonstrukciója mellett, a bronzkori Földvár ásatási eredményeire alapozott korabeli településrekonstrukció lehetőségei is körvonalazódtak. Felépült egy kísérleti régészeti célokot szolgáló épület, melynek létesítésekor az ott dolgozó régészek a bronzkori építési technikákat gyakorlatban próbálták ki. Elkészült a bronzkori település határát jelző vesszőfonat kerítés is.

A környezetrekonstrukció célja

A létesítői szándék egyrészt arra irányult, hogy a Régészeti Park rekonstruált környezetében a látogató megismerkedjen a bronzkori és vaskori táj sajátos karakterével, a mai környezetben már csak reliktumként elvéve élő növényfajokkal, ugyanakkor tapasztalatokat szerezhessen arról is, hogy a 2600-3000 évvel ezelőtt élt vegetáció egyes tagjai ma is állományalkotó fajai jellegzetes növénytársulásainknak. A park, mint oktató és kutató intézmény nem csak a szakemberek és a múzeumlátogatók érdeklődését hivatott kielégíteni, hanem az ide látogató laikus érdeklődők számára élményszerű ismereteket kíván nyújtani az időben távoli kultúrákról, ezért a tervezés során lehetőséget biztosítottunk arra, hogy gyermekek és felnőttek a park területén fél napokat eltöltve korabeli mesterségeket (fazekasság, szövés, ékszerkészítés, csont- és faeszközök készítése, főzés régi receptek szerint) sajátíthassanak el. A több órás programok kiszolgáló létesítmények telepítését is igényelték: fogadóépület, mosdók, asztalok, szemétkosarak, esős időben is járható utak stb.

Vizsgálatok a környezetrekonstrukcióhoz

A Régészeti Park környezetrekonstrukciójakor a középső bronzkor és Hallstatt kor természeti és kultúrtáji környezetének visszaállítására törekvés a hazai táj- és kertépítészeti, de a külföldi tervezői

gyakorlatban is szokatlan feladat. A mindennapi tervezési munkában szokásos ökológiai vizsgálatokat a kerttervező számára különleges kutatási irányokba is el kellett végezni. Százhalombatta mai, jelenlegi ökológiai adottságainak vizsgálata mellett a középső és késő bronzkor, valamint a kora vaskori idők környezeti jellemzőit is kutatnunk kellett, hogy megtudjuk, van-e egyáltalán lehetőség a környezetrekonstrukciónak.

I. Klimatikus adottságok a középső bronzkorban és a kora vaskorban Százhalombatta területén

A holocén klím optimum meleg, nedves éghajlatát száraz lehűlés követte, majd a bronzkorban a korábbiakhoz képest kis mértékű ingadozás figyelhető meg.³ A bronzkor kezdete a középső szubboreális klímaszakaszban visszatért a melegebb „normál” hőmérséklet, nőtt a csapadék mennyisége, mely a lombos erdők újbóli elterjedésével járt. A késő bronzkor idején lejátszódó klímaváltozás szélsőséges ingadozásoktól mentesebb, csökkent hőmérsékletű, nagyobb csapadékmennyiségű, kiegyenlített klímát eredményezett. Az addig jellemző kontinentális karakterű növénytakarót szubatantikus fajok váltották fel.⁴ A korábban kisebb egvedszámú bükk és gyertyán egyre jobban elterjedt, gyakori fafajnak számított.

A vaskor hajnalán a szubboreális fázist szubatantikus fázis váltotta fel, és ez napjainkig tart. A hűvös-csapadékos klímát melegebb, szárazabb klíma váltotta fel, ez a bükk visszaszorulását jelentette az alföldi területekről. Nőtt a tölgyeserdők és az erdős sztyepp területek aránya.⁵

Napjainkban a közepesen száraz klímátípusba tartozó terület júniusi csapadékmaximummal és nyár végi szárazsággal jellemezhető, klímazonális klimax társulása a tatárjuháros lösztölgyes.⁶

II. Hidromorfológia, geomorfológia és talajtan

A Duna mentén található lösztábla magassága 100-170 m, Dunára néző széléit 30-60 m magas lejtő határolja. A lejtő erősen roncsolt, mára a földvár keleti oldala erodálódik. A Duna szakasz jellege kanyarogva bevágódó, folyamatosan mossa alá a jobb partját.

A holocén időszakban több talajfejlődési periódus különíthető el a klimatikus változásoknak megfelelően. A szárazabb, melegebb klíma hatására csernozjom jellegű talajok alakultak ki, míg a hűvösebb, csapadékosabb klíma az erdőtalajok kifejlődését segítette. A

A Régészeti Park bejárata
Entrance of the Archaeological Park

terület csernozjom barna erdőtalaja jó vízgazdálkodású, egyensúlyos anyagforgalmú.

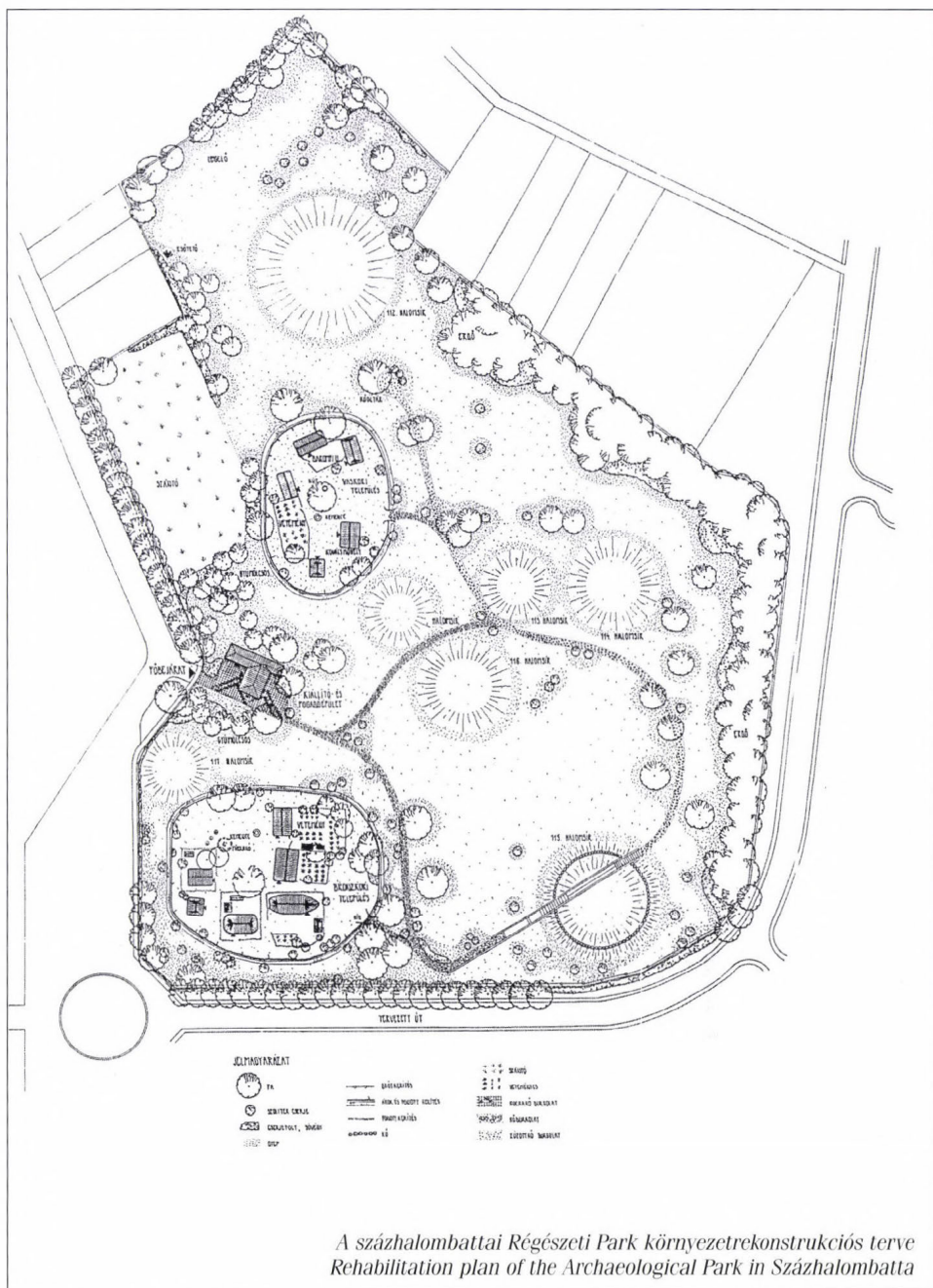
A klimatikus és hidromorfológiai jelenkori és bronz-, illetve vaskori adottságokra vonatkozó kutatások még nem történtek a területen, vizsgálati eredményeink irodalmi adatokból származnak.

III. Botanikai adottságok

A jégkorszak utáni vegetáció története palynológiai és anthrakotómiai vizsgálatok alapján jól ismert. A jégkorszak utáni hideg-száraz löszpusztát az erdős tundra nyírligetei, majd a zártabb fenyő-nyírerdők váltották fel. A klímaoptimum hirtelen felmelegedése az alföldi terület utolsó klímaindokolta sztyeppkorszakának beköszöntét hozta, mely a klímaromlás hatására az atlantikus fázisban újraerdősült.⁷ Az alföldi területek jellemző növénytársulása a gyertyános-kocsányos tölgyes (*Quercus robori* – *Carpinetum*) volt, a nedvesebb peremterületeket a sziles-magyar kőris (*Fraxino Pannonicea* – *Ulmelum*) társulás uralta. A társulás uralkodó fajtája volt a magyar kőris (*Fraximus angustifolia* ssp. *pannonica*), a mezei juhar (*Acer campestre*), elterjedőben volt a fekete galagonya (*Crataegus nigra*) és az ostorméfa (*Viburnum lantana*). A szenült famaradványok és a pollenanalitikai vizsgálatok a neolitikum vége felé a bükk előretörését mutatják.⁸ A bronzkor elején jelent meg a dió, az ártéri területeket az égerfás ligeterdők foglalták el.

A bronzkori klímaváltozás a bükk részarányának csökkenését, a lösztölgyesek kialakulását hozta. A százhalombattai ásátások szenült magleleteinek vizsgálatát Gyulai Ferenc és Torma Andrea végezte el. A magleletek az 1989–1993 közötti időszakban a Földvár ásátásakor kerültek elő. A bronzkori rétegből begyűjtött magleletek között kevés volt a természetes vegetáció tagja. A leletanyag természetéből fakadóan elsősorban a lágyszárú flóra reprezentációit írták le az archaeobotanikusok, a fás szárú vegetációt csak pár faj képviselte a vizsgált anyagban. A magleletekben megtalálható volt a ligeterdőket képviselő vadalma (*Malus silvestris*), a hamvas szeder (*Rubus caesius*) termésmaradványa. Átlagos termőhelyű réteket képvisel a szarvaskerep (*Lotus corniculatus*), a lucerna (*Medicago* sp.), a hagymás boglárka (*Ranunculus bulbosus*) magmaradványa. Nagy fajgazdagsággal fordultak elő az emberi behatolásnak kitett, nitrogén-gazdag talajokra jellemző ruderális-taposásos gyomtársulás tagjai.

A *Secalietta* gyomtársulás őszi gabonafélék magas szintű műveléséről vall. A tavaszi gabonák kapás gyomtársulása (*Polygono* – *Chenopodietalia*) kisebb hányadban volt megtalálható. A magleletekből nagy mennyiségben kultúrnövények magjai kerültek elő: a hatsoros árpa (*Hordeum vulgare* ssp.

A százhalombattai Régészeti Park környezetrekonstrukciós terve
Rehabilitation plan of the Archaeological Park in Százhalombatta

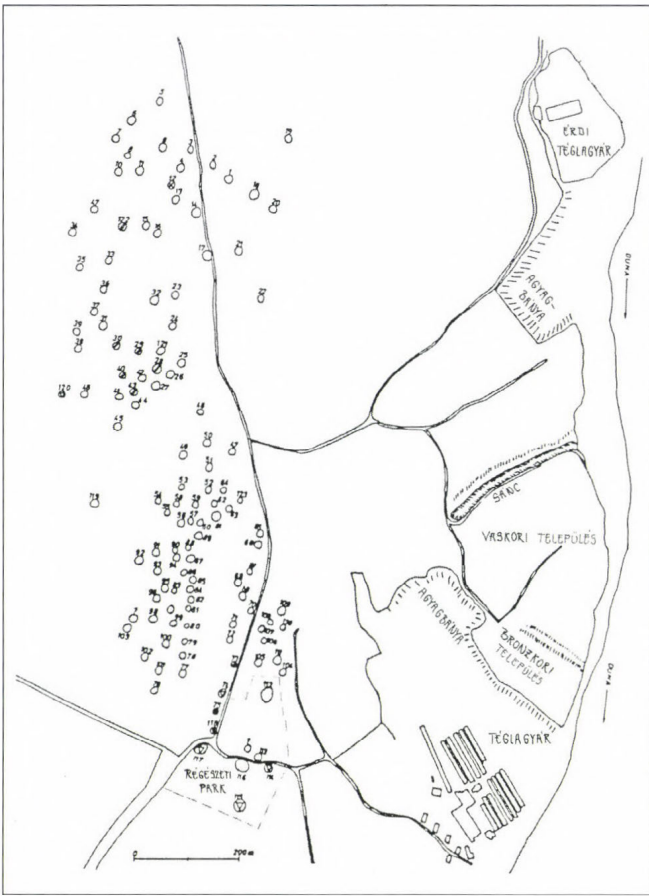
hexastichon) nagy egyedszáma természetesen utal. A búzák közül az ősiabb pelyvás tönkét (*Triticum turgidum* ssp. *dicocum*) és az alakort (*T. monococcum*) természetették. A vetési búzának (*T. aestivum*) és a tönkölynek (*T. spelta*) kisebb szerep juthatott. A középső bronzkor szárazabb, melegebb klímája a nagyobb ökológiai amplitudóval rendelkező árpanak kedvezett. A búza termesztési részaránya elenyésző volt.⁹ A fejlett gabonatermesztés magas szintű konyhakert kultúrát feltételez. A hazai bronzkorban kimutatott, minden jelentősebb hüvelyes magja megtalálható a leletanyagban: cicorlencse (*Vicia ervilia*), lóbab (*V. faba*), borsó (*Pisum sativum*), lencse (*Lens culinaris* ssp. *microsperma*) és a gabonapótlóként használt köles (*Panicum miliaceum*).

A Hallstatt kor csökkenő csapadékmenyisége a bükk visszaszorulását eredményezte, jellegzetes társulás lett a battai terü-

leten a tatárjuharos lösztölgyes (*Acer tatarico* – *Quercetum pubescenti-roboris*). A szárazabb klíma és az erdőirtások hatására a puszták területe az erdők rovására nőtt.¹⁰ A vaskorra vonatkozóan eddig szűkebb körű vizsgálatok készültek, mint a bronzkort illetően. Azonban bátran feltételezhetjük, hogy a maival közel azonos klimatikus adottságon a Hallstatt kor természeti környezete, florisztikai adottságai megegyezhetnek a mai érintetlen területek faji összetételével.

Dr. Horánszky András felmérő munkájának eredményeként az érintetlen területeken – a bronzkori Sáncon – az ősi löszpusztagyeppek növényzete máig megtalálható. E háborítatlan területek az egykori növényvilág napjainkig fennmaradt menedékhelyei.

A halomsírok faszén maradványait dr. Babos Károly vizsgálta meg. Három tölgyfélért ismert fel a kutató: kocsányos tölgyet (*Quercus robur*), kocsánytalan tölgyet (*Q.*

Az Érd és Százhalombatta közötti halomsírmező
Tumulus field between Érd and Százhalombatta

petraea) és magyar tölgyet (*Q. farnetto*).

A jövőben elkészülő pollenanalitikai vizsgálatok reméljük, további adatokat tárnak fel.

IV. Zoológiai vizsgálatok

Az ásatási területen teljes körű állattani vizsgálatok még nem történtek, Vörös István a 109. sz. halomsír állatleleteit vizsgálata. Megtalálta három vadászott állat leleteit: mezei nyúl, gímszarvas és róka maradványok. A leletanyag közeli erdőségekre utal.

V. A gazdálkodás tájalakító hatása

A földművelő és növénytermesztő kultúrák elhelyezkedése és a talajtípusok között szoros összefüggést mutatnak ki a régészek. A nagyrévi és vatyai kultúra az Alföld más területein is réti talajokat birtokolt.¹¹ Ez azt mutatja, hogy a letelepedésnél elsődleges fontosságú volt földművelési hagyományaik folytatása és ennek alárendelve, illetve ezt támogatva szervezték meg a védelmet, az ipari tevékenységet és a kereskedelmi útvonalakat.

A bronzkori természetesi struktúra szántóföldterület iránti igényét a löszpusztagyep területek nem fedezték, megkezdődtek az erdőirtások, melyek jelentősebb méreteket a vaskor vége felé öntöttek. A természetben élő népek erdőirtási technikáját szemlélve megállapítható, hogy az erdőirtást nem tarvágásra végezték. Feltételezhető, hogy az irtások

tók, zöldeges és gyümölcsös kertek voltak. A zöldegesek és gyümölcsösök elhelyezéséről, belső szerkezetéről ismereteink nincsenek, csupán feltételezhetjük, hogy a ma is ismeretes biológiai kertművelés tarka rendje jellemezte őket.

VI. Az ember kultuszéletének tájformáló hatása

A Hallstatt kor megmaradt tárgyi emlékei az ember és állatalakos edények, a női és férfi szimbólumok használata az edényekben tárolt gabona rituális védelmét sejtetik. A korra jellemző a szabályosság, a szimmetria alkalmazása. Mint díszítő motívum gyakran feltűnik a négyszög, mely a kör – az égi forma – földi, materiális mása. Az ásatások eredményei szerint hétköznapi és szakrális épületeiket szigorúan tájolták. Maga a halomsírmező is É-D tájolású. A feltárt és felmért halomsírok soláris és lunáris méretarányrendszer alkalmazásáról tanúskodnak.

A hazánkban élt Hallstatt civilizáció egyik legnagyobb tájalakító tevékenysége volt az Érd-battai fennsíkon, a kiirtott ligeterdők helyén az 1200x1300 m kiterjedésű halomsírmező létrehozása. Az addig ligetes táj kis dombokkal tarkított pusztaterület lett.

A környezetrekonstrukciós terv

A vizsgálati eredmények tükrében megállapítható volt, hogy az ökológiai adottságok

helyén hagyásfás területek maradtak, ahol a megmaradt fák a később elhagyott szántóterületek újraerdősülésének magját alkották.

A bronzkor végén, a vaskor idején a gazdálkodás alá vont területet különböző művelési ágakra osztották: szántó, legelő, zöldeges, gyümölcsös, komlós és szőlőskert.¹² A gazdálkodás folyamán ezeket a művelési ágakat felcserélték, majd a talaj termőerejének kimerülésekor felhagyták. Tápanyag utánpótlásra vonatkozó adatok nem állnak rendelkezésünkre, az ez irányú kutatások folyamatban vannak.

A Hallstatt kor fejlettebb agrotechnikája, a művelési ágak szétválása gazdag, színes tájstruktúrát eredményezett. A lejtősebb területeken ligeterdők, hagyásfás legelők, az erózió veszélyének kevésbé kitett alföldi területeken szántók, zöldeges és gyümölcsös kertek voltak. A zöldegesek és gyümölcsösök elhelyezéséről, belső szerkezetéről ismereteink nincsenek, csupán feltételezhetjük, hogy a ma is ismeretes biológiai kertművelés tarka rendje jellemezte őket.

nagyértékű hasonlósága a középső bronzkor, a vaskor kezdete és napjaink között lehetővé teszik a környezeti rekonstrukciót. A vizsgálatok során azonban több részletkérdésre nem kaptunk még választ, ezért a jövőben a célirányos kutatómunkától várunk eredményeket.

A Régészeti Park 6,0 ha területén a méretek adta lehetőségeket kihasználva lehetővé válik az őskori gazdálkodó ember táji környezetének bemutatása. A parkban a bronzkori és vaskori nyíltszíni település 3-4 házas egységként egymástól elkülönítve lesz kialakítva. A 6,0 ha-on belüli távolságok csak jelzésszerűek, de a két telep között húzódo szántóföldek – melyek a gabona kísérleteknek biztosítanak helyet –, a legelők – melyek az ősgyep flóráját hivatottak bemutatni – és az erdősávok, ligeterdők jól érzékeltek a korabeli táj változatos szerkezetét. A Park területén 1995 óta folynak gabonakísérletek: három, már a bronzkorban is ismert búzafélt vontunk termesztésbe – *Triticum spelta*, *T. monococcum*, *T. dicoccum*. Az őszi vetésű gabonák kísérleti megfigyelése az irodalmi adatokhoz képest meglepő eredményt hozott. A szakirodalomból ismert 3-5-szörös terméseredményekhez képest kísérleti parcelláinkról az elvetetett magmennyiség 18-21-szeresét takarítottuk be az elmúlt négy nyáron.

A zöldeges kertek, melyek a későbbiekben szintén megfigyelési célokot szolgálnak, és a gyümölcsös az épületek közelében kaptak helyet, a kisebb háziállatok óljai is a bekerített területeken belül lesznek. Ez a tájszerkezet évezredek át áthidalva hagyományozódott át a paraszti kultúrában. Az erdősávokat a park széleire helyeztük, hogy a halomsírok egy helyről is jól láthatók legyenek, mint annak idején. A telekhatáron kialakított erdősáv óvja a parkot a légszennyezéstől és a káros vizuális hatásoktól. A rekonstrukciónak egy fontos problémát nem szabad figyelmen kívül hagynia: a park területe a hajdani halomsírmezőben van. Az élő és halott település keveredésének problémáját úgy kívántuk megoldani, hogy a mindennapi élet színterét bemutató lakóház rekonstrukciókat a

Bronzkori ház rekonstrukciója
Reconstruction of a Bronze Age house

A 112. számú halomsír – Tumulus Nr. 112
Fotók-photos: Müller Katalin

tumuluszoktól a lehető legtávolabb jelöltük ki. A Régészeti Park őskori hangulata, őshonos növényei korabeli hangulatot teremtenek a halomsíroknak. A környezetrekonstrukció tervezése során megtörtént a különböző funkciók optimális elhelyezése a park területén és elkészültek a pontos növénykiültetési tervek. A tervezési folyamatban további nehézséget okozott, hogy a kertépítészeti tervezés a tér művészi formálására és a növényalkalmazásra több ezer év tapasztalata alapján kialakított előírásai csak részben voltak alkalmazhatók. A rekonstrukciós munkák eredményeként nemcsak kultúr, de természeti tájat is szeretnénk bemutatni a parkba látogatóknak. A kerttörténetben a perzsa kultúráról tudjuk, hogy kertjei a természethez közelálló alkotások voltak, hasonló törekvés a nagyon sajátos kínai és japán kertművészetekben, illetve a tájképi angol kertekben fordult elő. A hozzánk térben és időben közelálló angol tájképi kertről tudjuk, hogy nem a természet után, hanem idealizált tájképfestmények alapján terveződött. A kialakítását megalapozó elméleti munkák bár sok szempontból az ökológus szemléletet képviselik, mégis szempontrendszerük alkalmazásával a mesterségesen alakított kert megformálásához kapunk segítséget. A teremtett természet felidézéséhez más utakat kellett választanunk. Egyik lehetőségünk volt a természetvédelmi területeink érintetlennek mondható tatárjuharos lösztölgyeseinek megfigyelése, egyes kisebb 4-5, 5-10 fajt számláló növénycsoportjainak pontos elemzése. A természetes környezetben jellemző növénycsoportok fajösszetételét és térbeli elhelyezkedését nagymértékben figyelembe vettük a növénykiültetési terv elkészítésekor.

Természeti megfigyeléseinket kiegészítjük egy több száz év óta nem alkalmazott tervezési eljárással. Tudjuk, hogy a reneszánsz, sőt még a barokk időkig az alkotó

embereket a mitikus gondolkodás jellemezte. A ma tudósainak már misztikusnak tűnő gondolkodásmód minden földinek égi párját kereste és fordítva. E gondolkodásbeli sajátosság alapján jelölték ki természet adta környezetükben a perzsák, a görögök, a rómaiak, s valószínűsíthetően az itt, Százhalombatta területén élt kultúrák népei szentelt ligeteiket, tisztelt fáikat, ugyanakkor településeik, épületeik és sírhalmok helyét. Időben és térben távoli kultúrák természetét és természeti növényeiket termetük, levélformájuk és virágzási, illetve termés színük és idejük alapján a Naprendszer különböző bolygóhoz kötötték. Ha a tervezés során a tatárjuharos lösztölgyes fájának és cserjéinek kapcsolatát megkeressük a bolygókhöz és azok uralmi és erővesztési ritmusát – mint csillagászati tény – figyelembe vesszük, akkor a növénykiültetésekor az ég természetes rendezett rendetlenségét valósítjuk meg.

A tervek elkészülte után 1997 őszén megkezdődtek a környezetrekonstrukció kivitelezési munkálatai. A lassú haladást nemcsak az anyagi források szűkössége indokolja. A több éves kivitelezéssel szeretnénk nyomon követni a környezetrekonstrukciós kutatások újabb eredményeit és azokat a rekonstrukciós terv évről-évre való átgondolásával beépíteni a kivitelezés folyamatába.

Jegyzetek

1. Poroszlai Ildikó: Százhalombatta bronzkori története. In: 4000 év 100 halom városában. Százhalombatta, 1993. 9-20.
2. Holport Ágnes: Kora vaskori halomsíros temető Érd-Szászhalombatta határában. In: 4000 év 100 halom... 24.
3. Hajdú Péter-Kristó Gyula-Róna-Tas András: Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba I-V. 4. kötet, Történeti természetudományok és térképi források (szerk. Tardy, I.), Tankönyvkiadó, Budapest, 1982. 115.
4. Gyulai, Ferenc: Az Urnasíros kultúra, a Hallstatt és La Tène kor természeti környezete és növénytermesztése a Dunántúlon (kézirat)

5. Gyulai i.m. 2.
6. Hortobágyi T. – Simon T.: Növényföldrajz, társulástan és ökológia. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 227.
7. Soó Rezső: A magyar flóra és vegetáció rendszertani – növényföldrajzi kézikönyve I. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964. 89.
8. Soó i.m. 89.
9. Gyulai Ferenc: Jelentés – Százhalombatta-Földvár 1991. évi mag- és termésleleteinek feldolgozásáról. Budapest, 1995. 16. (kézirat)
10. Gyulai i.m. 2.
11. Gyulai i.m. 4.
12. Gyulai i.m. 8.

Lásd még – see also: Képmelléklet II.

Construction of Environment in the Archaeological Park in Százhalombatta

The Érd-Batta plateau has been inhabited for about 4000 years. The earthwork near Százhalombatta is the tell-settlement of different bronze-age cultures. The tumulus-field belonging to the Hallstatt-age settlement, and which borders Sánc Hill towards West-Southwest, became a cultivated territory for the last centuries. The 6-hectare-large Archaeological Park was established after the disposssession of disclosed lands. The tumulus No. 115 can be found inside the Park. Along with the reconstruction of the tumulus, emerged the possibility of the reconstruction of the settlement based on the results of the excavations of the bronze-age earthwork, which could cover not only the buildings, but the natural environment as well.

The planning for environment rehabilitation was preceded by a research work of several years, during which period scientists were gathering information about the climatic, geologic, hydrographic and botanical potentials of the Százhalombatta of the Mid-Bronze Age and Early Iron Age. Archaeobotanical and carpological analyses, as well as the pollen-analysis made the presence of *Salvia-Festucetum sulcatae* mosaicly hemmed in the *Acero tatarico Quercetum pubescenti* likely. According to the results of archaeo-climatological and archaeo-geological researches, the territory's pedological potentials and characteristics of climate have not changed significantly since the Late Bronze Age and Hallstatt Age. The plan of environment rehabilitation, which was made in 1997, based on the environmental-archaeological researches tries to enable the formation of a micro region, characteristic of that of the periods examined. The size of the Archaeological Park enables the replanting of mid-bronze age fringing forests and the forming of plough-lands in the vicinity. In the plough-land marked out, for the last couple of years experiments have been made with aboriginal species of grain. Even the iron age pasture with seed-trees is being rehabilitated in the vicinity of the tumuli in the Park. By reconstructing the settlements of Bronze and Iron Age it is possible to present the prehistoric „orchards“ and „kitchen-gardens“ as well.

The environment rehabilitation program started in the autumn of 1997. Along with the carrying out of the program further examinations, linked with the environment are being made, the results of which will be used in the program. As a result of the planting, the structure of the Archaeological Park and the outlines of the environment rehabilitation are already visible even to the inexperienced visitor.

A hajtai (ős-zagyvai) természetvédelmi terület élővilágáról...

Buschmann Ferenc

A Jászság, közelebről Jászberény környéke – miként maga az egész Alföld is – ma már alig rendelkezik természetes körülményeket őrző területekkel. Azok is elsősorban olyan maradványok (reliktumok), amelyek mezőgazdasági kultúrnövényzet számára gazdaságtalanul alkalmatlanok, illetőleg állattartási vagy árvízvédelmi okok miatt maradhattak meg. Szerencsére egyben ezek a területdarabkák is azok, amelyek mind a történeti-kialakulási, mind a mai állapotukat tekintve zoológiailag és botanikailag, nem utolsósorban pedig tájképi megjelenésükben is egyaránt a legértékesebbek. Ezen területdarabkák közé tartozik az 1987-ben természetvédelmi területté nyilvánított és alább rendkívül vázlatosan bemutatásra kerülő HAJTA. (Itt jegyzem meg, hogy terjedelmi okok miatt mind a növények és társulásaik, mind az ide jellemzően kapcsolódó állatfajok tudományos neveit szándékosan kihagyom!)

A Jászberénytől kb. 6 km-re elterülő és ma Hajta néven ismert – részben Jászfelsőszentgyörgyhöz, részben Jászberényhez, délebbre pedig már Pest megyéhez tartozó – és Farnosig húzódó egykori ős-zagyvai árterület (=Hajta mocsár és Hajta-völgyi természetvédelmi területek)¹ az utolsó olyan színterület Jászberény határának, amely mai leromlott állapotában is visszatükrözi a hajdani vízvilág emlékeit. A Hajta, mint a Tápó-Galga-Zagyva hordalékkúp-síkság tájrésze (egészen pontosan az óholocéni ős-zagyva folyásiránya és ártere!), felszíni talajaiban – foltokban – részint lösz, nagyobb részében homok, illetőleg ezek különböző mértékű és arányú keveréke, lépcsőzetes lejtésű hullámos-buckás relieffel. De előfordul itt a hajdani ártér „nyomvonalán” löszzagvag és réti csernozjom, sőt, mélyebb és a közelmúltig mocsaras-vízállásos részein tőzeg is.

A Hajta növényzetét egészében tekintve, növényfajokban talán a leggazdagabb része a Jászságnak. Nem is véletlenül, hiszen két természetföldrajzi tájegység, a szakmai berkekben Praematrix-nak és Crisicum-nak nevezett, vagyis a Duna-Tisza-közi és a tiszántúli flórajárások találkozási sávjában terül el. Ennek megfelelően természetesen mindkét térség flóraelemét megtaláljuk benne.

A szűkebb értelemben vett ős-zagyvai ártér néhol öböl-, máshol tőszere mélyedéseiben (itt-ott különböző vastagságú kotustőzegek) ma is jellegzetes mocsári növényzet uralkodik, benne szép számú mocsári páf-

rány-állományokkal díszített zombéksásos társulásokkal, a víztelenítés (lecsapolás) következtében sajnos elpusztulás-veszélyes állapotban. Foltszerű előfordulásban a kiszáradó láp- és mocsárrétek bonyolult összetételű különböző kékperjés- és magaskórós növényegyüttesei is megtalálhatóak, elsősorban homoki mocsárrétek társulás-formációiban. Közöttük szinte mindenütt él a mocsári kosbor – összesen több ezerre tehető példányszámmal, és szaporodó-terjedő tendenciát mutat az egyben szikesedést is jelző fátyolos nőszirm. A vízi növényzet az állandósult vízhiány következtében részint elpusztult (vízitök, kolokán, sulyom- és hínárfélék), részint a levezető csatornába

szeg, a bársonykerep, a szürkekáká, a kamilla stb., podzolos vakszikoltjain pedig a községes szikipozdor és bárányparaj, a sziki árpa és sziki útifű, valamint a Praematrix-Crisicum találkozási sávjára oly jellemző, egyben jellegzetesen szoloncsák-sziki pannon-endemikus növényünk, a pozsgás zsásza. Ősz felé – különösen a régi morotvák jócskán feltöltődött nyomvonalán – sokszor lila szőnyegkénti tömegben található az ugyancsak Kárpát-medencei endemikus virágunkat, a sziki őszirózsát.

Hogy a Hajta – tágabb értelemben a Zagyva-Galga-Tápó hordalékkúp-síkság délkeleti részének – esetében már mennyire a Duna-Tisza-közének flórajárásában vagyunk,

A Hajta negven évvel ezelőtt... – The Hajta forty years before...

(Almási-ér) szorult vissza (virágkáká, mélytelykóró, vízi harmatkása, hidór, nyílfű, gyékény- stb.), részint pedig – főleg a víz nélkül maradt vékonyabb tőzegtalajos nádas részek – átalakulóban van. Ezt jelzi a borzas fűzike-, a sédkender-, a mocsári aszat-, az aranyvessző- és egyebek elszaporodása, mély benyomulása a nádasba, de bizonyos értelemben erre utal a vízi kányafű és mocsári kutyatej nem csak példányszámi, hanem területi növekedése is, sőt, a pimpófélék és egyes imolafajok stb. megjelenése a zombékos-nádas szárazulatra került állományai között.

A vízállásos-mocsaras tószere szerű mélyedések lecsapolása következtében felerősödött az ezeket környező rétek szikesedése (=szoloncsák szikesek). Ezeken a helyeken mindenütt megtalálható a sziki lepke-

elég néhány méterre elhagynunk a mocsári-mocsárréti és réti társulásokat, máris egészen más „növényegyüttesben” találjuk magunkat! Ezt szemléletesen mutatják a rozsnokos- és homoki csenkeszfűgyepek, délebbre pedig (elsősorban a „Káták” térségében) a néhol fehérynárrakkal megtűzdelt tipikus homokpusztaréti csüdfüves csenkeszgyepek: magyar csenkesz, hólyagos- és homoki csüdfű, kései- és tartós szegfű, homoki keserűfű, homoki seprőfű, fényes poloskamag, homoki árvalányhaj stb. foltszerű, néhol azonban csak szálszerű előfordulása. Számos pontusi- és ponto-mediterrán jellegű szárazságtűrő flóraelem mélyen felhatol Jászberény déli (Pórtelek-Tótevény-Újerdő), egykoron csak „marhajárásnak” nevezett laza, soványhomokú² határrészébe, amelyek közül tömegeikre nézve említést érdemel a hamu-

kavirág, homoki- és szikár habszegfű, az ékes vasvirág stb.

A Hajta rétjeiről (beleértve természetesen a vízi-vizenyős-nádas részekről a száraz pusztahomokig az egész területet.) eddig közel 600 növényfaj került feljegyzésre. Közöttük a fentebb említettekén kívül még számos védett vagy helyi viszonylatban ritka, illetőleg területjellemző növény terem. Pl. tavaszi hérics, szártalan csüdfű, nagy pacsirtafű (!), kornis tárnics, csomós- és kereklevelű harangvirág, buglyosszegfű, homoki fátyolvirág, szárnyasmagvú budavirág, sziki sóballa, szibériai nőszirm és egyebek, vagy a gyönyörű égszínkék virágú évelő len (nem a borzas len!) és az egykor gabonavetéseink mérgező gyomnövényeként számon tartott, de ma már szigorú védelemre szoruló konkoly – és még hosszan lehetne sorolni ezt a listát.

Nyilvánvaló – és az eddig elmondottakból egyértelműen következik! –, hogy a Hajta Jászfelsőszentgyörgytől Farnosig terjedő, összességében több mint 2000 hektáros ter-

potában is – fajaiban és alapjaiban megvan). Nappal általában a szárazabb rétek jellemző lepkéivel, úgymint egyes széna- és szemeslepke, boglárka- és csüngőlepke fajokkal találkozhatunk leginkább. A védett nappali pávaszem, kardos- és fecskefarkú, valamint homoki szemeslepkék – ellentétben a fehérlepkékkel –, itt egyáltalán nem gyakoriak, sőt, egyes években kifejezetten ritkák. Az igen érdekes és faunaelemeit tekintve rendkívül bonyolult összetételű éjjeli lepkék csoportjára (tekintve, hogy az külön tanulmányt érdemelne) most nem térek ki, s csak mint speciális életmódú ritkaságot említem meg a Nyik-rét – Erek-köze határán található orvosi kocsordos társuláshoz kötődő védett nagy szikibagoly lepkét.

A Hajta lecsapolását követő elvíztelepedés értelemszerűen leglátványosabb drasztikummal a gerinces állatvilágra hatott. Jászberény piacait még alig három évtizeddel ezelőtt is az itt munkálkodó halász-dinasztiák látták el élőhallal –, mára a halfau-

olv, a kék- és vörösvércse, olykor még a barna- és kékes rétihéja is megfigyelhető a légtérben. A madárvilágot tekintve a hajtai természetvédelmi területnek ma talán legnagyobb természeti kincse a gyurgyalag, amely (mintegy húsz költőpár) egy felhagyott homokbánya oldalfalában partifecskékkel „társbérletben” létesített fészektelepet.

A víz eltűnésével azonban nemcsak a halak és békák stb. tűntek el, hanem eltűnt a vízi életmódhoz csodálatosan alkalmazkodott szervezetű szép ragadozó emlős, a vidra is. Ahol egykor „vidra-uraimék” halásztak-vadásztak, oda most szabadon csörtelhet be a vaddisznó, és őzikék kereshetnek menedéket. A Hajta esetében egyértelműen értelmetlen emberi beavatkozás következtében teljesen odaveszett a vízcicsigák és -kagylók hatalmas tömege is. Még a nád sem a régi... – és ezek a változások az eredeti élővilági társulások szempontjából sajnos ma már szinte visszafordíthatatlanok. Haldoklik a Jászság legősibb, egyben utolsó olyan vizenyős területe, amely hírhírmondóiban úgy-ahogy eddig megőrizhette az egykori vízvilág színes élőhelyi jellegzetességeit, a természet csodálatos alkotóképességének sajátosan egyedi tájképét és hangulatát.

Nehéz ezeknek az életközösségeknek a pusztulásáról elkeseredés nélkül szólni, annál is inkább, mert ezek s az ilyenek szolgáltatják a legszomorúbb és legszégienteljesebb példait a felelőtlen ostobaságnak és nemtörődömségnek, hisz mindeniütt csak azt látni, hogy az ilyen mocsárterületek lecsapolásának az égvilágon semmi de semmi értelme nem volt, mert még kaszáló sem lett a kiszáritott területből! Csupán gyomtengerré tudott válni. A „vízrendezés” azonban tönkretett valamit. Elpusztított egy szemet gyönyörködtető vadregényes tájat, vele egy csomó élőlény otthonát és lételemét – egy virágokkal ékes gazdag állatvilágú élőhelyet... – civilizációnk nagyobb dicsőségére!

Jegyzetek

1. 1988 óta a Tápió-Hajta Vidéke Tájvédelmi Körzet részegysége!
2. Ezt az ősz-zagyvai anemoklasztikus-deflációs (eolikus) „homoktípust” nevezik az itteniek „fosóhomoknak”.
3. Megjegyzendő, hogy számos rovarrenddel összefüggésben valójában még semmiféle kutatás nem történt.

About the Flora and Fauna of the Hajta Reservation

The washland on the confines of Jászberény has characteristic marsh vegetation. So far 600 species of plants have been recorded. The territory is protected and called Tápió-Hajta Landscape Protection Area. The author makes a list of the most important plants and birds in the article.

...és ma – ... and today

mészetvédelmi területének az állatvilág legalább annyira összetett, mint a növényzete. Ez főként a rovarvilággal kapcsolatban mondható el.³ Jellemzőek az általában lazább talajokhoz kötődő védett hangyalesők és homokfutrinkák, és nem ritkák a nagyobb számban jobbra nyílt sztyeppréteken előforduló ugyancsak védett imádkozó- és sasos sáskák sem. A vizes élőhelyek drasztikus lecsökkenése következtében – hasonlóan minden más, vízhez kötődő állatfajhoz –, jelentősen megritkultak a szitakötők. Ugyanakkor ennyire negatív jellegű változások más rovarrendek, pl. a lepkék esetében (még) nem tapasztalhatók. Populációs példányszámi változásaik egyelőre nem tükrözik vissza szembevetően a növényzetben megindult átalakulást (ez egyébként érthető is, hiszen az eredeti növénytakaró – mégoly változó álla-

na a szó szoros értelmében kipusztult. Csak az Almási-ér Farnos tájéki állandó vizeiben tengődik a védett lápi póc és réti csikhal. Követték őket a farkos kétélűek, a tarajos és pettyes góték. Rendkívül megfogtak a mocsári teknősök és a vízisiklók is; manapság kuriózum-számba megy egy-egy példányuk látványa. Természetesen a vízhiány ugyanúgy megtizedelte a békákat, és a vízimadarakat is elvándorlásra kényszerítette. Megszűnővén a táplálékforrás, nem fészkelnek már a szárcsák, a récék (stb.), eltűntek a bölömbikák, a sirályok, a cankók, és a gólyák és gémek is csak alkalmi vendégként vannak itt, „szöcskézni”. Őszi vonuláskor meg-megjelenik egy-egy fekete gólya vagy kormos szerkő, vagy éppen egy vadászat közben átsuhanó kabasólyom. Igaz, az egyéb ragadozó madarak sem gyakoriak, habár az egerész-

A múzeumok szerepe 2000-ben

A Magyar Múzeumi Egyesület közgyűlése Jászberény, 2000. március 3-4.

Kiss Erika

A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület – rendhagyó módon Jászberényben – a Jász Múzeum meghívására – tartotta soros közgyűlését március 3-4-én. Tavaly nyerte el a 125 éves Jász Múzeum „Az Év Múzeuma 1998” címet, s a meghívás egyfélére figyelmes gesztusként értékelhető. A vidéki kismúzeumok számára fontos, hogy a szakma figyeljen rájuk, hogy ha kell, akár segítséget is kapjanak. Nagykanizsától Miskolcig közel 100 múzeumigazgató, muzeológus, régész, történész, néprajzos vett részt a két-napos rendezvényen.

A házigazdák tartalmas programról is gondoskodtak. Jászberény nevezetességeivel és a Jász Múzeum kiállításával *Hortiné dr. Bathó Edit* múzeumigazgató és *Kókai Magdolna* néprajzos muzeológus ismertette meg a vendégsereget. Az esti táncmuzika program – a híres Jászság Népi Együttes székházában – is felejthetetlen volt, különösen a néptáncosokhoz nem is nagyon vonzó kollégák körében. A péntek délután is érdekesen zajlott. A Miniszterelnöki Hivatal berkein belül létrejött Millenniumi Kiállítás és Rendezvényközpont, valamint a Millenáris KHT. bemutatkozása érdekesítőre sikerült. A vendégek, *Tóth István Zoltán* főosztályvezető és *Koltai Péter*, a KHT ügyvezető igazgatója felvázolták azt a gondolatot, mely az országimázs formálását és a jubileumi év rendezvényeit hivatott megvalósítani. A tervek egy része a Ganz-gyár budai területén valósulna meg, s a magyar technika- és tudománytörténet kiállításának adna teret. E tervet március 15. és december 31. között kívánják valóra váltani. Az idő rövidsége miatt ez kétségeket ébresztett a hallgatóságban.

Koltai Péter elmondta, hogy a mintegy 50 ezer négyzetméteres terület egyik 10 ezer négyzetméteres csarnokában lenne a magyar technikai-tudományos bemutató. A terület rehabilitációja a tulajdonos, az ÁPV Rt. dolga, de a programok – köztük a tervezett kiállítás – már az övék, s ehhez anyagiak is rendelkezésükre állnak. Mivel mindent mi, magyarok találtunk ki – golyóstolltól a számítógépig, de az atombomba előállításban is volt magyar tudósoknak része – így igazán gazdag lehet a tárlat. A gépeket, konstrukciókat akár makett formájában, de akár eredetiben is, a tudósokat tablókön képzelik megjeleníteni.

Kissé úgy tűnt, süketek párbeszéde zajlik. A muzeológus tábor ugyanis azt érezte,

Fotó-photo: Faragó László

hogy számos szakmai kérdés – pl.: a tárgyak kölcsönzésének rendje, bérlete, stb. – nem tisztázott, miközben hatalmas pénzt kap a Millenáris KHT. és az Országimázs Központ. Volt aki hórukk-programnak nevezte a tervet, miközben a közgyűjteményekre egyre kevesebb anyagi forrás jut. Az is kiderült, a tervek nagyon vázlatosak, az idő rövidsége miatt komoly megvalósításhoz közeli kiforrott koncepció nincs. Épp azt kérték a vendégek, hogy ennek részletes kialakításához adjanak segítséget a magyar múzeumi szakemberek.

Az országimázs kialakításában csak egy apró részlet lenne a tervezett kiállítás, ami jól reprezentálná a magyar leleményt, technikai és tudományos érdemeinket, melyeket igazán büszkén tárhatunk ország-világ elé. A kormány ehhez a programhoz nem kevés anyagiakat is biztosít. Épp ez volt a fájó pont a közgyűlésen. *Deme Péter*, a Pulszky Társaság ügyvezető elnöke ezt így foglalta össze: A magyar múzeumi hálózat az egyik legrégebbi Európában, az ország imázsát épp az ott felhalmozott értékek jelenthetnék, miközben a honi kormányzati figyelem és a finanszírozási rendszer nem elégséges, az imázsépítésben erre jobban figyelni kellene.

A vita elhúzódott, de nem volt haszontalan a problémákat kibeszélni, zárta le az első napot *Matskási István* elnök. A tervezett tagozati üléseket elhalasztották, a szombati közgyűlésen azonban rövid beszámolók elhangzottak. Ezek sorában említést érdemel *Sári Zsolt*nak, a szolnoki Damjanich Múzeum fiatal néprajzosának javaslata, hogy alakuljon ifjúsági tagozat is. Javaslatát a közgyűlés

elfogadta. A közgyűlésen jelen volt *Kóczyáné Szentpéteri Erzsébet*, a NKÖM főosztályvezetője, aki az ideai működési engedély revízióról adott tájékoztatást. A múzeumi törvény előírásainak ellenőrzése mellett egy felmérésről is szó volt. Ezt a Gazdasági Minisztérium végezteti s a múzeumlátogatók szokásait, elvárásait hivatott turisztikai szempontból is feltérképezni. Az 1999. éves beszámoló felett nagy vita nem volt, a tartalmas és sok színű program önmagáért beszél.

Annál érdekesebb volt *Bodó Sándor* alelnök gondolatgazdag előadása, mely széles körű vitát váltott ki. Mi lehet a jövője a magyar muzeológiának az ezredfordulón. A múzeumőrök, a raktárnokok mit tehetnek a számítógépes világban. Kell-e még a tárgyakat gyűjteni, vagy elegendő virtuális módon tárolni a komputerben. Mi legyen a raktárakban felhalmozott kincsekkel – több mint 21 millió darab –, melyeket nem tudnak a közönség elé tárni. A XVIII. században, a tudomány fejlődése révén létrejött múzeumok helye, szerepe mi lehet a harmadik évezred információs világában. A virtuális világ és a valóság kapcsolatát miként lehet megteremteni, egyáltalán kell-e? (Az előadás szövege teljes terjedelmében e számunk 3-4. oldalán olvasható. – szerk)

A sok érdekes felvetésre természetesen nem született egyértelmű válasz. Viszont körvonalazódott, hogy a tárgyrevíziók s az egységes nyilvántartás megoldása halaszthatatlan. A műtárgyak vonatkozásában is lépni kell. Az biztos, e szakmának is igazodnia kell a társadalmi igények változásához. A mikéntjét azonban nehéz megfogalmazni, de az körvonalazódik, hogy a kincsestárak valóságos világunk részei maradnak. A kulturális javak megőrzése azonban továbbra is nagy felelősséget ró a magyar muzeológia szakembereire s szervezeteire.

The Role of the Museums in the Year of 2000 The General Assembly of the Hungarian Museum Association

The annual general assembly of the Pulszky Society – Hungarian Museum Association was held in Jászberény March 3–4 2000. Having discussed the Society's activity in 1999 and its plans for 2000, vice-chairman Sándor Bodó gave an outstanding presentation on the problems of museology in Hungary (cf. first article of this issue).

Újabb generációk, új kihívások a múzeumokban

Ifjúsági tagozat alakul a Pulszky Társaságban

Sári Zsolt

Amikor 1997 nyarán átléptem a szolnoki Damjanich János Múzeum kapuján mint a múzeum leendő néprajzos muzeológusa, nem sok mindent tudtam a magyar múzeumok „valóságáról”. Túl azon, hogy múzeumlátogatóként érdeklődtem az új kiállítások iránt, és az egyetemen hallgattam muzeológia kurzusokat, igazából nem tudtam, mire is vállalkozom akkor, amikor egy vidéki intézmény muzeológusa leszek. Az elmúlt hónapok és évek azután bepillantást nyújtottak nemcsak a szolnoki múzeum, hanem az ország több hasonló intézményének mindennapjaiba is.

Hamarosan 200 éves jubileumát ünnepli a Magyar Nemzeti Múzeum és ezáltal a magyar muzeológia, így Európa egyik legrégebbi múzeumi szervezetének lehetünk munkásai. Az elmúlt két évszázad során a múzeumok és feladataik is változtak és változnak. Van azonban olyan dolgok, amik nem változnak, nem változhatnak életükben. A múzeum a kollektív emlékezet színtere, a múlt és a jelen közötti kapocs, amely tanítja a jövőt.

Giovanni Pinna a múzeumok alapvető feladatait a következőkben összegzi: *a kulturális javak újra birtokbavétele* (gyűjtés, megőrzés, gondozás), *kultúrateremtés* (feldolgozás, tudományos tevékenység), *kultúráközvetítés* (bemutatás, kiállítások, közművelődési funkciók). Ezek a feladatok azonban számtalan új problémával szembesítik a múzeumi szakembereket.

A múzeum alapvető feladata a tárgyak gyűjtése, ez azonban súlyos problémákat vet föl: mit kell gyűjteni, minden tárgyra szüksége van-e a múzeumnak? Hol tároljuk ezeket a tárgyakat? A múzeumi raktárak sok helyen nem felelnek meg az alapvető műtárgyvédelmi szempontoknak, így nincs bennük biztosítva a műtárgyak állagmegőrzése, szakszerű tárolása. Nem eretnek gondolatokat kívánunk terjeszteni, vagy egy „ördögi, fekete” jövőképet vizionálni, de fel kell tenni a kérdést: minden tárgyat be kell-e gyűjteni, meg kell-e őrizni? Nem lehet egyértelmű választ adni, hanem ezt is múzeumonként kell megvizsgálni. Hiszen egy országos múzeumnak szakmúzeumként egy terület tárgyanyagát kell megőriznie, egy vidéki múzeum pedig egy régió kulturális örökségének megőrzője, tehát a táj múltját, kultúráját dokumentálja. Az a tárgy, amely az országos múzeum gyűjteményébe már nem kell, mert több hasonlóval rendelkezik, lehet, hogy a terület kis mú-

zeumának gyűjteményében nincs meg. Ezért például a műtárgy kiviteli eljárás során talán figyelembe kellene venni azt is: az adott terület múzeumban (amely arra hivatott, hogy annak történetét, kultúráját bemutassa) őriznek-e ebből a tárgyból.

A múzeum *értékchordozó-értékmegőrző-értékbeutató* kulturális intézmény, amelynek léteérdeke, hogy minél több látogató keressen fel, ismerje meg kiállításait, az ott folyó szakmai munkát. E cél elérésének érdekében egyre több kiállítást, kulturális programot rendeznek a múzeumok. Vigyázni kell viszont, hogy ellaposodás, vulgarizálódás nélkül váljék népszerűvé egy-egy múzeum. Nem csodapalotákká, Disneyland-ekké kell alakulnunk, hanem olyan kulturális intézménnyé, amely megőrzi hagyományait, de a nagyközönség számára érdekes és értékes programokat kínál. Azonban a múzeum tevékenységének egyik részterülete sem képzelhető el tudományos megalapozottság nélkül, hisz a múzeum nemcsak gyűjtő, őrző és bemutató, hanem sokoldalú tudományos munkát végző intézmény is. Az itt őrzött tárgyak olyan források, amelyek mással nem helyettesíthetők, így a tudományos kutatások számára alapvető információkat őriznek, amelyek feldolgozása elsődlegesen a muzeológusok feladata.

A XXI. század küszöbén talán minket is elér a számítástechnikai forradalom és nem csak a szelét érzékeljük. A digitalizálás „virtuális kincstárakat” hoz létre, fotótárak, adattárak, rajztárak kerülhetnek (reményeink szerint kerülnek is minden muzeális gyűjteményben) számítógépes rendszerekre. Az információs társadalomban is jelen kell lennie a múzeumoknak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem kell magukat a tárgyakat gyűjteni, bemutatni, hanem elég virtuálisan tárolni és hozzáférhetővé tenni. Semmi nem pótolhatja egy Munkácsy-kép, a koronázási palást vagy bármely más műtárgy testközeli megtekintését.

E rövid, szinte csak címszavakat soroló vázlat, talán egy dologra ráirányítja a figyelmet: a múzeumban dolgozó fiatal szakemberek, az új generáció tagjai számtalan új kihívással, problémával találják majd szembe magukat. Ezek megoldása a különböző szakterületek (muzeológusok, gyűjteménykezelők, restaurátorok, közművelődési szakemberek, gazdasági és PR munkatársak) és a különböző generációk közötti párbeszéden kell alapuljon. Ennek szükségessége és igénye alakította ki azt az elhatározást, hogy a Pulszky Társaság 2000 márciusában Jászberényben megrendezett közgyűlésén kezdeményezzük az Ifjúsági Tagozat megalakítását.

A Pulszky Társaság–Magyar Múzeumi Egyesület Ifjúsági Tagozata

A tagozat célja: összefogni a múzeumi területen dolgozó pályakezdő, fiatal szakembereket.

A tagozat tagja lehet: minden 35 év alatti vagy 10 évnél rövidebb ideje dolgozó múzeumi szakalkalmazott (muzeológus, restaurátor, közművelődési szakember, könyvtáros), valamint gyűjteménykezelő.

A tagozat feladatai:

1. Fiatal múzeumi szakemberek továbbképzése; előadások, szemináriumok, szakmai tanácskozások, konferenciák szervezése.
2. Az egyes tudományágak közötti, interdiszciplináris kapcsolat megteremtése.
3. Az egyes múzeumi szakterületek munkájának kölcsönös megismerése.
4. A különböző generációk közötti szakmai párbeszéd és tanácsadás.
5. Szakmai kirándulások szervezése; a különböző múzeumi gyűjtemények és az azokban folyó munka bemutatása és megismerése.
6. Modern muzeológiai technikák bemutatása és elsajátítása (pl. preventív konzerválás, múzeumpedagógia, informatika).
7. Kiállításkritika.
8. A határon túli fiatal magyar múzeumi szakemberekkel való kapcsolat kialakítása, közös segítségnyújtás.
9. Nemzetközi kapcsolatok kiépítése.
10. A Pulszky Társaság munkájába való szerves integrálódás.

Várunk minden múzeumi területen dolgozó fiatal szakembert. Érdeklődni és jelentkezni lehet az alábbi címen: Sári Zsolt, Damjanich János Múzeum, 5000 Szolnok, Kossuth tér 4.; telefon/fax: 06-56/341-204; e-mail: sarizs@djm.hu

New Generations. New Challenges in Museums

Hungarian museology soon celebrates its 200th anniversary. During the last two centuries museums and their rules had changed, one thing remained however: museums are scenes of collective memory, connections between past and present teaching future. New questions have reason for museologists of present and future: storage problems call the attention to the question, is it necessary to preserve each object? How is it possible to open museums towards wider layers of society without becoming 'wonder palaces'? How can balance be found following computer evolution between traditional exhibitions and 'virtual treasuries'? The solution is the dialog among different fields of science and generations. That is the reason why the Youth Section of Pulszky Society was initiated to form.

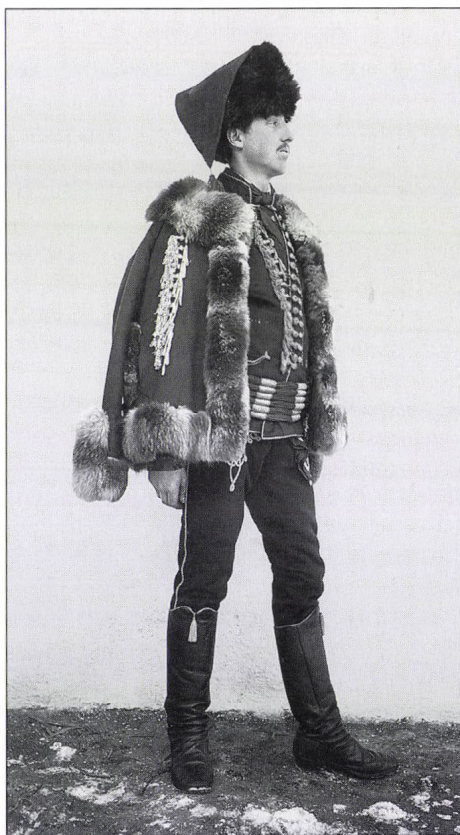
Visszatekintés

A millenniumi Néprajzi Falu muzeológiai problémái

Katona Edit

A XIX. században a Magyar Nemzeti Múzeumon belül működő Néprajzi Tár legnagyobb tárgy-gyűjteményét az 1896-os millenniumi kiállításnak köszönhette. Az 1896-os Ezredéves Országos Kiállítás összegezte mindazt a tudást és törekvést, melyet az új tudomány, a néprajz addigra megszerzett, illetve a maga számára feladatként szabott meg. A millenniumi kiállításon Magyarország néprajza három csoportban: a néprajzi faluban, a háziipari csoportban és az ősfoglalkozások részlegében jelent meg. A tudományos elgondolásokban végbement változásokat szemléletesen mutatja, hogy a háziipari kiállítás már helyileg is elkülönült a néprajzi falutól. S bár a háziipar bemutatását a rendező, Kovács Gyula a munkálkodást imitáló viseletes „hábalak”-ok beállításával (pl. Torontál vármegyei szövő, bánffyhungyadi hímző, hajdunánási szalmafonó, besztercebányai csipkeverő, fazekaszaluzsányi fazekas) élénkítette, mégis „a háziipar termékei iránt a nagyközönség érdeklődése az ezred-

Mecenzéfi német férfi, 1895
German man from Mecenzéf, 1895
Fotó: Jankó János

éves kiállításon távolról sem volt olyan élénk, mint az 1885-iki kiállításon, ahol az eredeti fantázia ezerféle változatában ékeskedő, színpompás népies készítmények... az újdonság ingerével hatottak. Az ezredéves kiállításon az érdeklődés inkább a néprajzi típusok szerint csoportosított házakkal betelepített faluban, a kiállítás ezen egyik főattrakciójában összpontosult, a pozsonyi városháza csarnokaiban kiállított háziipari termékek eléggé teljes és szakavatottan rendezett gyűjteményének némi rovására”.¹ A legnépszerűbb látnivaló tehát az ideiglenes skanzen volt. Közvetlen előzményének az 1873-as bécsi világiállítás osztrákok által felállított nemzetközi faluját tekinthetjük, ahol Magyarországot egy-egy székely, német, szász és román berendezett ház, valamint magyar csárda képviselte.² Az 1896-os kiállítással kapcsolatban a *néprajzi falu* gondolata már 1893-ban felmerült, és ez vált Jankó János elképzeléseinek alapjává. Jankó János a néprajzi faluban az 1885-ös kiállítás-hoz hasonlóan az ország reális nemzetiségi megoszlását követte, ezért a 24 porta fele magyar, fele nemzetiségi volt. Tudományos koncepciójának megfelelően átfogta az egész magyar nyelvterületet, érzékeltette az ország nemzetiségi sokszínűségét. Ezt a néprajzi képet József főherceg a cigányság életmódjának megjelenítésével egészítette ki. A rendezés során Jankó János figyelme elsősorban a legjellegzetesebb háztípusok kiválasztására irányult, de útjelentéseiben beszámolt a jellemző viseletekről és helyenként még a berendezések textiljeiről is. A kiválasztott viseleteket gondosan dokumentálta, azaz a helybeli asszonyok segítségével elemezte, a ruhadarabok tájneveit feljegyezte és a felöltöztetett embereket több oldalról lefényképezte. Útinaplója, a Néprajzi Múzeum Fotógyűjteményében megőrzött fényképei, valamint feldolgozásai felbecsülhetetlen forrásai a textil- és viseletkutatásnak.

Jankó János ebben a hatalmas vállalkozásban azonban nem mindig tudta megvalósítani elképzeléseit: „kötelességemnek tartottam e házak berendezésének hűségét is biztosítani... E célzt úgy véltem elérni, hogy a berendezést képező tárgyakat magam válogassam ki a helyszínen akkor, mikor a megye megbízottja azokat ott összevásárolja. Sajnos, a kiállítási igazgatóságnak nem volt módja ez elsődrendű fontosságú kérdést következetesen megoldani s engem csak azon megyékbe küldött ki, melyek a jelzett czélből szakértő kiküldését egyenesen kérték, névleg

J.-N.-K.-Szolnok, Csongrád, Torontál, Bács-Bodrogh, Somogy, Zala megyékbe s így a 24 ház közül csakis 7-nek berendezését gyűjthettem össze magam”.³ A többi 17 épület közül a helyi viszonyokat jól ismerő Gyarmathy Zsigáné kalotaszegi és Pintér Sándor palócföldi házberendezésének hitelességét emelte ki. A skanzen-formának köszönhetően a *tisztaszobák* díszes textiljei mellett a konyhákban, lakó- és gazdasági helyiségekben – most először kiállításon, majd közgyűjteményben – reálisabb arányban jelentek meg az egyszerűbb lakás-, háztartási- és gazdasági textilek.⁴ A kosztümöket – a berendezésektől eltérően – többnyire Jankó János utasításainak megfelelően vásárolták meg, bár itt is számolnunk kell azzal, hogy a vármegyei hivatalnokok a legújabb divatnak megfelelően újonnan varratták némelyiket. Kiválasztásukban az 1885-ös példából és saját, 1894-ben már kidolgozott múzeumszervezési tervéhez igazodott, amikor a ruházat differenciált, társadalmi helyzet, nem, kor, családi állapot és alkalom szerinti változatainak bemutatására törekedett. Ő is zsánereket (pl. lánykérést, búcsús szokásokat) jelenített meg, és néhány esetben – ezen a téren is úttörő módon – gondja lett volna az ünnep-
lők mellett a hétköznapiassabb viseletek bemutatására is. Útinaplójában írja: „A bolgár népviselet jellemzésére 4 bábnak felöltöztetése válik szükségessé. A bolgár férfi mellett otthonias öltözkedésben mutassa egyik alak a bolgár menyecskét. Egy másik alakon mutattassék be a leányok öltözéke, egy negyediken kijáró ünnepies öltözéken a fiatal asszonyok viselete”.⁵ Szándéka, a vármegyei lebonyolítás miatt, csupán néhány figuránál és azoknál is csak részben valósult meg. A jegyzőkönyvekből ugyanis úgy tűnik,⁶ hogy például a konyhákban vagy hátsó szobákban foglalatostkodó alakokon is minden esetben drága lábbeli volt – a Brassó vármegyei szövő asszony alakot fátyolba és csizmába öltöztették –, tehát inkább félünnepiesen, mint munkaruhában mutatták be őket. A kiválasztásban Jankó, illetve megyénkénti megbízottjai mindenkor a karakterisztikus, paraszti viseletű falvak anyagát részesítették előnyben a polgárosultabbakkal szemben. Ha egy tájegységben belül más településen találta a legjellegzetesebb házformát és másikon a legmutatósebb öltözképtípust, akkor a látványosság javára döntött, és két különböző helyről hozatta az épületet és a viseletet. Ezt láthatjuk pl. a Nyitra megyei német (kriccherhauer) háznál. „A mily érdekes maga a kriccherhauer

(sic) és ház, ép oly érdektelen és keveset mutató ... ruházkodása; és ez adja okát annak, hogy ... inkább a megye változatos, kiválóan díszes, más viseleteire volt figyelemmel”.⁷ Néhol a vidék sokszínű viseletkultúráját egy zsánerképbe komponálta. Így pl. a matyó házban a templombúcsú alkalmakor szokásos *vendégség* képezte a keret-történetet: „a matyóviseletet ... három alak mutatja be, az ugyancsak borsodmegyei sziráki viseletet két alak. A jelenet értelme... a következő volt: „Az »ember«, mikor még együtt ették a huszároknál a Sziráki Józsvival a profontot, meghívta vendégségre jó fegyver-bajtársát. Most jött el a hugával együtt. Ki is öltöztek a lelkeim”.”⁸

Bár a néprajzi faluhoz csatlakozva felépítettek négy pásztorhajlékot, ahol viseletes bábuk, illetve az építmény hazájából érkezett pásztorok fogadták a látogatókat, de ezeken kívül az egyes házakban ábrázolt jelenetekbe Jankó előszeretettel csempészte be a jellegzetes hazai figuráknak tartott pásztor alakokat, sajátos öltözetükben. Példaként a szentgáli, valamint a búdszentmihályi házat említhetjük: „Az első szobában konvenciófizetés van folyamatban. Beállított a pitykegombos nadrágos kondás és a széles kalapjára büszke gulyás”.⁹ Előfordult az is – mint a Bács-Bodrog megyei sokác háznál –, hogy minden rafináltság nélkül, a változatosság érzékeltetésére különböző falvak öltözetes alakjai kerültek egymás mellé.

A kiállított kosztümök a XIX. század végének népviseletét reprezentálták, s csak a szentgáliaknál és a mecenzéfiéknél fordult elő a már elhagyott, divatjamúlt öltözetek visszaidézése. Az öltözeteket – máig példányértékű módon – a maguk teljességében, az alsóruházattal együtt igyekeztek megszerezni, így az akkori helyi viseleteket hitelesen megformálni.¹⁰ Az 1885-ös és az 1889-es kiállításokhoz hasonlóan a bábuk a tájegységekre jellemző antropológiai típusnak megfelelően mintázták és festették ki. „Az alakoknak bábjait megcsinálta Maugsch Nándor bártfai gyáros fényképek után. A ruhákat a megküldött fényképek szerint a megye megvásárolta, azok elküldettek Bártfára s a babák ugyancsak a fényképek szerint ott felöltöztették”.¹¹ Mindez természetes következménye volt a néprajzon belül kibontakozott embertani kutatásnak és követelménye a valódi élet illúzióját keltő ábrázolásmódnak. A bábukat külön megemlítették a vármegyei adományok között, ez is mutatja tudományos értékelésüket.¹²

A Néprajzi falu minden egyenlensége ellenére kiemelkedő jelentőségű volt, mert mindmáig egyedülállóan próbált széles körű áttekintést nyújtani a XIX. század végének időmetszetében a magyarországi népelet regionális különbségeiről. Bár a vármegyék sokszor módosították az eredeti elképzeléseket, mert a szegénység palástolására inkább a jólétet kifejező tárgyakat vásárolták,

s esetenként a valóságos darabok helyett másolatokat, például hirtelenjében összetákoltsó alsóruhákat és olcsóbb gyári anyagból újonnan varratott felsőruhákat küldtek,¹³ a szerepük mégis pozitív, mert ez a sikeres vállalkozás csak az ő finanszírozásukkal születhetett meg. Ilyen komplex tárgy-gyűjtésre azóta sem kínálkozott pénzügyi lehetőség. (Talán az 1996-ra tervezett világkiállítás nyújtott volna hasonló alkalmat.)

A mai szabadtéri néprajzi múzeumaink sem törekednek olyan teljességre, mint az Ezredéves Kiállítás, hiszen a viseletek nem szerepelnek egységeikben. Az öltözetek bemutatása a hagyományos történeti-néprajzi

Vingai bolgár asszony, 1895
Vinga, Bulgarian woman, 1895
Fotó: Jankó János

múzeumok-gyűjtemények – köztük a Néprajzi Múzeum – feladata maradt, de az a komplexitásra törekvés, hogy az egy bizonyos korszakhoz, alkalomhoz kötött lakás- és háztartási textilekkel kiegészített berendezésekhez odaillő viseleteket is beszerezzenek, azóta is csak egy-két esetben valósult meg. Sőt, sok esetben bútorzat nélkül gyűjtötték a teljes lakástextil együtteseket, vetett ágy kellekeit, egész szoba textiljeit.

A millenáris kiállítás eredményeként körvonalazódtak azok a tájegységek és etnográfiai csoportok, amelyek a néprajzi kutatásban-tárgy-gyűjtésben a későbbiek során – időbeli eltérésekkel ugyan, de – megkülönböztetett figyelmet élveztek: a magyarság esetében a legelsőként kitént kalotaszegien és matyókon túl a torockóiak, a csíki székelység, majd a palócság; a nemzetiségek esetében pedig a sokácok és az erdélyi szászok. Mind a három nagy kiállításon (1873, 1885, 1896) fontos helyet kaptak a hétfalusi csángók, de később nem foglalkoztak velük. A Dunántúlról a XX. század elejétől kezdve „felkapott” gazdag lakástextil- és viseletkultúrájú Sárköz a XIX. században még nem ke-

rült az érdeklődés homlokterébe. Noha 1896-ban egy szeremlei parasztasszony levetelre felajánlotta két teljes öltözetét azzal az óhajjal, hogy szeretné őket viszontlátni a millenniumi kiállításon, Jankó a borsos ár miatt és mivel nem illett koncepciójába, eltekintett megvásárlásuktól.¹⁴

Nagy érdeme a kiállításnak, hogy ma már beszerezhetetlen együtteseket és tárgyfeleléseket juttatott a múzeumba, amelyek azóta is egyetlennek és kuriózumnak számítanak. Példa rá a 133040-133047 leltári számú darabokból álló búdszentmihályi kanászöltözet és annak *pitykegombos* nadrágja, amely az egyetlen *rajthúzli* típusú lábravaló (ltsz. 133047) a gyűjteményben.

A néprajzi falu gyűjteményének egyben tartását és megőrzését már a kiállítás tervezésekor próbálták biztosítani.¹⁵ A vármegyék adományai révén (a 10 visszaadott Nyitra megyei német és Szeben megyei szász kosztüm, valamint néhány magántulajdonban levő darab kivételével) a múzeumba került a *Néprajzi falu* anyagának nagy része, sőt kiegészült két utólag ajándékozott öltözettel. Az átadási jegyzékek alapján ez összesen mintegy 6250 tárggyal gyarapította a múzeumot, melynek 29 %-a, 1831 tárgy a Textil- és Viseletgyűjteményt illette, ezeknek 63 %-át a 94 komplett kosztüm (50 magyar, 44 nemzetiségi) és egyes testi ruhadarabok; kb. 35 %-át a 24 teljes lakás-, háztartási és gazdasági textilkészlet tette ki.

Mi lett a sorsa ennek a hatalmas anyagnak?

Már a kiállítási területen, a *Néprajzi faluban* kezdett tönkremenni sok tárgy, amint ezt Jankó János előterjesztette: „ott konstataáltam, hogy csaknem minden házban kivétel nélkül, de különösen 11-ben... a penész az összes ruhaneműekben oly mértékben uralkodik, hogy a tárgyakat jelen állapotukban raktározás céljából becsomagolni nem lehet. ... A baj annál komolyabb, mert a falufelügyelőség és az örszemélyzet egybehangzó vallomása szerint az egész nyáron állandóan küzdöttek a penész ellen s ... napról napra a penészt »letörölték« az estétől reggelig ismét kivirágzott. A letöréssel csak az infectiót terjesztették amint erről a bőrféléken (ködmön, suba, mellény, sapka, csizma stb.-ken) a penészfészkek rendkívüli mélysége szomorúan győz meg... a falút többé nem az elkallódástól, hanem az elpusztulástól kell féltetni... a kibontakozásnak egyetlen módját látom magam előtt, és ez az, hogy az egész falú anyagát feltétlenül száraz s erősen fűthető helyiségben azonnal vegyük mérgezés alá”.¹⁶ A textileket külön helyiségbe zsúfolva fertőtlenítették, s mivel Jankó János ázsiai expedícióra indult, helyettesére, Semayer Vilibádra és Bártzy Zsigmond egyetemi gyakorokra hárult a további kezelés. Ez azonban a textilneműk esetében abbamaradt, hiszen 1898-ban miniszteri utasításra a Néprajzi Tár Csillag utcai helyiségeiben az első állandó ki-

állítás rendezése élvezett elsőbbséget. Ahhoz a kiállításához, éppúgy, mint a későbbiekhez az 1930-as évekig mindig a millenniumi készletből válogattak. A kezdeti penészedésen túl a kiállításokon való folyamatos igénybevétel, a gyűjtemény sorozatos költözködései és a rossz tárolási körülmények következtében ez a hatalmas lakástextil- és viseletkorpusz erősen pusztult. A gyűjtemény a Néprajzi faluból – a gyűjteményben dolgozó muzeológus elődök nyilvántartása szerint – hét teljesnek mondható és tizenkettő kiegészítéssel összeállítható öltözettel rendelkezik, valamint további húsz kosztümtöredéket tart számon. Valójában ennél kedvezőlenebb a helyzet, mert sok közülük erősen elhasználódott, vagy nem összeillők darabjai, hiszen egy-egy faluból átlag 2-3 női- és ugyanannyi férfialak szerepelt az Ezredéves kiállításban, és ezek elemei keveredhettek egymással az utólagos összeállítások során, a dokumentáció hiánya miatt. Biztató azonban, hogy az utóbbi néhány évben is felbukkant egy-egy újabb, korábban millenniumiként nem regisztrált ruhadarab. Megmaradt például teljesen a Nógrád megyei sóshartyáni leányöltözlet, de a kalotaszegiek rekonstruálása már kétséges. A lakás- és háztartási textilegyüttesek még kevésbé maradtak együtt, újbóli összeállításuk még reménytelenebb. A múzeumi nyilvántartásból (234. törzskönyvi számon) a vármelegyék ajándékeként csak a kalotaszegi, torockói, szebeni és zalai (onnan csupán két tárgy) szoba textiljei tűnnek ki. Mindezeket figyelembe véve mégis úgy véljük, hogy a mil-

lenniumi néprajzi gyűjteményben nagyobb arányban lehettek a „hiteles” tárgyak és együttesek, mint ahogy azt eddig a múzeumtörténeti irodalom feltételezte.¹⁷ Ezért igen sajnálatos, hogy a kortársak nem vették számba a néprajzi falu textil- és viseletanyagát, kiállítási célú gyakori tisztítása-kezelése során a leírók nem ügyeltek eléggé a tárgyak származási helyét és egyéb lényeges adatait tartalmazó, rájuk varrt papírcédulákra; az 1898 és 1965 között több hullámban végzett leltározások során nem mindig másolták le a még megmaradt cédulák szövegét, így az információk jó része végleg elveszett. A hatalmas tárgykészletből csupán a leíró kartonokon „*Millénumi Kiállítási Maradék*” gyanánt elkönnyvelt töredék maradt ránk. Ebből néhány darab még mindig leltározásra vár.

Jegyzetek

1. Ráth Károly: A háziipar. In: Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor VIII. k. Bp. 299-311.
2. Balassa M. Iván: A Néprajzi Falu az Ezredéves Kiállításon. Ethn. 1972. 553-554.
3. Jankó János: Az ezredéves országos kiállítás néprajzi faluja. Bp.
4. EA NMI. Sz.n./1896
5. Jankó János: A millenniumi falu Bp. 1989.
6. EA NMI. sz.n./1896
7. Jankó János i.m. 77.
8. Jankó János i.m. 39.
9. Jankó János i.m. 48.
10. EA NMI. sz.n./1896.
11. Jankó János i.m. 8.
12. EA NMI. 8/1897
13. Palotay Gertrúd: A magyar népviselet kutatása Bp. 1948. 3.
14. EA NMI. 3/1896
15. Xántus János: A Magyar Nemzeti Múzeum Ethnographiai Osztályának története, s egy indítvány jövőjét illetőleg. Ethn. 1892. 298-310.; Vikár Béla: Néprajzi tárgyak gyűjtése a millenniumra. Ethn. 1893. 85-93; H./ERRMANN/A./ntal. A millenniumi nemzeti kiállítás és a néprajz. 1891. Ethn. 330-334.
16. EA NMI. 53/1896
17. Palotay Gertrúd i.m. 3.

Lásd még – see also: Borító 3.

Museological Problems of the Millenniumary Museum Village

In the nineteenth century the greatest acquisition of the Ethnographic Collection existing within the Hungarian National Museum was accomplished owing to the 1896 Millennium Exhibition. The main attraction of the exhibition was the Ethnographic Village built relying on János Jankó's scientific plans. Half of the 24 country houses originating from different counties of the Hungary of that time was Hungarian, half ethnic, thus representing the Hungarian language area and the country's ethnic heterogeneity. In the authentically furnished houses scenes were presented by dummies dressed in national costumes. After the exhibition had been closed, significant part of the textile and dress material (1831 objects, including 94 complete costumes) was brought into the museum. However, the material has not been preserved till the present time. It suffered damage from mould in the temporary houses of the Millennium Exhibition, especially the objects made of leather were infected. After the closing of the exhibition, because of lack of room and of the work on the permanent exhibition of the museum the museologists did not make a list of the objects. Until the 1930s through the constant employment in exhibitions, the repeated moving of the collection and the bad conditions of storing, only the part named in the description list as the „Remainder of the Millennium Exhibition” was preserved of the material.

Küzdelen a bécsi udvari gyűjtemények magyar eredetű kincseiért (1918–1932)

Gál Vilmos

Az első világháború és a forradalmak után újriformálódó magyar állam identitásának, életképességének és a magyar nemzet megcsappant önbecsülésének visszaszerzéséhez nagyban hozzájárult az a jogos igény szerint indított küzdelem, mely az 1918 előtt Magyarországról a bécsi udvari gyűjteményekbe és közgyűjteményekbe vándorolt magyar származású műkincsek visszaszerzésére irányult. A majd' másfél évtizedes, kemény konfrontációktól sem mentes tárgyalássorozat végén nemzetközi döntőbíró-ság mondta ki a végső szót a két ország vitájában. Az egyezmény ratifikálása után visszakerült gyűjteményi részek 1933-ban, a Magyar Nemzeti Múzeumban kerültek először kiállításra.

1918 végén, az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlása után az osztrák állam nemzeti vagyonnak nyilvánította és állami kezelésbe vette az uralkodó és az uralkodóház vagyonához tartozó bécsi császári és királyi hitbizományi gyűjteményeket. Számos olyan magyar műkincs volt található ezek között, melyek a magyar korona jogímen kerültek a közös uralkodó birtokába. Ezek visszaszerzésére már 1919-ben széles körű mozgalom szerveződött a magyar tudományos világban és műértő társadalomban. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (a továbbiakban: VKM) már a Károlyi-kormány utasítására külön szakértő bizottságot küldött ki Bécsbe a magyar igények megállapítása végett. A „*bécsi közös és udvari gyűjtemények felosztását előkészítő Bizottság*” nevet viselő testület elnöke Fraknói Vilmos

címzetes püspök, előadója a Nemzeti Múzeum részéről dr. Gerevich Tibor művészettörténész volt. Munkájukat a tanácsköztársaság ideje alatt is folytathatták (A szakirodalomban feltüntetett Gerevich-féle tanulmányon kívül más forrásban nem találtam utalást arra nézve, hogy a Károlyi-kormány, vagy a tanácsköztársaság kormánya foglalkozott-e ezzel a problémával. Az alább megjelölt második forrás, mely a bécsi gyűjteményekből hazakerült anyag sorsát taglalja, csak arról tudósít, hogy 1919-ben már a kormány vette kezébe az ügyeket. Hogy melyik kormány, arról nem tesz említést a katalógus bevezető tanulmánya.)

A trianoni békeszerződés tervezetében eredetileg nem volt semmiféle rendelkezés arról, hogy a volt közös, valamint udvari és hitbizományi gyűjtemények, múzeumok és

Báró Szeferényi József, a tárgyalásokat lezáró velencei egyezmény aláírója. Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtár
Baron József Szeferényi, signer of the Venice Charta

levéltárak anyagából mi illeti meg Magyarországot. Az említett előkészítő bizottság kidolgozta a magyar igényeket és ezeket a békekonzferencia elé terjesztette. A győztes hatalmak a következő rendelkezéseket vették fel: a trianoni szerződés 177. paragrafusában: „Magyarország visszaszolgáltatja az érdeemes Szövetséges vagy Társult Kormányok mindegyikének, az őt megillető részben, a közintézményeinek birtokában levő mindazokat a hivatalos iratokat, okmányokat és történelmi feljegyzéseket, amelyek közvetlen összefüggésben állnak az átengedett területek történetével és amelyeket ezekről a területekről 1868. évi január hó 1. napja óta szállítottak el. Ez az utóbbi határidő Olaszország tekintetében a Királyság kikiáltásának időpontjától (1861) kezdődik.

Ami azokat a művészeti, régészeti, tudományos vagy történelmi jellegű tárgyakat vagy okiratokat illeti, melyek előbb az Osztrák-Magyar Monarchia Kormányának vagy a Koronának gyűjteményeihez tartoztak, ezek tekintetében, amennyiben azokra vonatkozólag a jelen Szerződés egyéb rendelkezései intézkedést nem tartalmaznak, Magyarország kötelezi magát, hogy:

a.) Az érdekelt Államokkal, amennyiben ezek őt erre felhívják, barátságos megállapodást fog kötni, amelynek értelmében a fenti gyűjteményeknek mindazokat a részeit, és mindazokat a fent megjelölt tárgyakat vagy okiratokat, amelyek az említett Államok szellemi tulajdonát alkotják, viszonyosság alapján a saját származási hely országának vissza lehessen adni;

b.) Húsz évig ezekből a gyűjteményekből semmit sem fog elidegeníteni, sem szétosz-

tani, sem pedig az egyes tárgyak felett más-ként rendelkezni, kivéve ha erre nézve e határidő letelte előtt külön megállapodás jönne létre; biztosítani fogja a gyűjtemények biztonságát és jó karban tartását és azokat, valamint a rájuk vonatkozó leltárakat, jegyzékeket és igazgatási okmányokat a Szövetséges és Társult Hatalmak bármelyikének állampolgárai közé tartozó tudományos kutatóknak rendelkezésére fogja bocsátani.

Viszont Magyarországnak is joga lesz a nevezett Államokat, különösen pedig Ausztriát felhívni arra, hogy vele az előbbiekhöz hasonló módokat mellett a szükséges megállapodásokat megkössék abból a célból, hogy Magyarországra visszahozzák a fenti említett gyűjteményeket, okiratokat és tárgyakat, amelyekre a fenti b.) pont biztosítékai alkalmazást fognak nyerni.

A trianoni békeszerződésbe tehát sikerült felvetetni azt a rendelkezést, mely Ausztriát a „magyar szellemi tulajdon fogalma alá tartozó tárgyak” kiszolgáltatására kötelezte. Mindezt kétoldalú tárgyalások útján, vagy ha az nem hozna eredményt, nemzetközi döntőbíróság segítségével kellett lebonyolítani. E paragrafus azonban az előbbieket szerint szabályozta a hasonló kérdések rendezését hazánknak a történelmi Magyarország területéből részesedő szomszédos államokkal szemben is. (Ezen rendelkezés értelmében kellett a magyar félnek 1920. június 21-én Aradon átadni a román kormánynak azt a bizonyos 72 ládából álló erdélyi származású tárgyi anyagot, melyet a Nemzeti Múzeum még 1919-ben nagy nehézségek árán, az általunk méltán tisztelt Bandholtz tábornok közbelépése nyomán mentett meg a román megszállóktól, akik erőszakos behatolással fenyegették a Nemzeti Múzeumot.)

Magyar részről felmerült az az igény, hogy a Habsburg-családra vonatkozó anyagot is kapjon hazánk, hiszen Magyarország történelméhez hosszú évszázadokon keresztül szervesen kapcsolódott a dinasztia, ám az osztrák fél sokszor még az egyértelműen a történelmi Magyarország históriájába ágyazódó műkincsekhez is foggal-körömmel ragaszkodott. Nem ismerték el a magyar fél igényét a bizonyítottan hazánktól elcsatolt területekről (Felvidék, Kárpátalja, Erdély, Partium, Határőrvidék) származó anyag tekintetében, szó szerint zsarolással ért fel például az, hogy az osztrákok felvetették: ezeknek a kérdéseknek a tárgyalásakor be kellene vonni a megbeszélésbe a csehszlovákokat, románokat és a jugoszlávokat is, esetleg a hozzájuk került területekről Bécsbe elszármazott műkincseket közvetlenül nekik kellene „visszaadni”. A magyar félnek természetesen mindez nem állt érdekében, az ezzel a problémával kapcsolatban felmerülő kérdéseket külön kívánták rendezni a szomszédos államokkal. Az osztrákok a „magyar szellemi tulajdon” fogalmakörét is saját ér-

Dr. Fraknói Vilmos címzetes püspök, a „bécsi közös és udvari gyűjtemények felosztását előkészítő Bizottság” elnöke. Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtár
Dr. Vilmos Fraknói titular bishop, head of the committee preparing the division of Viennese Court Collection

deikek szerint értelmezték, így például nem akartak olyan műkincseket átadni, melyek Magyarországról kerültek ugyan Bécsbe, de nem Magyarországon készültek munkák voltak (például az Itáliában készült Corvinák). Ragaszkodtak a több száz éve hozzájuk került, szervesen az osztrák gyűjteményekhez tartozó magyar származású anyagukhoz is, s ebben nagy segítségükre volt a nemzetközi tudományos közvélemény, mert annak akkor divatos álláspontra szerint a régi, fontos és világhíres gyűjtemények egyben tartása hasznos és kívánatos az egyetemes tudomány szempontjából.

A magyar fél a következő taktikát dolgozta ki és követte a tárgyalások folyamán a patthelyzet megoldására: „[...] A magyar delegáció a nemzeti történet és nemzeti művelődés szempontjából legfontosabb emlékek hiánytalan megszerzésére helyezte a súlyt, s a többi magyar szellemi tulajdonként ismert javak tekintetében olyan megállapodást létesített, melynek értelmében a bécsi gyűjteményekben maradt ily tárgyak a két állam közös kultúrájához tartoznak s elidegenítésük tilalmazva van. [...]” E koncepció az osztrák fél részéről is elfogadható kiindulási alap volt. Hasonló elvi álláspontot alakított ki mindkét fél a levéltári anyag tekintetében is.

Hazánk még egy fontos jogcím alapján tarthatott igényt muzeális értékekre Ausztriától: a dualista államrendszer szerkezetéből kifolyólag a gyűjtemények az udvari vagy állományához tartoztak, melyből Magyarország részesedést illette.

A békeszerződés kultúrjavakra vonatkozó részének végrehajtására bizottság jött létre,

Dr. Gerevich Tibor művészettörténész, szakértőként jelentős részt vállalt a magyar érdekek védelmében az egész tárgyalássorozat folyamán. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár

Dr. Tibor Gerevich, art historian, participant of the negotiations

melyben magyar részről a VKM képviselői (br. Wlassics Gyula elnök előadója dr. Czákó Elemér miniszteri tanácsos, helyettes államtitkár), a külügyminisztérium, a pénzügyminisztérium képviselői és az érintett múzeumok és levéltárak vezető tisztviselői vettek részt. E bizottság még nem a konkrét elosztásról, hanem a követendő eljárás, lebonyolítás jogi alapelveiről tárgyalt, s 1922-ben feladatát elvégezve megszűnt.

Ausztria és Magyarország között a szakértői előkészítés után a konkrét tárgyalások 1923 és 1932 között folytak le. Magyar részről két új bizottság alakult, a Levéltári (vezetője Csánky Dezső) és a Múzeumi és Könyvtári Bizottság (a továbbiakban: MKB, melynek vezetője dr. Fejérfpataki László volt, nevesebb tagjai pedig Károlyi Árpád, Szekfű Gyula és Eckhardt Ferenc), ám 1923-tól a kormány döntése értelmében e kérdések a két ország közötti általános (pénzügyi, vagyoni) tárgyalásokhoz kapcsolódtak. Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem (a továbbiakban: OMGYE) létrehozását követően e testület igazgatótanácsa látta el a tárgyalásokkal kapcsolatos feladatokat. Az újjáalakult MKB Hóman Bálint (ekkor a Széchényi Könyvtár, majd a Nemzeti Múzeum főigazgatója), Petrovics Elek (a Szépművészeti Múzeum főigazgatója) és Végh Gyula (az Iparművészeti Múzeum főigazgatója) iránymutatása alapján dolgozott. A kiküldöttek (Várjú Elemér, Gerevich Tibor és Bárdossy László mi-

nisztériumi titkár) tárgyaltak a bécsi egyeztető üléseken, feladatuk a konkrét igények összeállítása volt. Két lajstrom alapján dolgoztak, egyet már a szakirodalom alapján itthon elkészítettek, a másik a helyszíni felmérések alapján készült. Magyar részről három felettes szerv adta az útmutatást: az OMGYE, a VKM és az Általános Likviditációs Tárgyalási Bizottság.

Az MKB külön kezelt műtárgy, kézirat- és könyv, rajz- és metszet, fegyver, lelet jellegű együtteseket. Az 1923 végén elkészült magyar jegyzékre, mely a magyar kívánalmakat tartalmazta, a következő év elején adott választ az osztrák fél. Jelentős véleménykülönbség mutatkozott a két bizottság között. Ezek után szóbeli tárgyalásokat kezdtek, melyek vezetője Petrovics Elek és Hans Tietze volt. Az 1926-ban a döntésképtelenség miatt megszakadó tárgyalások után a békeszerződésben meghatározottak szerint döntőbírákat nevezett ki mindkét fél, magyar részről br. Szterényi József titkos tanácsost, osztrák részről Viktor Kienböck volt szövetségi pénzügyminisztert, az Osztrák Nemzeti Bank elnökét bízták meg a patthelyzet feloldásával. 1928. május 14-én feltételes megegyezés született kettejük között Luganóban: a tárgyalásokat a két ország közötti más vitás kérdések rendezéséig elnapolták. Ezt azonban nem ratifikálta a két állam. A békés megegyezés lehetetlenné vált, így a trianoni paragrafusok értelmében nemzetközi döntőbírórság elé terjesztették az ügyet. A döntőbíró August Soldati svájci törvényszéki bíró lett. A vita a döntőbíró előtt folytatódott, majd hosszú huzavona, számos ellenséges hangvételű jegyzék és válaszjegyzék kicserélése után, 1932. november 27-én, Velencében került sor „a múzeumi és könyvtári állományok tárgyában” kötött egyezmény Szterényi és Kienböck általi aláírására. A két állam ratifikálta az egyezményt.

A szerződés értelmében Magyarország nem kapta vissza az összes igényelt tárgyat, de a legfontosabbakhoz ragaszkodott, s a Bécsben tartottakért cserébe olyan Habsburg-családi darabokat kért és kapott, melyekből a bécsieknek több volt, ám a magyar gyűjteményekben hézgapótló szerepet tölthettek be. Az egyezmény továbbá tartalmazta, hogy a Bécsben maradt ún. „közös kultúrjavak” magyar részről való tanulmányozása, kiállításokra történő kölcsönzése, róluk szóló kiadványok megjelentetése, fényképezése, leltározása osztrák részről nem utasítható el, sőt, ebben kölcsönös rugalmasság kívánatik meg mindkét fél részéről. A bécsi gyűjtemények tanulmányozásában pedig további engedményeket élveztek a magyar kutatók. A publikálásban, látogatásban, tanulmányozásban egyenesen az osztrákokéval egyenlő jogok illették meg a magyar állampolgárokat.

Petrovics Elek, a Szépművészeti Múzeum főigazgatója, a tárgyalások egyik vezetője, a visszakerült tárgyakból készült kiállítás létrehozója. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár

Elek Petrovics, director of the Museum of Fine Arts, leader of the negotiations

A magyar felet érzékenyen érintette a Bocskai-korona hovatartozásának függőben maradt ügye, ugyanis az osztrák fél nem volt hajlandó átadni, de a magyarok sem mondtak le róla. A két kormány végül abban egyezett meg, hogy ezt a problémát a többi függőben lévő kérdés tisztázásáig nem bolygatja, és az ügy rendezéséig az addigi állapot marad fenn.

A levéltárak és a hadimúzeum már 1926-ban, a badeni egyezmény keretében megegyeztek gyűjteményeik elosztásának ügyében. A hazánkban keletkezett és Bécsbe került levéltárak visszakerültek, a kint keletkezett magyar vonatkozású anyag viszont ott maradt, de közös szellemi örökségnek számított, ezért hasonló rendelkezés alá esett, mint amit a velencei egyezményből fentebb megismerhettünk. A hadimúzeumok nagyarányú tárgycserét hajtottak végre, ugyanis szerencsés helyzet adódott: a magyar félnek olyan tárgyakból voltak duplumai, melyek az osztrákoknak hiányoztak, s ez fordítva is igaznak bizonyult. A hadilevéltár 1528 utáni iratokat kapott, főként a törökellenes felszabadító harcok hadműveleti iratait, a Rákóczi-szabadságharcra vonatkozó hadi vonatkozású iratokat, az 1717-1789 közötti török elleni háborúk iratait, a magyar királyi testőrség levéltárát 1760 és 1850 között, a magyar nemesi felkelésre (1797-1809) vonatkozó anyagot, az 1848-1849-es szabadságharc hadműveleti anyagát és jelentős mennyiségű

magyar vonatkozású térképet, vártervjazot. A hadimúzeum 2000 darab feletti tárgyat vehetett át, első világháborús, illetve a világháború előtti anyagot.

1933-ban a Nemzeti Múzeum a többi érintett intézménnyel karöltve nagyszabású kiállítást rendezett Varjú Elemér és Petrovics Elek vezetésével a visszakertült tárgyak legértékesebb és legfontosabb darabjaiból. A korabeli sajtó nagy figyelmet szentelt a kiállításnak, s külön kiemelte a tárgyak visszahozatalában jelentős szerepet vállalt dr. Gerevich Tibor személyét, a kiállítást pedig nem egyszerűen egy művelődéstörténeti attrakcióként, hanem nemzeti ügyként kezelte. A rendezvény fontosságát mi sem bizonyította jobban mint az, hogy az országgyűlési képviselőknek a megnyitó előtt külön bemutatták a tárlatot.

A kiállítás katalógusa alapján megállapítható, hogy jelentős tárgy- és iratanyagot mutatott be, s mivel anyaga az egész magyar történelmet felölelte, jól csoportosítható, kronologikus tárlatot lehetett rendezni belőle, bár természetesen nagy lyukakkal, hiszen egyes korszakokról akár több, másról akár egyetlen darab sem került vissza Magyarországra. Az együtt kiállított tárgyi és levéltári anyag jól demonstrálta a magyar szellemi örökség szerepét, jelenlétét a túlünk nyugatabbra lévő államokban. Olyan, ma is a magyar közgyűjtemények büszkeségeinek számító tárgyak kerültek ekkor először kiállításra hazánkban, mint Mátyás és Beatrix márvány reliefjei, II. Rákóczi Ferenc hadizászlai, Anonymus Gesta Hungarorum, a Képes Krónika, 16 darab Corvin-kódex, a Bécsi (Révai) kódex, a Thuróczy-kódex, Szerémi György Emlékirata Magyarország romlásáról, a Sambucus-kódex, az Esztergomi breviarium és a közelmúltig II. Lajos gyermekkori páncéljaként ismert páncélruha, stb. A kiállításon 167 darab tárgy került bemutatásra a művelődéstörténeti anyagból: fegyverek, kódexek, festmények,

egyházi szertárgyak, zászlók. Az Országos Levéltár és a Hadilevéltár visszaszerzett anyagából pedig a 120 legfontosabb okirat kapott helyet a tárlaton.

Fight for the Treasures of Hungarian Origin in Viennese Court Collections (1918–1932)

After Austria-Hungary's defeat and collapse at the end of the First World War the common Austrian-Hungarian property had to be divided by the new governments of the two countries. This contained the Viennese Imperial and Royal entail collections belonging to the assets of the dynasty, in which during the common past significant number of art treasure was collected upon different grounds. The negotiations starting on the grounds of Paragraph 177 of the Peace Treaty of Trianon were handled by the Ministry of Religion and Education, later by the Committee of Museums and Libraries working under the command of the University of Collections. Significant differences appeared between the point of views of the two sides from the early part of the negotiations, finally in accordance with the relevant procedure the conflict was carried to an international court and after several malignant exchanges of diplomatic notes the agreement was signed by the representatives in Venice on the 27th November 1932. According to the agreement not all the works of art were brought back to Hungary, but it granted the possibility of researching and visiting in connection with the objects remained in Austria, moreover defining them as inalienable intellectual property. In 1933 the most important and valuable pieces of the collections brought back were presented in a seasonal exhibition in the National Museum, demonstrating not only the past and the state of development of the Hungarian culture, but the vitality of the nation as well.

Egy visszakertült műtárgy: Jagello-kori gyermekpáncél

An art object got back: Child armour from the Jagello age

Fotók—photos: Képešsny Bence

Az egykori kiskunfélegyházi tanítóképző intézet botanikus kertje

Bánki Horváth Mihály

A botanikus kert, amelyről ez a cikk szól, ma már nem létezik, akárcsak az intézmény, amelynek díse volt. Annak, hogy mégis írunk róla, az az oka, hogy meg szeretnénk emlékezni arról a példa értékű pedagógiai tevékenysé-

ről, amely a méltatlanul elfeledett kiskunfélegyházi tanítóképzőben folyt az 1876-os megnyílása és 1957-es megszűnése közötti nyolcvan esztendőben. Tudós tanárai a természettudományi múzeumi tevékenység előfutáraként feladatuknak tartották az akkori élővilág megőrzését és bemutatását.

A mai képzési struktúrával ellentétben a múlt századi tanítóképzés nem a felsőoktatásba integrálódott, hanem tizennégy éves kortól nyújtott a tanítójelölteknek egyfajta speciális középfokú képzést. Ez igazodott a korabeli társadalom elvárásaihoz: a tanítónak, különösen falun minden lehetséges módon kamatoztatnia

kellott megszerzett tudását s belenevelt hivatástudatát közössége számára. A tanulók így nagyon gyakorlatias képzésben részesültek, nemcsak a pedagógiai és a gyermekléktan alapjaival ismerkedtek meg, hanem mindazokkal az ismeretekkel, amelyekre napi munkájuknál szükségük lehetett, így például a selyemhernyó-tenyésztéssel, a méhészkedéssel, a kósárfonással, vagy éppen a kertészkedés fortélyjaival. Ezt a gyakorlatias képzést és Magyarország növényvilágának jobb megismerését szolgálta a Pinkert Zsigmond a tanítóképző természetrajz tanára által szervezett aprócska botanikus kert, amely elnyerte az 1908-as londoni kiállítás aranyérmét és mintaként szolgált a többi magyarországi tanítóképző hasonló létesítményének megépítéséhez. (Pinkert Zsigmond 1904 és 1917 között tanított Félégyházán, később a jászberényi tanítóképző intézet igazgatója lett.)

A kert leírása

A botanikus kert az iskola udvarának a délnyugati részén helyezkedett el. Nagysága a vele határos fenyőcsoportot nem számítva mindössze 972 négyzetméter (!) volt. Az udvartól eperfasóvövény és gyümölcsfásor határolta el. Berendezése során az alkotó igen sokféle szempont kielégítésére törekedett. Mivel létrehozásakor a magyarországi növényvilág minél teljesebb bemutatása volt a cél, nyolc növénycsoportot hoztak létre, egy-egy jellegzetes természetes élőhely növénytársulásait bemutatóva. Az egyes társulások telepítésekor igyekeztek a növények természetes élőhelyéhez minél hasonlóbb talajösszetételt és fényviszonyokat produkálni. A Pinkert által felállított növénytársulások:

A, egy alföldi homokbuckás táj és jellegzetes növényei

B, az alföldi tavak és mocsarak élővilága

C, Tisza menti vizenyős rétek és szikések

D, a Kárpátok mészkőszikláinak növényei az alacsonyabb hegyvidéken

E, a Kárpátok alhavasai és havasi növényei

F a bükk- és fenyőerdők növényzete, illetve gombatelep

G, a tözezes fellép rovarérvő növényekkel

H, az Adria partvidékének növénytársulása

A növénytársulások bemutatásának hasznáról az alapító pedagógiai programjában így írt: „természetes, hogy a szövetkezetről igaz képet csakis a nagy természet nyújthat, de mennyivel értékesebb lesz kirándulásunk is, ha a megismert szövetkezet egy-egy jellemző tagját kertünkbe gyűjthetjük és fejlődését továbbra is fejlődéssel kísérhetjük. A tanulónak a növények és állatok szerveinek lassú kifejlődésére irányuló megfigyelései általában a legértékesebbek”. A kert alkotója ebben a liliputi kis világban nem hagyta figyelmen kívül azt sem, hogy a bemutatott természetes élőhelyeken nemcsak növények, megfelelő állatfajok is élnek. Ezért igyekezett a kert megfelelő részeibe a jellemző rovarokat, kisállatokat betelepíteni.

A tavakat jelképező medencékbe halakat, békákat, kagylókat, vízcisgákat és egyéb puhatestűeket, a buckákra hangyalesőket és gyíkokat, a fákra hazai énekesmadarakat. Az állatok kiválasztását természetesen korlátozta a rendelkezésre álló hely szűkössége és az oktatási intézményekre azóta is jellemző szegénység: csak olyan állatokat tarthattak, amelyek etetése-fenntartása minimális költséggel járt.

A tanítóképzősök feladata volt a mesterséges odúk és a madáretetők, a nyúl- és a mókusház, az akváriumi halak és a terráriumok gótéinek, siklóinak, teknőceinek gondozása. Ez nemcsak takarékos megoldás volt – nem kellett erre a célra senkit alkalmazni –, hanem pedagógiailag hasznos is: a tizenéves fiúkba munkájukon keresztül beoltották a természet szeretetét. Rendelkeztek egy kicsinyke méheszel is, ennek három családján egyben a méhészet fogásait is gyakorolták. A takarékoság az egyes élőhelyek szimulációjánál is fellelhető: a hegyvidékek köves talaját jobb híján édesvízi mészkövel helyettesítették.

A botanikus kert délkeleti részében nyaranta egy kerek virágasztalon gondozták a kihegyezett szobanövényeket s körben virágágvások voltak. Rendelkeztek egy kis üvegházzal és melegágyakkal is; itt tartották az Adria partvidékének kényes mediterrán növényeit, illetve nevelték a palántákat.

A kert területének legnagyobb részét azok a növényágak foglalták el, amelyekben a hazai lágyszárú virágos növények különféle fajtáit természetesen a korban elterjedt Engler-féle rendszertan szerinti felosztásban csoportosítva. Részben tudományos, részben gyakorlati szempontok szerint válogatták ezeket össze, különös figyelemmel a mezőgazdasági, gyümölcsstermelő, ipari, fűszer-, gyógy- és mérgező növényekre, valamint azokra, amelyek „morfológiai, biológiai és fiziológiai megfigyelésekre” alkalmas anyagot nyújtottak. Az erdei és díszbokrokat a kerítés mentén, a fákat a kertben szétszórva helyezték el, csupán a túlevelűeknek jutott az épület homlokzata előtt közös hely. A szimulált élőhelyektől elkülönítve egy kis növénykísérleti telepet is fenntartottak, ezen elsősorban az akkor még újdonságnak számító műtrágyázást oktatták.

A növényeket és az állatok élőhelyét kis, ellipszis alakú porcelántáblákkal jelölték meg. Ezekre fekete betűkkel az adott növény vagy állat magyar és latin neve került. Külön jelölték az egyes rendszertani családok első tagjait egy négyszögletes, piros feliratú táblácskával (pl. Hóvirágfélék családja- Familia Amaryllidaceae). Ezeket a tanulók készítették a technika órákon.

A kert nemcsak a szemléltetést és az oktatást, az aktív pihenést is szolgálta. Mivel a tanítójelöltek többsége az iskola internátusában lakott, a számukra padokat helyeztek el a bokrok között – így a város szívében, de mégis a természetben tanulhattak, vagy épp pihenhetek óráik után. Arról hogy a vandalizmustól

megóvják ezt a gyönyörű helyet, igen tanulságos módon gondoskodtak: a botanikus kert gondozása a mindenkori elsőévesek rendszeres feladata volt. Így ők munkájuk közben elszajátították a kertépítéshez- kertszépítéshez szükséges felelősségtudatot is.

A kertet az első súlyos károsodás 1919-ben érte: ugyanis augusztus 4-től október 24-ig Kiskunfélegyháza román megszállás alatt állt. A megszállók a tanítóképzőben üttették fel főhadiszállásukat s nem kímélték sem az épületet, sem a kertet. A botanikus kertben lóállásokat állítottak fel s tönkretették a nagy gonddal nevelgetett növényeket. Ezt a csapást még kiheverte (!) a botanikus kert, de amikor a második világháború végén, 1944 májusától előbb német, majd október végétől szovjet hadikórház, fogolytábor és laktanya működött a kertben, végképp tönkrement a kert s többé nem is építették újjá.

A kert tehát már nem létezik, ám úgy érezzük, mégis jó példa arra, hogyan tud egy kis közösség sok munkával és szakértelemmel, csekély anyagi eszközök mellett is maradandó, valóban nagyszerű teljesítményt létrehozni. Talán ma sem lenne haszontalan egy-egy ilyen kicsinyke, de az oktatás és a szemléltetés céljait jól szolgáló botanikus kert létrehozása.

The Botanical Garden of the Former Teachers' Training College in Kiskunfélegyháza

The teachers' training college worked in Kiskunfélegyháza between 1876 and 1957. The intermediate training of teachers was practical; it aimed at the acquiring of versatile knowledge. The botanical garden was to serve this aim, and was awarded with the gold medal of the 1908 London World Fair. The botanical garden established by Professor Zsigmond Pinkert, became a model for other colleges.

Dokumentumok

Az első múzeumi normatíva, 1977

Éri István

Mottó: „Nincs új a Nap alatt” – csak időnként elfelejtkezünk róla!

A MAGYAR MÚZEUMOK 2000/1. számában közreadták az 1988. szeptemberi keltezésű múzeumi működési normatívákat. Mind a szerkesztői bevezetőben, mind a közreadott szövegben hiányolom annak a dokumentumnak a megemlítését, amellyel egy azóta egy – úgy látszik feledésbe merült – intézmény (az MRMK) 1974-77 között igen behatóan foglalkozott. Ugyanis ezt a modellt több év múzeumi működési adatsorának számítógépes feldolgozása alapján dolgoztuk ki, állítottuk össze. 1975-ben először, majd javított verzióban 1977-ben másodszor több száz példányban került a szakemberek elé. (Az intézményeket fenntartó szerveket, illetve azok előadóit is ideértve.)

Ezt a 14 oldalas javaslatot 5 táblázat egészítette ki: a megyei szervezetek rangsorolása különféle adataik alapján; a szakalkalmazottak tényleges és normatíva szerinti létszámigénye; a szakember-utánpótlás kimutatása 1990-ig (munkaidő, fluktuáció és inkongrancia %-os figyelembevételével); költségfelhasználási adatok elemzése.

A modell kidolgozásában az MRMK jónéhány munkatársa vett részt, ezúttal csak Bezeckzy Tamás akkor újdonsült számítógépes kolléga nevét említem.

Az a kérdés, hogy miért csak a „vidékre” vonatkozóan készült normatíva, elég logikusan megválaszolható: azonos funkcióik, körülményeik, történetileg kialakult helyzetük alapján csak az e típusba sorolhatók mérhetően reálisan össze egymással. Normatívákat csak számukra lehet kidolgozni.

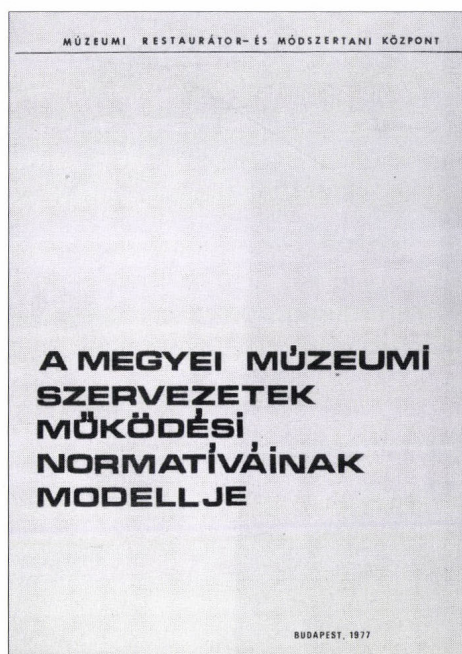
Az a többéves munkával összeállított tervezet, amelyet a könyvtárakra vonatkozó normatíva-rendelet megjelenésének hatására „felindult” Múzeumi Főosztály kérésére elkészítettünk – elvetélt. 1977-ben a múzeumigazgatók szokásos évi értekezletén került megtárgyalásra. Három vidéki múzeumigazgató elutasító kritikájának hatására Kovács Tibor – akkori múzeumi főosztályvezetőnk – nem terjesztette tovább miniszterhelyettesi értekezletre.

A most újra napvilágot látott 1988-as ajánlás összeállítói azonban – úgy tűnik – is

merték ezt az anyagot. Az eredetit elkészítők akkor már nem voltak bevonhatók, hiszen az MRMK 1981-ben már nem működött, munkatársai sem voltak helyükön.

Ha már dokumentumok közreadásáról van szó, javasolnám az 1977-es anyag bevezető szövegének leközlését. Úgy hiszem, alapvető megállapításai máig sem avultak el.

Budapest, 2000 márciusa

BEVEZETÉS

1. Előzmények, módszerek

A megyei múzeumi szervezetek gyors ütemű fejlődése, a közművelődési és tudományos igények magas szintű kielégítése szükségessé teszi a normatíva jellegű tervezési és működtetési előírásaik meghatározását. Más közgyűjtmenyi és közművelődési intézménytípusok körében (könyvtárak, levéltárak, művelődési házak) bizonyos normatíva jellegű anyagok már korábban kiadásra kerültek.

A Múzeumi Restaurátor- és Módszertani Központ 1974-75-ben végzett adatgyűjtése és feldolgozása alapján 1975 májusában készült el az első tervezet, amelyet az országos múzeumigazgatói értekezleten vitattak meg. Ezt követően a megyei múzeumi szervezetek V. ötéves tervének elkészítéséhez 1975 augusztusában a Múzeumi Főosztály normatíva jellegű ajánlásokat bocsátott ki, amelyek

főleg létszám, kisebb mértékben költségvetés, gyűjteménykezelés, közművelődés vonatkozásában tartalmaztak konkrét számadatokat. Ezt a tervek elkészítésénél számos helyen eredményesen fel is használták.

Az eltelt két év alatt tovább folytatódott az adatok gyűjtése és értékelése, amit nagyban elősegített a számítógépes feldolgozásra alkalmas új rendszerű évi statisztikai kérdőív bevezetése 1976-tól.

A múzeumi működési engedélyek rendszeres kiadása áttekinthetőbbé tette a múzeumi hálózat tagintézményeinek összetételét. Az 1974-75-76-os évek megbízhatóbb statisztikai adatainak összehasonlítása révén pontosabb lehetett a létszám-, a gyűjteménygyarapítás-, a közművelődési munka és a költségvetés eddigi fejlődési rátájának megállapítása. Egyidejűleg az 1975. évben felállított négy kategória, amely különböző mérőszámok alapján sorolta fel a megyei múzeumi szervezeteket, a bekövetkezett fejlődés és a vizsgálat finomítása révén némileg megváltozott. Jelenleg csak három kategóriával számolunk, a szervezetek „rangosra” kategóriákon belül is megállapítható volt. (L. 1. sz. táblázat.)

1977 júniusában 10-12 szakember, főleg megyei múzeumigazgató közreműködését kérte a KM Képzőművészeti és Közgyűjtmenyi Főosztályának Múzeumi Osztálya egy újabb tervezet megvitatásához, amely részben az MRMK által készített létszámjavaslatokat, részben a Pest Megyei Múzeumi Igazgatóság már korábban kidolgozott és be is vezetett költségvetési normatíváját tartalmazta. A több ízben meg tartott értekezletek, írásbeli vélemények figyelembevételével állítottuk össze az első, mindenre kiterjedő modellt.

2. Létszám megállapítás

Mint hogy a normatíva modell alapja a létszám és a gyűjtemény, valamint a létszám és a közművelődési tevékenység arányítása, ellenőrző számításokat végeztünk a mérőszámok helyességének ellenőrzésére. Ez az elemzés a megyei szervezetek jelenlegi szakember-ellátottságát, gyűjteményeinek jelenlegi nagyságát és várható növekedését vizsgálta elsősorban.

a.) Az 1971-es adatokig visszanyúlva – tapasztalva helyenkénti pontatlanságokat is – az 1976-ig terjedő időszakra meghatároztuk az egyes főbb gyűjteményszakok évenkénti

gyarapodási átlagát. Ezek a következőképpen alakultak:

régészet 4000 tárgy/év; néprajz 700 tárgy/év;

történeti anyag (műszaki, irodalom-, színháztörténeti jellegű tárgyakkal együtt) 1000 tárgy/év;

képző- és iparművészeti gyűjtemények együttes gyarapodása 500 tárgy/év. E várható gyarapodás figyelembevételével dolgoztuk ki 1990-ig a gyűjteményekkel foglalkozó szakmuzeológusok és a gyűjteménykezelők, valamint a restaurátorok tervezhető létszámnövekedését:

b.) Ezt követően vizsgáltuk az egyes gyűjteményszakokhoz előírányzott alaplétszámot és a jelenlegi gyűjteménynagyságot, az egy főre jutó átlagos darabszám meghatározása érdekében. Az előzetesen tervezett számadatokat több helyütt jelentősen korrigálni kellett. Így a régészeti gyűjtemények esetében egységesen 25.000 tárgy/1 fő régész arány bizonyult reálisnak. (Eltekintetünk Fejér megye teljesen egyedülálló – 900.000-nél többre rugó – szekrénykataszterbe kívánczó régészeti gyűjteményi adattól.)

A néprajzi gyűjteményeknél 5000 tárgy/1 fő néprajzos arány, a történeti gyűjteményeknél 4000 tárgy/1 fő történész, a képző- és iparművészeti gyűjteményeket együtt számítva 2000 tárgy/1 fő művészettörténész beállítása a reális.

A természettudományi gyűjtemények az országban csupán néhány helyen foglalkoztatnak szakembert, illetőleg a szakemberek kisebb csoportját. A gyűjtés heterogenitása, eltérő specializálódása alapul vehető számítási, összehasonlítási adatot nem nyújtott.

A múzeumi könyvtáraknál az alapgyűjtemény (20.000 egység/1 fő), 10.000 kötetenkénti gyarapodása további egy-egy fő könyvtáros alkalmazását igényli.

c.) Miután a múzeumi közművelődési osztályok, csoportok létszámgigénye részben a látogatók számának, részben a megrendezett kiállítások számának függvényében növelhető, az előtervezés nehézségekbe ütközött. Számításba vettük a három kategóriába sorolt szervezetek látogatószámát, így az I. kategóriában (500.000 látogató) 8 fős alaplétszámhoz 150.000 látogatónként; a II. kategóriában (300.000 látogató) 6 fős alaplétszámhoz 100.000 további látogatónként; míg a III. kategóriában (200.000 látogató) 4 fős alaplétszámhoz 50.000 további látogatónként számítottunk 1-1 fő népművelőt, illetve tárlatvezetőt. A propagandisták száma a rendezvényektől függően határozható meg.

A restaurátorok esetében a gyűjteményi alapadatok és irányszámok elfogadhatóknak bizonyultak az ellenőrzés során. 1980-tól megyei szervezetenként átlagosan ötévenként 1-1 fő általános, illetve művészrestaurátor lét-

számfejlesztést tartottunk figyelembe vehetőnek – a megfelelő szintrehozás után.

A jelenlegi helyzet alapján a feladatmutatók vizsgálatokat a vezető beosztású, egyéb feladatokat is ellátó muzeológusok létszámát „leszámítottuk”. Ez megközelítően 14 régész, 14 néprajzos, 16 történész muzeológus, 7 művészettörténész, összesen 51 szakmuzeológus szakembert jelent, egyik, nem jelentéktelen tényezőjét a jelenlegi és a normatív, modell szerinti létszámkülönbségnek. (Lsd. II. sz. táblázat.)

A kiegészítő létszámok (gyűjteménykezelők, fotósok, kiállításrendezők, stb.) szakember állományhoz, illetve gyűjteményekhez viszonyított arányai megfelelőek. Ismeretes azonban az ilyen jellegű munkaerők hiánya múzeumainkban, a létszámnövelés igénye az ő esetükben a legnagyobb mértékű.

d.) A múzeumi normatíva létszám modellje előrejelzésként is felfogható, a várható szakemberigényt ennek alapján határozhatjuk meg. Ehhez azonban meg kell vizsgálni a munkaéletidő, a fluktuáció és az inkongruencia tényezőinek hatását. Ez más területeken, százezres munkaerő-létszám beható vizsgálatának eredményei figyelembevételével a jelentkező létszámgigényt képzés tekintetében legalább 10-13 %-kal befolyásolja. (L. III. sz. táblázat.)

3. Dologi kiadások

a.) A költségnormák meghatározásánál – a pénzügyi szakemberek véleményére is támaszkodva – egyrészt több szempontból is megközelíthető feladatmutatókat igyekeztünk megfogalmazni. Másrészt feltétlenül szerepeltetni kellett a természetes mutatókat. Ezek tapasztalati számok alapján történő, megénként elvégzendő számításokat kívánják meg. A megyei múzeumi szervezetek kialakítandó új struktúrájú költségvetése ki-munkálásánál kerülni kell a korábban általános bázis-szemléletet. A normatívák alapján végzett számítások a költségvetést felülvizsgáló szervek számára elfogadható tárgyalási alapot fognak jelenteni.

Ebből következően az egyes megyei múzeumi szervezeteknek az általánosan meghatározott normatívák, illetőleg feladatmutatók figyelembevételével kell a létszámadatok, igények szemmel tartásával a többi rovatot kimunkálniuk. Ezek természetszerűleg megénként egymástól eltérő szorzószámokat fognak tartalmazni (pl. kiszállási költségek, ásatási és egyéb napszámbeérek, eltérő fűtési módszerek, stb.). A tapasztalati számokra történő támaszkodás teszi lehetővé az ármozgások követését is, amelyek a múzeumokat, tekintettel igen sokrétű igényeikre, jelenleg és bizonyára a jövőben is a legkülönbözőbb területeken fogják érinteni.

Az 1974. évi bázisadatokhoz viszonyított és 1976-ban már precízebben meghatározott és megadott költségfelhasználási ada-

tok egyébként egyre javuló pénzügyi ellátottságot mutatnak mindegyik kategóriában. (Lsd. IV. A-B. táblázat)

b.) Problémát jelenleg két tekintetben látni a múzeumok gazdálkodásánál, ezekre vonatkozóan normatíva-modellünk hiányos. Ezek egyike a 06-os rovaton tervezhető felújítási keret. Önálló felújítási alap képzésének biztosítása nélkülözhetetlen. Figyelembe véve, hogy múzeumaink több mint 50%-a műemlék vagy műemlék jellegű épületben van elhelyezve, ez eleve költségnövelő tényező. Mielőbb felsőbb szintű döntésre van szükség; a felújítási alap képzésének szorzószámát megfelelő módon emelni kell, a szükséges összegek egyidejű biztosításával, normatíva jellegű számítások alapján.

A másik gazdálkodási problémát a múzeumi bevételek képezik. Jelenleg – egy elavultnak tekinthető pénzügyi szemlélet érvényesülése következtében – a múzeumok közművelődési tevékenységéből származó bevételei (a belépődíjak egyre kisebb mértékben) nem használhatók fel újra. Így egyes, megkövetelt közművelődési szolgáltatás jellegű feladatok: múzeumi vezetők, katalógusok, ismeretterjesztő kiadványok, képeslevelezőlapok, diapozitívek, poszterek, stb. készíttetése és forgalomba hozatala egyáltalán nincs ösztönözve. A feladatmutatók, normatívák kombinálása a látogatószámmal, a közönség „fogyasztásával”, a reálisan betervezhető visszatérülés megtervezése és újbóli felhasználásának lehetősége oldhatja csak meg ezt a problémát.

Múzeumi Restaurátor-
és Módszertani Központ

The First Hungarian Museum Standards, 1977

Between 1974 and 1977 the Restorer and Methodical Centre for Museums worked out the model of standards for the functioning of county museums and sent more than a hundred copies of it to the museums and to their maintainers. The fourteen-page proposition dealt with the question of the museums' staff-demand, the reinforcement of experts, and the analysis of the expenditure of costs. The preface of the proposition is published here.

Számvetés

Körkép a hazai muzeális intézményekről (Egy felmérés tanulságai)

Pintér János

A kulturális javak védelméről, a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény 98 §-ának (4) bekezdése úgy rendelkezik, hogy felül kell vizsgálni a muzeális intézmények – korábbi jogszabályok alapján kiadott – működési engedélyeit. Ezen túlmenően e törvény 100. § (3) bekezdésének i) pontja felhatalmazta a kulturális minisztert, hogy rendeletben állapítsa meg a muzeális intézmények szakmai normatíváit.

Mivel egyértelmű, hogy a két feladat szoros összefüggésben van egymással, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának Múzeumi Osztálya a tennivalók végrehajtásának első lépéseként 1999. áprilisában kérdőívet küldött valamennyi, működési engedélyt kapott muzeális intézménynek. Ebben választ kértek az adott intézmény, illetve épületének, továbbá fenntartásainak legfontosabb adataira, gyűjteményeire, költségvetésére, közönségszolgálati mutatóira és alkalmazottaira. A Kulturális Örökség Igazgatóságának nyilvántartása alapján értesített 788 intézménynek az 1999. március 31-i állapotnak (ennek hiányában az 1998. március 31-i helyzetnek) megfelelő választ kellett visszaküldenie.

A szűk egy hónapos határidőig mintegy 500 intézmény küldte vissza a kitöltött kérdőívet, majd – esetenként ismételt felkérésekre – további, csaknem 100 visszajelzés érkezett. Egyik országos múzeumunk júliusban, egy megyei múzeumi szervezet szeptemberben adta meg válaszát, a budapesti Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény novemberben juttatta el anyagát. De ők legalább válaszoltak. A hiányzók között országos múzeum is szerepelt (Simmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár). Végül is 596 visszajelzés érkezett, ez az összes működési engedéllyel rendelkező intézmény 77%-a. Ebből még le kellett vonnunk 10 intézményt, ahonnan azt a választ kaptuk, hogy a múzeum megszűnt, további hat címről a Magyar Posta felbontatlanul visszaküldte a levelet, mivel a címzett „ismeretlen”, „elköltözött”. Ugyanakkor jó néhány működési engedély nélküli intézmény is küldött kitöltött űrlapot. A következőkben ol-

vasható megállapításainkat a beérkezett anyagok alapján tettük meg, úgy véljük azonban, hogy a nem teljes kör is reális képet ad a hazai muzeális intézményekről.

A kitöltés során számos gondot, félreértést tapasztaltunk. A legnagyobb problémát az okozta, hogy az intézmények – voltak, akik be is vallották – nem találták működési engedélyüket. Ezért azután főleg a gyűjtőkör, a gyűjtőterület és besorolás kitöltésekor téves meghatározásokat írtak be. Gyakorlatilag ilyen jellegű tévedések szerepeltek a válaszok 40%-ában. Így például számos múzeumi kiállítóhely nevezte magát szakgyűjteménynek, tájmúzeumnak, szakmúzeumnak vagy egyszerűen múzeumnak.

Többen már besorolták magukat az 1997. évi CXL. tv. szerinti kategóriába, amely nem egyezett a működési engedélyben levővel. A Komárom-Esztergom megyei Múzeumi Igazgatóság nem értvén egyet a jelenlegi megyei múzeumi struktúrával (nem alaptalanul!) a megyei múzeumi besorolással bíró tatai Kuny Domokos Múzeumot egyszerűen „múzeum”-nak jelölte meg. Mi az eredeti, a nem módosított állapotot vettük figyelembe.

Az 1963. évi 9. tv., illetve végrehajtási utasításai, de az 1997. évi CXL. tv. is kimondta, hogy változások esetén kérni kell a *működési engedély* módosítását. Ezzel azonban az elmúlt évtizedben nagyon kevesen éltek, pedig nevük, gyűjtőkörük, gyűjtőterületük és főleg fenntartójuk sokaknak változott. Üdítő kivételt jelentett például a Sárreai Múzeum, amely kétszer is megújította működési engedélyét. Bár jól tudjuk, hogy a legfontosabb a fenntartó, az általuk kiadott alapító okiratokban átvezetett változtatások, az önkormányzati közgyűlési határozatok, stb. nem pótolják a működési engedélyek módosítását.

Besorolásuk szerint a magyarországi múzeumok 39%-a *múzeumi kiállítóhely*, 12-12%-a *tájmúzeum*, illetve *helytörténeti gyűjtemény*, 10%-a a *szakgyűjtemény* kategóriába tartozik. 6%-kal a *szakmúzeumok*, 5%-kal a *muzeális emlékhelyek*, majd 4%-kal az *egyházi gyűjtemények* következnek. A 19 *megyei múzeum* 3%-kal részesedik a muzeális intézmények összességéből, csakúgy, mint az *emlékmúzeumok*, és a 6 *magángyűjtemény* zárja a sort.

Komoly problémákat tapasztaltunk a *gyűjtőkör*, illetve a *gyűjtőterület* meghatározásánál. Azon túlmenően, hogy már a működési engedélyek kiadásánál is voltak átfedések, a járáások megszűnésével a gondok tovább növekedtek. Az országos múzeumokon kívül 37 intézmény írta azt, hogy gyűjtőterülete az országhatáron túlra is, sőt néhányuknak az egész világra kiterjed. Országos gyűjtőterülettel – a kérdőívek kitöltése szerint – 64 muzeális intézmény végzi munkáját. (Valójában ennek mintegy fele.) Megyei gyűjtőterülettel az intézmények 9%-a, egy-egy régióban (több megye) való gyűjtést 13% vél feladatának. Az adott települési gyűjtőterület a legmagasabb, 29%-kal. Nincs gyűjtési területe 18%-nak, a többiek ezt a rovatot üresen hagyták.

A *gyűjtőkörök* meghatározásánál az intézmények 57%-a több gyűjtőkörrel rendelkezik. 14%-kal vannak jelen az ipari- és technikatörténeti, 8%-kal a speciális gyűjtőkörű, 7%-kal a néprajzi gyűjtőkörű intézmények. A többiek jóval kisebb arányt képviselnek, ugyanakkor mintegy 10%-nak nincs gyűjtőköre.

A *fenntartók* köre igen változatos. A muzeális intézmények csaknem felét (48%) a *megyei önkormányzatok* működtetik, ezek valamennyien a 19 megyei múzeumi igazgatóságok szervezeti keretei között találhatóak. Újszerű az a megoldás, amikor egy adott település múzeumát közösen tartja fenn a város, illetve a megye önkormányzata 50-50%-os arányban, de az intézmény maradt a megyei múzeumi szervezetben. E megoldás racionalitása egyértelmű, az ingatlan és a műtárgyállomány tulajdonjogának eldöntése azonban bizonytalanságokat is rejteget. Hogy ez az út mennyire járható, rövid időn belül kiderülhet, mindenesetre érdeklődéssel várjuk a közös fenntartás és működtetés tapasztalatait, különösen az e téren kezdeményező Békés megyében.

A muzeális intézmények második legnagyobb fenntartói a *községi önkormányzatok* 12%-nyi részarányal. Folyamatosan nő a *városi önkormányzatok* fenntartási szerepe, hiszen már 45 város mondhat magáénak saját muzeális intézményt. A különböző *minisztériumok* 38 intézményt működtetnek fililálékkal együtt. Az *egyházi szervezetek* 24 egyházi gyűjteményt tartanak fenn, bár a kör

itt sem teljes, mert nem küldte vissza adatait valamennyi vallási felekezet. A magyar múzeumügy egyik akut kérdése az *alapítványok* fenntartói szerepe. Bár 20 alapítvány szerepel fenntartóként, néhány esetben (műszaki és technikatörténeti intézmények) ez vitatott. Néhányan nem is töltötték ki a fenntartók adatait, de volt olyan is, aki „támogató” megjelölést írt ebbe a rovatba. E kérdéskör igen sürgős rendezése halaszthatatlan, csakúgy, mint az ilyen jellegű intézményekben őrzött műtárgyállomány tulajdonjoga. A *részvénytársasági* formában működő vállalatok 19. az *oktatási intézmények* 12 muzeális intézmény fenntartásáról gondoskodnak. Ez utóbbiak többsége felsőoktatási intézmény, de találunk közöttük általános iskolát is. A felmérés alapján összesen 32 fenntartó kilétét ismerhettük meg, felsorolásukra itt nincs mód, de a fővárosi, illetve fővárosi kerületi önkormányzatoktól kezdve nemzeti parkokat, közhasznú társaságokat, kft-eket, betéti társaságokat, magánszemélyeket, vállalkozásokat, rendvédelmi szerveket, szövetkezeteket, sőt politikai pártot is találunk a működtetők között.

Érdekes képet kapunk a muzeális intézményeknek helyet (nem mindig otthont) adó *épületek* adatait vizsgálva. 13% olyan rossz állapotban van, hogy akadályozza az intézmény működését. Az épületek 69%-a valamilyen szempontból (legalább helyi önkormányzati rendelettel) védett, közülük 39% pedig országosan védett műemlék. Ez nemcsak azt jelzi, hogy nagy többségük nem közönséges épületben helyezkedik el, hanem azt is, hogy a karbantartás, felújítás az átlagosnál nagyobb terhet ró a fenntartóra.

Nyugtalanító az intézmények *biztonsági állapota*. Csak 43% rendelkezik mechanikus és elektronikus védelemmel, illetve biztonsági berendezéssel, 31% jelezte, hogy csak mechanikus védelemmel vannak ellátva. 34 intézmény pedig azt írta: „Semmilyen biztonsági berendezés nincs.”

Az utóbbi években egyre inkább előtérbe kerültek a muzeális intézmények anyagi gondjai. A kérdőív egyik pontja a *költségvetési helyzetre* kért választ, nem értve ide a szponzori pályázati támogatásokat. A válaszok megerősítették az eddigi ismereteket: a fenntartási kiadások, a bérek és járulékaik, vagy teljesen, vagy túlnyomórészt kimerítik a költségvetést. Az ún. „szakmai működés” (műtárgyvásárlás, ásatás, könyv- és folyóirat-beszerzés, tudományos kutatás, kiadvány előállítás, közművelődés, stb.) költségeire jobbra csak az országos, a megyei, a városi, a szak- és egyházi muzeális intézmények kaptak fenntartójuktól anyagiakat, átlagosan az évi költségvetés 10%-át. De a szentendrei Ferenczy István Múzeum, a székesfehérvári Szent István király Múzeum, a salgótarjáni Nógrádi Történeti Múzeum, a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum, valamint

a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum jóval az átlag alatt maradt. Még kedvezőtlenebb a kép, ha csak a műtárgyvásárlást nézzük: erre az intézmények költségvetésük 0-3%-át tudják fordítani. Ez alól még az ún. „nagy” múzeumok sem kivételek. Ez utóbbi gondokon a különböző pályázati lehetőségek kihasználásával, fenntartói plusz támogatással lehetett enyhíteni a közelmúltban.

Több kérdés foglalkozott a *kiállításokkal*. Örvedetes, hogy azok az intézmények, amelyek nem egy zárt témájú állandó kiállítással (és férőhellyel) rendelkeznek, gyakorlatilag időszerű kiállításokat rendeznek. Az állandó kiállításokat vizsgálva vegyes a kép. 1975 előtt készült a kiállítások 11%-a. Egy régészeti bemutató, egy emlékház, egy tájház esetében ez rendjén is van. Az már kevésbé, hogy a történeti kiállítások közül szép számmal találunk az 1970-es, 1980-as években rendezetteket, de van közöttük 1966-ban és 1969-ben készített is. Felújításukra, korszerűsítésükre még nem kerítettek sort. 1976–1985 között készült a kiállítások 24 %-a, 1986–1990 között 18 %-a, 1991–1995 között 21%-a, 1996–1999 között 23%-a. A milécentenárium, illetve az államalapítás 1000. évfordulója örvedetesen megnövelte az új állandó kiállítások számát, ugyanakkor elgondolkodtató, hogy a hazai muzeális intézmények állandó bemutatóinak több, mint fele (54 %) tíz évnél régebbi. Sajnálattal állapítottuk meg, hogy 26 intézménynek nincs látogatható kiállítása átalakítás, felújítás, „pénzhiány” miatt.

A muzeális intézmények heti egy szünnapot tartva várják a látogatókat, bár furcsálljuk, hogy az egyik megyei múzeum és egy szakmúzeum (az egyik legnagyobb góddal küszködő) vasárnap zárva van. A mai árakhoz viszonyítva országos viszonylatban olcsónak mondhatók a *múzeumi belépőjegyek*. Legdrágább a bejutás a Szépművészeti Múzeumba (500,-Ft), majd a Magyar Nemzeti Múzeum (400,- Ft), a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum (350,-Ft) következik, 300,- Ft-ért látogatható a Budapesti Történeti Múzeum, a Néprajzi Múzeum, a Magyar Nemzeti Galéria, az egri Dobó István Vármúzeum és a sárospataki Rákóczi Múzeum. Különösen szerények egyes megyei múzeumaink. A nyíregyházi Jósza András Múzeum, a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, a szolnoki Damjanich János Múzeum, a szegedi Móra Ferenc Múzeum 100-100 forintos belépődíja mindenkinek megfizethető. A kiállítóhelyek, tájházak általában ingyenesek, a kisebb múzeumok is csak jelképes 20-80,- Ft közötti összeget kérnek. A kedvezményes (főleg diákok részére szóló) belépők általában a teljes árú jegy 50 %-át jelentik.

A kérdőív választ várt a *muzeális intézmények alkalmazottaira* vonatkozóan is. Összességében megállapítható, hogy a múzeumok szakemberhiánnyal küzdenek. Nem-

csak egy-egy szakterület nem rendelkezik muzeológussal vidéken (több megyében néprajzos, restaurátor, művészettörténész, gyűjteménykezelő, történész hiányzik), hanem a meglévőkre is emberfeletti feladatok hárulnak. Esetenként egy embernek kell történeti korokat, régiókat, szakterületeket ellátnia. Kevés a múzeumi könyvtáros, méginkább az informatikus. Ez utóbbiak még egyes országos múzeumokban sem találhatóak, a megyei intézményeknél pedig csak mutatóban dolgoznak. A régóta várt szakmai normatívák talán biztosítanak némi előrelépést, és talán magasabbra teszik a szakmai mércét az intézmények vezetőivel szemben is. Így talán elérhető lesz, hogy ne legyen elegendő a középfokú végzettség vagy az adott múzeumi profiltól idegen főiskolai képzés, illetve múzeumi gyakorlat teljes hiánya egy múzeum igazgatói beosztáshoz.

A felmérés jobbra a gondokat tükrözte, de az előrelépéshez, a változtatáshoz ezek ismeretében lehet hozzájárulni. Azok a muzeális intézmények, amelyek visszaküldték a kérdőívet, segítettek ebben a munkában, a működési engedélyek megújítása pedig hozzájárulhat a magyarországi múzeumi struktúra korszerűsítéséhez.

A Panorama of the Hungarian Museum Institutions

Under the cultural act of 1997 the licenses of the Hungarian museums have to be revised. In 1999 the Museum Department of the Ministry of the National Cultural Heritage sent questionnaires to every museum containing questions about the collections, the budget, the data of public relations and of the employees of the museums, about the buildings and the maintainers of these institutions. About 70 percent of the 800 institutions replied. The most important ascertainings according to the survey are as follows: conforming to the classification more than half of the museums (51 percent) belong to the category of Place of Exhibition or to the category of History Collections. 48 percent of the museums is run by the county municipalities. 12 percent by the local magistrates. The circle of maintainers is rather wide, ministries, companies of public utility, Ltd.s, individuals, entrepreneurs, national parks can be found among them besides the municipalities.

Bugac

Fotó-photo: Boros Emil

Apaj-puszta — Farmstead of Apaj

Nyakvágó Csárda — Neckcutting Inn

Fotók-photos:
Boros Emil

Virágh-kúria — Virág mansion

Pásztorépitmények — Structures of herdsmen

Fotók-photos: Gilly Zsolt

Halász-tanya — Halász farm

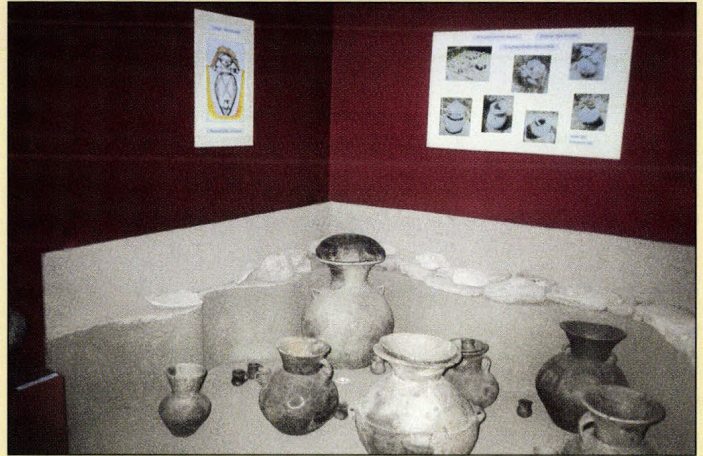

Százhalombatta

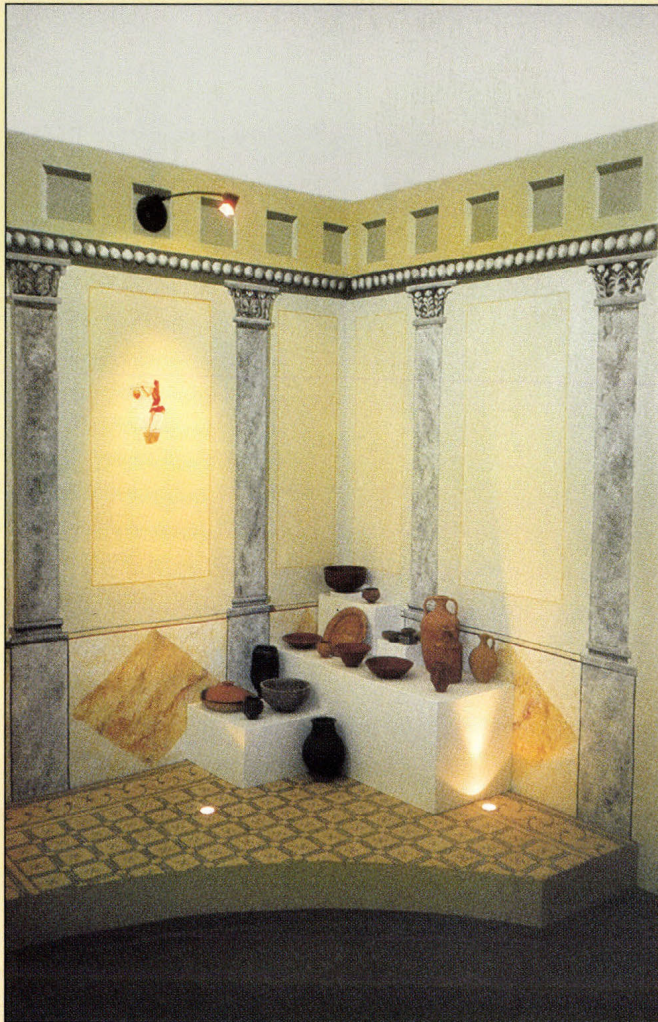
A Százhalombattai Régészeti Park – Archaeological Park, Százhalombatta

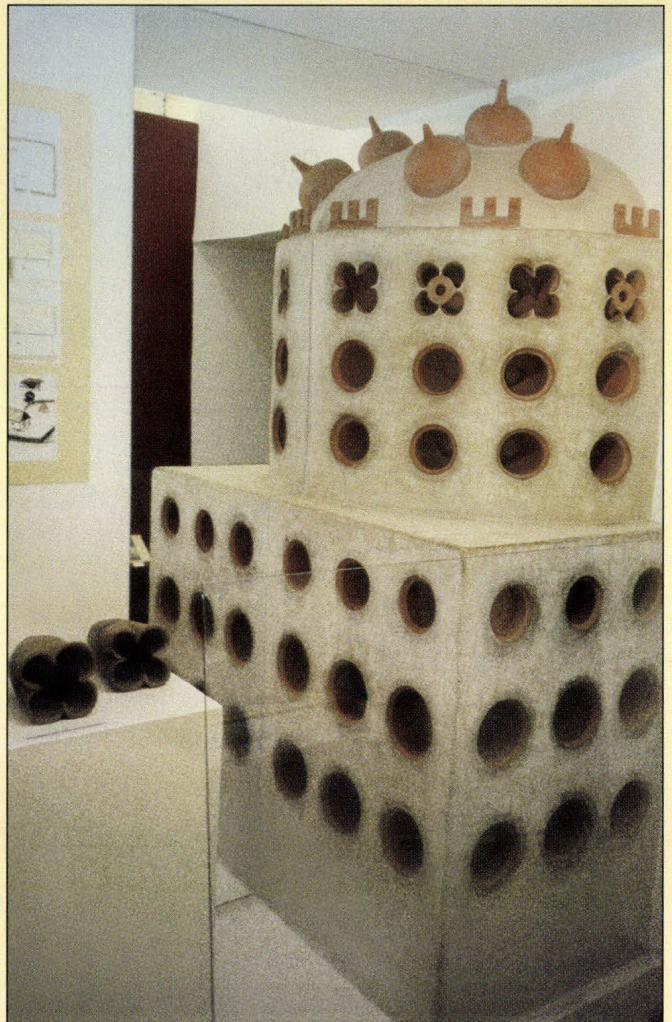
2

3

4

5

1. Bronzkori telep-részlet kemencével és használati tárgyakkal
Detail of a Bronze Age settlement with oven and tools
2. Százhalombatta—Alsó Szőlők, bronzkori urnatemető
Százhalombatta—Alsó Szőlők Bronze Age urn burial
3. Római villabelső
Roman villa interior
4. Középkori szemeskályha rekonstrukció
Medieval oven reconstruction
5. Szerbek Százhalombattán — ikonostájrészlet és miseruhák a templomból
Serbs in Százhalombatta — iconostas and chasubles from the church

Ember és természet – Man and Nature

Kiállítás a visegrádi fellelgyvárban – Exhibition in the citadel of Visegrád

1

2

3

4

5

6

1. Hazatérés a vadászatról
Return from hunting	4. Vízhalászat
Sturgeon fishing
2. A solymász a felszereléssel
Falconer with the equipments	5. Kőbányázat
Stone minig
3. Vadászlakoma
Hunting meal	6. Családi címerek
Family coats-of-arms

1 Történelem képekben – History in Pictures

Magyar Nemzeti Múzeum Hungarian National Museum

1. Az esztergomi káptalan jelvénye.
1777. Arany, zománc.
Emblem of the chapter of
Esztergom. 1777. Gold, enamel.
2. Szent György érem amulett. XVII.
század. Arany.
St. George coin, amulet.
1777. Gold.
3. Joseph Moser köre: Szt. László
ereklyetartó mellszobra.
1760-70-es évek. Aranyozott réz
és ezüst.
Joseph Moser's circle:
Reliquiary bust of St. Ladislav.
1760-1770. Gilt copper and
silver.
4. Joseph Moser köre: Szt. Imre
ereklyetartó mellszobra.
1760-70-es évek. Aranyozott réz
és ezüst.
Joseph Moser's circle:
Reliquiary bust of St. Imre.
1760-1770. Gilt copper and
silver.
5. Borsos József: Nemzetőr.
1848. Olaj, vászon.
József Borsos: National guard.
1848. Oil on canvas.
6. Emil Rabending: Erzsébet
királyné magyar ruhában.
1867. Albumin.
Emil Rabending: Queen
Elisabeth in Hungarian dress.
1867. Albumin.

Fotók-photos: Képešy Bence

A petőfiszállási avar vezéri sír

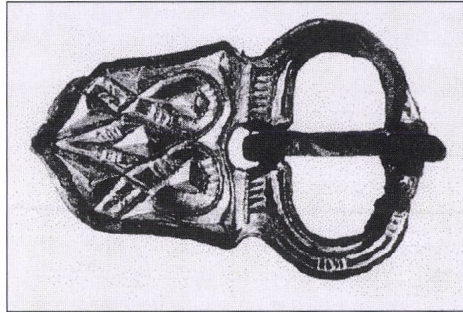
Wicker Erika

Nem tagadom, titkon azt reméltük, hogy az M5-ös autópálya építését megelőző leletmentéseken végre olyan avar fejedelmi-nemzetségtői sír is előkerül, melyet elejétől a végéig régész tár fel. Nos, az 1998-as év majdnem beváltotta reményeinket. Majdnem, mert a petőfiszállási avar férfi sem fejedelem, sem nemzetségtő nem volt, és a sírra bukkanó munkások is éppen a medence környékét bolygatták meg. Különleges szépségű leletei azonban igen rangos helyet biztosítanak neki az avar kor régészetében, s az sem elhanyagolható tény, hogy magát a feltárást szakemberek végezték. Kár, nagy kár a megbolygatott medencerészért, viszont talán soha nem kerül elő a sír, ha a közlekedési minisztérium nem rendeli el az M5-ös nyomvonalszakasz bombamentesítő átvizsgálását.

Azon az április eleji szombaton nagyméretű vastárgyat jelzett a fémkereső műszer. Bomba helyett azonban „kardféle” tárgyat hozott fel az ásó, melyről a bombakereső brigád azonnal értesítette a kecskeméti Kátona József Múzeumot. A helyszínre siető kollégák aranypánt-díszes avar kardot és a kidobott földből néhány arany övveretet hoztak a múzeumba.

A sír szakszerű feltáráására másnap került sor. A barnás humuszréteg eltávolítása után a sárga altalajban jól láthatóan kirajzolódott az ÉNy-DK-i irányba ásott *sírgödör* 200x80 cm-es sötétbarna foltja. Az egykori *fakoporsót* mára már csak az a 30-40 cm széles sárgás földelszíneződés jelezte, melyet a vázcsontok felett néhány centiméterrel figyelhattunk meg. A kissé balra billent koponya, a kar- és lábcsontok eredeti helyükön voltak, a sír középső részét azonban a pár nappal korábbi ráásás teljesen tönkretette. A medence környékén több leletet találtunk ugyan, ezek nagy része azonban a beásás miatt elmozdult eredeti helyéről. A feltárással egyidőben került sor a korábban kidobott föld teljes műszeres átvizsgálására, melynek során – egyebek mellett – újabb aranyveretek kerültek elő.

Mindezek alapján immár határozottan kijelenthetjük, hogy a mai petőfiszállási bekötőtű mellett nagyjából 1350 évvel ezelőtt egy rendkívül gazdag avar férfit temettek el, aki viselete, sírba helyezett tárgyai alapján talán egy nagy család feje volt. Ha ünnepeken díszruhát öltött, füleit vagy hosszú haját kétoldalt gömbcsüngős *aranyfüggők* ékesítették. *Aranyozott bronzcsat* fogta össze bőrvét, melyet löbb *préselt aranyveret* (három *pajzs*

A petőfiszállási avar sír övcsatja
The belt buckle of the Petőfiszállási Avar burial
Fotó-photo: Kissa Béla

alakú, két *akasztóformájú*, két *üvegbetétes ovális*, két *B alakú*) és egy *bronz akasztóveret* díszített. Az övről a kor divatjának megfelelően mellékszíjak csüngtek le, végükön ugyancsak *aranyveretekkel* (két *ezüst hátlapú*, *préselt arany kisszíjvég*, három *pajzs alakú*). A mellékszíjakra kis kerek *aranypitykét* erősítettek. Nem találtuk meg az avar övek állandó tartozékát, a *nagyszíjvéget*, ezt az avar férfi valószínűleg még életében elveszthette, s pótlására már nem volt lehetősége.

Ezüstveret-díszes egyszerűbb övét igen jó minőségű fémből készült *ezüstcsat* fogta össze, másik végét nagyméretű, sima *ezüst nagyszíjvég* díszítette. Három különböző *ezüst kisszíjvége* közül az egyikken szív alakú (nemzetség?) jelek vannak, a másik kettő díszítetlen. A derékrészt *ezüstgyűrűbe* foglalt, *kőbetétes aranypitykék* ékesítették. Az övhöz tartozott még egy igen töredékes *bronz akasztóveret* is. Az ezüstveretes övhöz *ezüst hajkarikát* viselt az avar vezér.

Az övekről fontos használati tárgyak, fegyverek csüngtek le, melyek felerősítését őt kisméretű *bronzcsat* tette lehetővé. Jobb oldalon, fatokban volt a *vaskés*, bal oldalon pedig a 90 cm-nél is hosszabb *kard*, melynek lényegében a lelet megtalálását köszönhetjük. A sírba már hiányosan került. Nemcsak a fa markolat egykori díszítései hiányzanak, de a keresztvas *üvegpasztadíszes aranyvereteiből* csak az egyik került a sírba. A kard fahüvelyét a markolatnál 5,5 cm széles *aranypánt* díszítette, egyszerű, *ezüst hüvelyvége* bizonyára a hiányzó aranyat pótolta. Az avar vezér bal oldalán találtuk egykori *reflexijának* csontlemezeit, jobb oldalán pedig azokat a *faragott indadíszes csontlemezeket*, melyek egykori *bőrtegezét* díszítették. A tegezbe helyezett nyílvevők fája elkorhad, mára csak a különböző formájú *vasnyílhegyek* maradtak meg.

A sír feltárása után még tisztáznunk kellett, hogy vannak-e hasonló temetkezések a környéken. A választ csak a terület átvizsgálá-

lása adhatta meg. A nyomvonal határain belül megkutatott kb. 5000 m²-en azonban semmiféle régészeti jelenséget nem figyeltünk meg. Ez a tény ebben a pillanatban még azt jelenti, hogy a petőfiszállási avar vezért magányos sírban temették el. Annyi azonban bizonyos, hogy ezen a szakaszon különös gonddal kísérjük majd figyelemmel az autópálya építését...

Régóta ismert, hogy a Duna-Tisza köze gazdag avar nemzetségek s talán fejedelmek szálláshelye volt. Bár e vidékről két rendkívül gazdagságú avar sírt ismerünk, egyelőre egyikről sem állítható bizonyossággal, hogy ezek valóban kagáni temetkezések voltak. Elsősorban azért, mert a *bócsai* és *kunbáonyi* leletek olyannyira hasonlóak, hogy egyidejűséget és nem egymásutániséget kell feltételeznünk. Ugyanakkor tudjuk azt is, hogy egyik síranyag sem teljes, hiszen mindkettőre véletlenül bukkantak rá, s a régészek csak később szereztek tudomást előkerülésükről.

A két nagy lelet környékének vizsgálása azonban érdekes következtetésekre vezet. *Kunbáony* tágabb környékén, *Kunpeszében*, *Kunadacson* és *Szabadszálláson* több nagyon gazdag avar temetkezés került elő. *Bócsa* környezetéből, *Kiskőrös*ről és *Kecel*ről szintén ismerünk különleges jelentőségű avar leleteket.

Kiskunfélegyháza környékén aranyleletes sírok újabb csoportja rajzolódik ki. Az említett *pákapusztai (tisztviselőtelepi?)* és *ferencszállási* aranyveretes öves vezérek sorát immár kiegészíthetjük a *petőfiszállási* sírral. Régóta ismert viszont a *gátéri* nagyon gazdag avar temető, s talán ide sorolhatjuk a *kunzállási* avarokat is.

Mindezek alapján talán túlzás azt feltételezni, hogy valahol Félegyháza környékén avar fejedelem vagy nemzetségtő sírját rejtje a kiskunsági homok...

Lásd még – see also: Borító 3.

The Burial of an Avar Leader in Petőfiszállás

The burial with several artefacts dug up in 1998 draws the picture of the garb of a leader of an Avar clan. After the excavation it is yet to be clarified, whether there are similar burials in the vicinity. The territory between the rivers Duna and Tisza may have been the primary encampment of rich Avar clans. So far two exceptionally rich Avar burial finds have been discovered (Bócsa, Kunbáony), though neither is complete.

A Kiskunsági Nemzeti Park kiállítóhelyei

Lisztes János

1933. május 21. vasárnap. A Kecskemét th. Városi Idegenforgalmi Iroda e napra szervezte bugaci bemutatóját. A program során a hazai és külföldi vendégek, idegenforgalmi szakemberek csodálattal szóltak e gyönyörű tájról. A „puszta felbecsülhetetlen értékű győzelmet aratott”.

A számos vendégkönyvi bejegyzés közül csak egyet idéznék: „Áldomással fejezzük be a bugaci régi világ mesés korát. Jöjjön az új, a még ragyogóbb magyar jövő! Móricz Zsigmond és leánya Virág”.

Alig telt el egy hét és ugyanő május 28-án, a Magyarország című újság hasábjain „Idegenek a pusztán” címmel, dicséretes cikket ír a bugaci turizmus e történelmi vasárnapjáról. „Kecskemét városa olyan lépést tett, ami úttörő a magyar vidéki városok életében. Megindította az idegenforgalom iránti akciót. A dolog úgy történt, hogy ez a ropant város megmozdította százhatvanezer holdas tagjait, felkapta harmincezer holdas pusztáját, s meglobogtatta Európa felé, mint egy csipkés szélű kis kendőt.”

Két nappal később, május 30-án Komáromi János „neves újságíró” a Kecskeméti Közönlönyben megjelent „a legszebb magyar pusztát” dicsőítő tárcáját idézve: „Bugac méltó arra, hogy Magyarország nemzeti parkjává fejlesszék ki”.

Erre azonban még több mint negyven évet várni kellett, mire 1975. január elsején megalakult a Kiskunsági Nemzeti Park. Még ugyan ebben az évben Kerényi József – a szárazmalmokat idéző – terve alapján megépült a

Bugaci Pásztorház

mely azóta is a nemzeti park leglátogatottabb kiállító egysége. A nomád pásztorélet hagyományos eszközeit a kiskunfélegyházi Kiskun Múzeum kölcsönözte. A kör alakú bemutató tér közepén álló címerfa a legelőterület jelzésére szolgált. Mellette az egyetlen épen maradt eleséges taliga látható. A tárlókban fából, csontból, bőrből, illetve fémből készült használati tárgyakat, népi hangszereket állítottunk ki. A kontyos kunyhó köré félkörívben elhelyezett enteriőr a pásztorszállások hangulatát idézi. A diorámákban a bugaci puszta és a homoki erdők élővilága elevenedik meg. A múzeumból kitekintve a pusztai táj panorámája tárul elénk, természetes háttérrel adva a kiállítás anyagának.

A múzeum kora tavasztól késő ősziig fogadja látogatóit.

A Természet Háza – House of Nature

Nyakvágó csárdamúzeum

A Kunszentmiklós határában épült csárdát – a néphagyományon kívül – ezen a néven a református egyház 1801. évi anyakönyvi bejegyzése említi először. Csókás András „látogatott be a Kigyós mellől, a meg szállani kezdett Majorból, melj az ott ezelőtt esztendővel megtörtént gyilkossággal, hogy a Kortsmárosnének (Halász Györgyné Horváth Sára) a nyaka gyilkos kéz által elvágattatván ölette meg... Nyak-vágónak nevezetük”.

A Pest-Pétervárad (ma Újvidék) közti postaút állomásaként a csárda – a vasút megjelenéséig – jól működhetett. Fuvarozóknak, kereskedőknek, juhászoknak, betyároknak, pandúroknak, pusztázó csendbiztosoknak pihenőhelyül, s fergeteges időben menedékiül szolgált. A szilajpásztorok kedvelt találkozó helye. 1792-ben híres „mezei Tolvajunkat” – ki az egész környéket félelemben tartotta – ki az egész környéket félelemben tartotta – „Szóke vulgo Kan István Juhász bojtárt” is itt ölték meg, miután öt zsandárral tűzharcba keveredett és a hadnagy „pisztolyra kapván a menekülőt keresztül lötte”.

Az 1870-es évektől a pásztor és betyárvilág hanyatlásával párhuzamosan, jelentősége fokozatosan csökkent, végül egy helyi gazda tanyának vásárolta meg.

1978-ban a Kiskunsági Nemzeti Park átvette, felújította, s múzeumnak rendezte be. Jelenleg hat helyiségből áll. Ivó a kármentővel, a kisívó ami a csárdatörténeti kiállítás központja, a konyha, a korhű bútorokkal berendezett lakószoba, a jégverem és az istálló.

A kiállítás az itt elhelyezett fényképek segítségével az egykori betyárvilág emlékét

idézi. A kisítűl kapcabetyároktól a bandákba szerveződött, és táj fölínzóket (hírszerzőket) alkalmazó lovasbetyárokig, akik együtt dolgoztak a zöldmezőjegyzőkkel (járatlevél hamisítókkal), orgazdákkal.

A betyár romantikáról kialakított hamis kép elosztatására azonban álljon itt, hogy a régi parasztságnál a betyár nem népi hős, hanem ártalmas ember, közönséges rabló és gyilkos, s a börtönviselt betyártól az – időtöltött embörtől – joggal viszolyogtak.

Itt csak előre bejelentett csoportot tudunk fogadni.

Virágh kúria

Az 1820 körül épült klasszicista stílusú lakóház építtetője Virágh Pál kunszentmiklósi szenátor. Fia Virágh Gedeon az 1848-49-es szabadságharc legendás alakja. Emlékezetül álljon itt életének rövid története.

„1823. május 11-én született Kunszentmiklóson. Nemesi származású, magyar, bölcséletet végez

1840-től hadfi

1848. július 5-től a 12.-ik huszárezred főhadnagya Csehországban, szeptember 19-től alszázados

szeptember 21-én 180 katonájával megszökik, csatlakozik a honvédséghez

október 19-től fősázados

1849. április 21-én Cinkotánál megsebesül, öt hétig szolgálatképtelen július 16-tól őrnagy, osztályparancsnok a borosjenői fegyverletételig.

Aradon halálra ítélik, melyet 16 évi várfogságra változtatnak, 1858. június 2-án – az

elítéltek közül utolsóként – kegyelmet kap 1867/68-ban a Pesti Honvédegylet tagja, képviselőházi teremőr, 1872-ben meghal”.

Szülőháza méltó helye annak a néprajzi, helytörténeti és természetrajzi állandó kiállításnak, melyet Hosszú Sándor bácsi irányításával Kunszentmiklós lakossága gyűjtött össze s gvarapítja állományát ma is.

Az itt bemutatott gyűjtemény fennmaradásáért a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatósága felel, úgy is mint az épület fenntartója s a kiállítás anyagi támogatója.

A hat helyiségből álló kiállítóterben helytörténeti, néprajzi és természetrajzi anyagot mutatunk be. A történelmi rész a bronzkortól napjainkig bekövetkezett eseményekkel ismerteti meg a látogatót. A több ezer éves kerámia ékszerek mellett itt helyeztük el a közeli Kunbáonyban feltárt, avar fejedelmi sír aranykincsének korhű makettjét. A szövés, fonás, textildolgozás eszközei külön termet kaptak, ahol a fonalkészítéstől a viselet elkészültéig követhető a folyamat. A szabadképményes konyhában egy rekonstruált, asztalpadkás tűzhely köré rendeztük el dédnagymamáink egykor használt sütő-főző eszközeit.

A központi teremben kialakított enteriőr a nádaratás és felhasználás, a kisszerszamos halászat és a ridegállattartás eszközeit mutatja be. Ez utóbbi közé sorolható a híres gönczi béklyó, melyet – a lótolvajok ellen – a környékbeli pusztákon használtak először; s a néphit szerint csak a tenyér bőre alá fűzött vérfűvel, vagy más néven békonyító fűvel lehet csak kinyitni. Az öregek mesélik, hogy Ölvédi Szabó István betyár a századforduló táján ennek segítségével rabolta ki a takarékpénztárat, s a börtönből is meg tudott szökni. Kunszentmiklós határában a bösztöri pusztaán lehetett szedni ezt a piros színű fűvet.

Május elsejétől szeptember végéig látogatható.

Természet Háza

A legújabb keletű nemzeti parki intézmény az 1999-ben Kecskeméten épült Természet Háza. A Farkas Gábor Ybl-díjas építész tervezte épületet a hazai és nemzetközi természetvédelmi oktatás és ismeretterjesztés központjaként szeretnénk működtetni. A 120 személyes előadóterem, a könyvtár, a kis-

csoportos foglalkoztató helyiségek alkalmas színterei tervezett rendezvényeinknek. A tágas terek, felületek a hazai nemzeti parkok és a Kiskunság jellegzetes élőhelyeit bemutató kiállítás helyei lesznek.

Az intézmény várhatóan 2000 őszén nyitja meg kapuit a nagyközönség előtt.

Lásd még – see also: Képmelléklet I.

The Exhibits of the Kiskunság National Park

The author presents the exhibitions, which can be visited in the National Park. The most important of them is the Bugac Shepherd Museum. In reconstructed buildings it represents the traditional tools of the old, extensive stockbreeding from the "puszta". The wayside inn built in 1801, functioning as a museum since 1978 has a unique atmosphere. In the six rooms of the Virág-mansion built in 1920, exhibitions of local history, ethnography and natural history can be seen in the village of Kunszentmiklós. The latest institution of the National Park is the House of Nature in Kecskemét, which is the centre of the training for nature conservation.

A Gyurkovich-gyűjtemény a Hansági Múzeumban

Almási Tibor

Dr. Gyurkovich Tibor és felesége dr. Mika Irén képzőművészeti, illetve porcelán gyűjteménye mind számban, mint művészeti értékben a legnagyobb magyarországi kollektciók egyik legrangosabbja. A több mint 160 festmény, akvarellt, pasztellt, tus-, ceruza- és tempera tanulmányt, vázlatot magába foglaló képzőművészeti anyagot különböző korokból és műhelyekből kikerült értékes porcelántárgyak sokasága egészíti ki.

Dr. Gyurkovich Tibornak, aki 1929-ben vette meg gyűjteménye alapjait, az indíttatást ehhez az alapos művészeti tájékozottságot és fanatikus kitartást igénylő munkához a családi hagyományok tisztelete adta, hiszen apai nagyatyja, Gyurkovics Károly a XIX. század magyar festészetének egyik jó nevű képviselője volt. A Gyurkovich kollektció kialakulása tudatosan és szakszerűn végzett gyűjtőmunka eredménye volt. Kezdetben a XIX. századi, elsősorban a reformkori művészek alkotásai kaptak helyet benne, majd később ez a törzsanyag kiegészült a század második fele, illetve a XX. század első harmada jeles festőinek műveivel. Ennek a gyűjtőszendvénynek köszönhetően, a Gyurkovich kollektció folyamatosságában mutatja be

azt a fejlődést, amelyet a honi festészet – leszámítva az avantgárd lörekvéseket – a biedermeiertől a második világháborúig tett meg.

A XIX. század elején magyar festészetéről még nem lehet beszélni. A jobb megélhetés reményében az itt született tehetséges fiatalok kénytelenek voltak elhagyni az országot és Bécsben, Rómában, Londonban vagy más városokban kamatoztatni tehetségüket. Az első jelentősebb alkotó, akinek sikerült hazai földön megélhetést biztosítania, a nemzeti festészet nagy úttörője, Barabás Miklós volt. A gyűjtemény négy Barabás akvarellje közül különös figyelmet érdemel Emrich Gusztávné portréja. A karakteres arc festőisége, a ruhadíszek aprólékos kimunkáltsága és az egész arcképet felélénkítő vörös kendő hangulatkeltő hatása kis remekművé avatja Barabás Miklós kompozícióját. Barabás mellett a „táblabíró világ” művészetének másik számottevő festője Borsos József volt. Borsos Fialat lány arcképe a klasszikus szépségideál megjelenítésének mívés darabja. A gyűjtemény egyik kultúrtörténeti érdekessége az a miniatúr, amelyet a bécsi August von Pattenkofen festett 1847-ben pályatársáról, Borsos Józsefről.

Az említett alkotásokon kívül a Gyurkovich gyűjtemény biedermeier „arcképcsarnokát”

*Sterio Károly: Útban a vásárra, 1855
Károly Sterio: On the way to the market, 1855*

Brocky Károly, Györgyi Giergl Alajos, Lieder Frigyes, Marastoni Jakab, Canzi Ágost, Decker György, Kozina Sándor portréi teszik változatosabbá, színesebbé.

Az arcképfestészet mellett, a reformkor alkotóinak kedvelt témája volt még a vázlatok alapján vagy emlékezetből festett, legtöbbször idealizált tájkép (Molnár József: Vietri

Mednyánszky László: Őszi erdő – László Mednyánszky: Autumn forest
Fotók-photos: Burián György

Nápoly mellett, Brodsky Sándor: Balatoni táj, Markó András: Tájkép alakokkal, rommal, ifj. Markó Károly: Szakadékos táj), az ókori mitológia és a Biblia inspirálta jelenetek (Weber Henrik: Rebeka a kútnál), valamint a hétköznapi életből ellesett apróbb-nagyobb események (Sterio Károly: Öregaszony a rokkánál kutyával, Útban a vásárra).

Az 1848-as vérbe fojtott forradalom után, a minden téren érezhető változások rányomták bélyegüket a magyar képzőművészet sorsának alakulására is. Tovább élt és virágzott a romantikus ihletésű festészet, amelynek egyik legnagyobb magyar művelője Zichy Mihály volt. Zichy többek között kiváló illusztrátorként írta be nevét művészetünk történetébe. Munkásságának ez irányú sajátosságát tükrözi a gyűjteményben fellelhető hat – részben akvarell, részben pedig színes krétával készült – alkotás. A korábbi évtizedekhez viszonyítva a táj-, életkép- és portréfestés terén felerősödött a realitáshoz való szorosabb kötődés igénye. Mészöly Géza, Pállik Béla élénk, kontrasztos természetrajzletei, Böhm Pál a cigányok életéből merítő színes kompozíciói, Vastagh Géza pompás állatfestményei, Liezen-Mayer Sándor vöröshajú női fejet ábrázoló műve, Deák-Ébner Lajos vásári jelenetet, Wagner Sándor egzotikus torreador ruhát viselő alakokat, Bihari Sándor a halottak napjának ünnepélyességét idéző alkotásai, Skutezky Döme pénzét számláló kereskedőt felelevenítő jelenete – mind-mind egy valóságűbb, de az irodalmias jellegű aprólékosságnak is teret engedő szellem jegyében készültek. Lotz Károlynak, megannyi remekbe szabott freskó alkotójának tehetségét egy érzékeny finom mitológiai jelenet – Amor és Psyhé – és egy naturalista népeletkép – Juhászidill – dicséri.

A XIX. század hatvanas éveiben a magyarországi festészetben létjogosultságot nyert a nemzeti öntudat ébrentartását (is) szolgáló, gyakran allegorikus tartalommal felruházott

történelmi festészet. Ennek egyik legrangosabb képviselője Székely Bertalan volt. A Gyurkovich-gyűjtemény hét Székely Bertalan műve közül kiemelkedik a sűrített drámai erejű Dobozi Mihály és hitvese című kompozíció. A vörösen izzó, sötét füstfelhőbe burkolózó háttér előtt, a törökök üldözte Dobozi Mihály és feleségének alakja bontakozik ki. Jobb kezében törrel, bal kezében pedig az ő sorsával közösséget

vállaló feleségét tartva, Dobozi éppen feláldozni készül mindkettőjük életét.

A XIX. század második felének – hivatalosan elfogadott és államilag is támogatott – magyar képzőművészetére nagy hatást gyakorolt a müncheni Karl von Piloty vezette akadémia színpadias, ám közkedvelt és látványos festészete. Keszthely Gyula, Gyárfás Jenő, Kardos Gyula, Vágó Pál, Greguss Imre, Karlovszky Bertalan portréi, tájképei, zsáner jelenetei és történelmi kompozíciói ennek az akadémiának hazai környezetbe átültetett alkotó elveit tükrözik vissza. Az első magyar festőművész, akinek hírneve túlnőtt az ország határain és aki szerencsésen tudta ötvözni a festészet nagy vívmányait a nemzeti hagyományokkal, az Munkácsy Mihály volt. Munkácsy Nő interieurben című festménye, amely a Gyurkovich kollekció egyik legszebb alkotása, egy hangulatos, meleg színekkel megfestett szobabelsőben, asztalnál ülő, hosszú fehér ruhát viselő, könyvet lapozó nőt ábrázol.

Az újítók munkásságát gyakran kísérő meg nem értés, közömbösség részese volt hosszú ideig a modern magyar festészet két nagy alakja, Szinyei Merse Pál és Mednyánszky László. Mednyánszky hat, jellegzetesen barna tónusban festett, mérhetetlen nyugalmat sugárzó tájképét, a csavargók nyomorúságos életét bemutató sorozatának egy expresszív erejű férfi tanulmányfejét, Szinyei Merse Pálnak pedig korai alkotó szakaszából származó Fiatal lány-t hátulról ábrázoló kompozícióját, valamint érett plain-air festészetének sajátos vonásait mutató Jernyei park című alkotásait őrzi a gyűjtemény.

A Gyurkovich kollekció, művészi kvalitásban is értékes részét alkotják a századforduló magyar művészetét alapjaiban megreformáló nagybányai és az itt működő festőtelephez, iskolához kötődő alkotók művei. Kisugárzó erejével, ennek a körnek meghatározó egyénisége volt Ferenczy Károly, de ebben

a városban dolgozott hosszabb-rövidebb ideig az ígéretes tehetségű, fiatalon elhunyt Maticska Jenő, a különböző népviseletbe öltözött leányok megörökítője Glatz Oszkár és az impresszionizmus magyar vonalát tovább építő Csók István is.

Az alföldi festészet különös varázsát Koszta József és Rudnay Gyula olajfestményei villantják fel. A magyar posztimpresszionizmus nagy mestere Rippl-Rónai József két pasztell portréval és egyik legszebb kompozíciójával, a Terrasz a tengerparton című képével szerepel a gyűjteményben.

A két világháború közötti festészetünk különböző irányzatai, törekvései tárulnak a látogató elé a kolorista Perlmutter Izsák, Kohán György, Vass Elemér, a keleti témák kedvelője Eisenhut Ferenc, a szigorú szerkesztésre törekvő Mihály Pál, a Balaton és a fény festője Egry József, a dekoratív hatásokat kedvelő Vaszary János, a cirkusz színes világának megörökítője Aba-Novák Vilmos és Domanovszky Endre negyvenes évekbeli konstruktív alkotásain keresztül.

A táblakép festészzel párhuzamosan fejlődött a magyar akvarell művészet is. Ennek magas szintű művelői: Elekfy Jenő, Jaschik Álmos, Valentiny János, Diósy Antal, Kende Vince, Dobroszláv Lajos, Sarkantyú Simon egy vagy több alkotással képviseltetik magukat a kollekcióban.

A Gyurkovich gyűjtemény másik, a képzőművészetivel egyenlő rangú részét képezi dr. Gyurkovich Tiborné, dr. Mika Irén művészettörténész hozzáértését és szépérzékét bizonyító porcelán gyűjtemény. A meissenai, berlini, bécsi, koppenhágai, röstrandri, herendi stb. műhelyekből az utóbbi évszázadok során kikerült állatfigurák, ét- és ivókészletek, urnák, porcelán szobrocskák, rendkívüli meghittségükkel, formagazdagságukkal és nem utolsósorban finom díszítéseikkel, árnyalatgazdag miniatűrjeikkel vonják magukra a nézők érdeklődését.

Lásd még – see also: Borító 3.

The "Gyurkovich" Collection in the Hansági Múzeum in Mosonmagyaróvár

The collection of Dr. Tibor Gyurkovich and his wife Dr. Irén Mika is one of Hungary's most important collections of porcelain and of fine arts. Greater part of the collection consists of the works of Hungary's most remarkable painters of the 19th century (Miklós Barabás, Mihály Zichy, Borsos József, Munkácsy Mihály, etc.). In addition, the collection gives an inside view of the art of the first half of the 20th century with the help of the works of artists, like János Vaszary, Vilmos Aba Novák, Gyula Rudnay, etc. The collection is completed with a rich collection of porcelain consisting of objects originating from different periods and workshops. The Gyurkovich collection is now open to the public in the Hansági Múzeum in Mosonmagyaróvár.

Múzeumok a „köz művelődésért“

Nemzetközi múzeumpedagógiai konferencia 1999. október 25–27.

Darvasné Molnár Anna

Hol van már a tavalyi hó? De lesz tél jövőre is! Akkoriban szép ős volt éppen, aki ott lehetett a konferencia két helyszínén, a városligeti Vajdahunyadvárban a nyitó napon, s a következő kettőn a Csillebérce Szabadidőközpontban, talán emlékszik rá – és még mire?

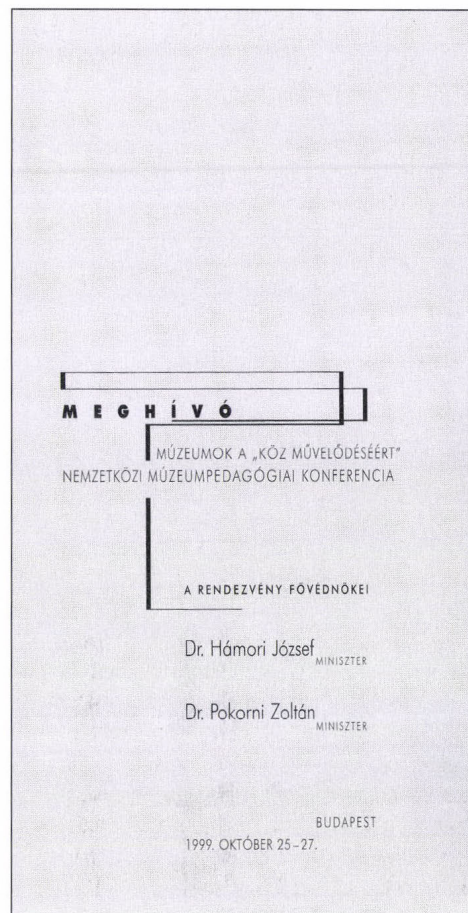
A Magyar Múzeumok folyóirat (viszonylag) ritka megjelenéséből adódóan ezen írással egyidőben, de remélhetőleg legkésőbb fél éven belül a konferencia kötetet is olvashatja minden érdeklődő. Az eredeti kérdés az, mi ragadott meg elsősorban, mi az, ami továbbgondolásra készítet, munkánkban továbbvisz. Mit tudunk felidézni majdnem fél év elteltével?

A Múzeumok a „köz művelődésért“ konferencia célja a szervezők megfogalmazása szerint: „Elősegíteni, hogy egységes szemlélet alakuljon ki múzeumi szakemberek és a múzeum közönsége között a múzeum mint komplex – tudományos, közművelődési, oktatási – intézmény megítélésében és elfogadásában”. A konferenciát a két miniszter fővénkötségével, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és az Oktatási Minisztérium anyagi és erkölcsi támogatásával szervezte a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, The Found For Arts And Culture In Central And Eastern Europe. Támogatóink: Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Oktatási Minisztérium, Budapest Város Önkormányzatának Oktatási Bizottsága, ICOM Magyar Tagozata. A résztvevők: múzeumok, oktatási intézmények, óvodák, általános- és középiskolák, felsőoktatási intézmények képviselői.

A fővénkök nevében dr. Pósfai Péter, az Oktatási Minisztérium főosztályvezetője mondott megnyitó beszédet és dr. Matskási István, a Pulszky Társaság–Magyar Múzeumi Egyesület elnöke köszöntötte a konferencia hazai és külföldi résztvevőit, mintegy 200 szakembert. Újabb, egységes nemzeti agenda kidolgozását szorgalmazta a plenáris ülés nyitó előadásában Kóczyáné dr. Szentpéteri Erzsébet, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Közgűjteményi Főosztályának vezetője, kifejtve az „élethosszig tartó tanulás” és a múzeumi közművelődés szoros összefüggését. Figyelmeztetett a múzeumi közművelődés és az iskolák közti feladatmegosztás szükségességére. „Pénzügyileg a múzeumpedagógia ideáltípus jellegű, (de) a legtöbb európai múzeum távol van ettől! A

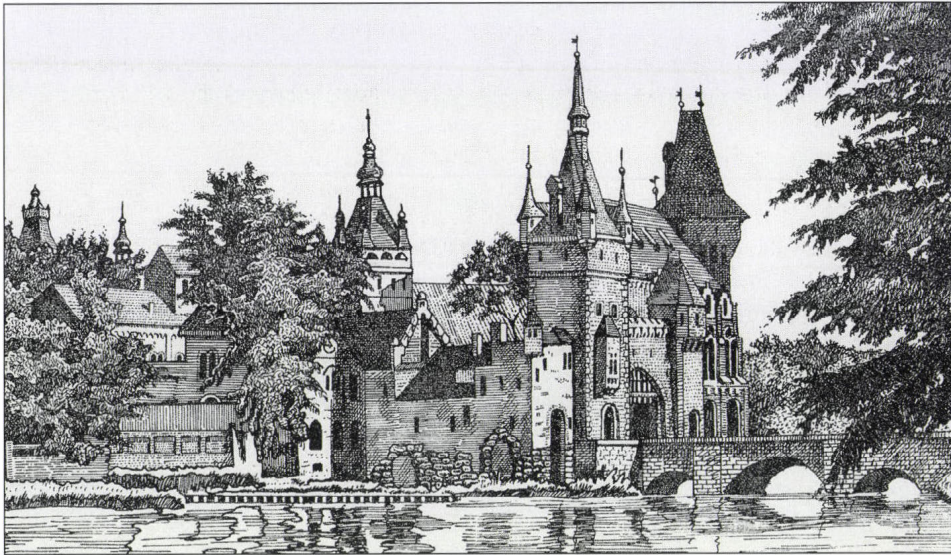
magyar statisztikai adatok szerint a múzeumpedagógusok létszáma kicsit emelkedett, 62 főről 92-re.” Szerencsés választásként elsőként hangzott el emlékezetes, a múzeumpedagógia szélsőségesen ellentétes megítélésére épített előadása, hiszen a továbbiakban a fogalmak, feladatkörök árnyalt és sokféle megközelítésével találkoztunk.

Dr. Cseri Miklós (Szabadtéri Néprajzi Múzeum, főigazgató) szerint náluk nem okoz gondot a múzeumi közművelődés, a közönségszolgálat, a múzeumpedagógia helyének és szerepének meghatározása. Előadásában kényes ponthoz érkezett, mikor az egyik végletet jelentő, minden szituációban csak gyűgő foglalkozásvezetőkről beszélt (normális pedagógus ugyanis semmilyen helyzetben nem gyűgő, még kisdednek sem, csak életkornak megfelelő ismeretanyagra épít, szóincset használ). A másik véglet a mezei látogatónak akadémiai értekezést tartó (előadásában említett) kutató. Figyelemre méltó meghatározása: „Az én olvasatomban a múzeumpedagógia egy olyan össz múzeumi ismeretátadási tevékenység, mely megfogalmazódik a kiállításokban, katalógusokban, tárlatvezetésekben, múzeumi foglalkozásokban, segédletekben és publikációkban egyaránt. ... Minden múzeumban rangnak kell lennie a múzeumpedagógia érdekében kifejtett tevékenységnek, mind erkölcsi, mind pedig anyagi értelemben egyaránt”. Felhívta a figyelmet a mértékek, arányok jelentőségére, a szolgáltatások magas színvonalának szükségességére, arra, hogy a múzeumpedagógia a saját múzeumi tudást közvetítse, ne ékeskedjen idegen tollakkal. „A mi alapvető feladatunk ebben a viszonyrendszerben (ti. iskola és múzeum), hogy minél alaposabb és érthetőbb, minden korosztályra és műveltségi szintre kiterjedő oktatási programokat, segédanyagokat biztosítsunk a pedagógusok számára.” Követésre méltó módszer: „(Tehát) 2000-től nem a mennyiséget tartjuk többé szem előtt, hanem a minőséget, s bevezetjük a sávós rendszert. Az intézmény egésze marketing-kiajánló programjának részeként megjelenik már januárban, hogy milyen időszavokban, milyen napokon és helyszíneken, milyen tematikájú foglalkozások rendelkezhetők meg. Folyamatosan átalakul a múzeumi szemlélet, egyre erősödik a látogatók felé nyitás igénye, egyre bővülnek szolgáltatásaink. Ebben én nagyon optimista vagyok. ... Számomra a múzeumpedagógia olyan múzeumi alaptevékenység, amely megfelelő feltételek biztosítása mellett, komplex módon, a múzeumi sajátosságok figyelembevételével

tudást közvetít a múzeumban felhalmozott ismeretanyag és a látogató között. Ezzel hozzájárul a társadalom általános műveléséhez, sőt a nemzeti kulturális örökség ily módon történő közvetítésével a legszélesebb értelemben is a köz művelését végzi.”

Dr. Deme Péter ügyvezető elnök, (Pulszky Társaság–MME) *Múzeum és társadalom ma. Egy múzeumi mindenestől tőprengéséből* címmel tartott előadásából kiderült, a minőségnek is megvannak a maga előnyei: a sokoldalú megközelítés és az ebből adódó nagyobb rálátás lehetősége. Idézte a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény bevezetésének első bekezdését: „A kulturális örökséghez tartozó javak múltunk és jelenünk megismerésének pótolhatatlan forrásai, a nemzeti és az egyetemes kulturális örökség elválaszthatatlan összetevői. Szellemi birtokbavételük minden ember alapvető joga. Az e fogalomkörbe tartozó értékek különös védelme, megőrzése és fenntartása, valamint a nyilvánosság számára történő széles körű és egyenlő hozzáférhetővé tétele a mindenkor társadalom kötelezettsége.” Az ICOM, a Múzeumok

A konferencia helyszíne, a Vajdahunyadvár
The scene of the conference, the Vajdahunyad castle

Nemzetközi Tanácsa 1989-ben elfogadott, ma is érvényes statútuma szerint: „A *múzeum* a társadalmat és fejlődését szolgáló, a nyilvánosság előtt nyitott, nem profit-termelő, állandó intézmény, amely az emberek és környezetük tárgyi bizonyítékait (emlékeket) gyűjti, konzerválja, kutatja, közzé teszi és kiállítja, mégpedig kutatási, nevelési és élvezet-nyújtási (szórakoztatási) céllal”. Mi a múzeum társadalmi haszna? „Nem közvetlen, kézzel fogható vagy forintosítható hasznot kínál, hanem szellemi hasznot, a múlt és a jelen jobb megismerését a szebb jövő tervezése és építése érdekében.” Majd a társadalom és tagjai felől közelítve, múzeumpedagógia szakos hallgatók véleményét idézte: „minden nemzetnek szüksége van olyan helyekre, ahol azokat az emlékeket láthatják, amelyek az embereket egy nemzetté kövicsolják”. Miért van mindezek ellenére olyan érzésünk – mert, hogy van, azt nem tagadhatjuk –, hogy a fenntartók és olykor a közösségek is tehernek, szükséges, elviselendő és valamifajta kényszerből úgy-ahogy finanszírozandó intézménynek tartják a múzeumot (is)? Nem szavakban, nem nyilatkozatokban, nem programokban, de költségvetési tervezetekben, javaslatokban és döntésekben, szabályozásban és más közvetett formákban. A maradékvérvényesülését, a társadalom egészének relatív szegénységét, az erős, képzett, kulturált és pénzügyileg is biztos lábakon álló középosztály hiányát jelzi okként, s jelentős indoknak tartja azt is, hogy „...a mai magyar társadalom gondolkodása alapvetően pénz- és jövedelemcentrikus. Nincs különösebb tisztessége, becsülete sem az állami vagy önkormányzati alkalmazásnak, sem általában a kultúrának, sem közelebről örökségünk emlékeinek és a velük foglalkozóknak. ...A múzeum (tehát) ma is azt kell tennie, mint fennállása alatt mindig, csak megváltozott körülmények között, megváltozott igényeket kielégítve, új mód-

szereket is alkalmazva. Vagyis szolgálja a közt. Ha épülne ma új múzeum országunkban, meggyőződés szerint ugyanazt kellene a homlokzatára írni, ami a szegedi Móra Múzeumon régóta olvasható: *A közművelődésnek.*”

Dr. Vásárhelyi Tamás (Természettudományi Múzeum, Magyar Környezeti Nevelési Egyesület társelnök) és Czabáné Tarnói Judit (Bárdos Lajos Általános Iskola és Gimnázium, tanító) *párbeszéde* műfaját tekintve is jelképes, tudatos és kitűnő választás – sok hasonló párbeszédre, vagy „párvitára” lenne szükség pedagógusok és múzeumpedagógusok között nap mint nap. Vásárhelyi Tamás szerint a múzeumok nincsenek egyedül, érdekkörök, érdekcsoportok veszik körül. Mi van (kik vannak) a múzeum falain kívül? A fenntartók, a többi múzeum. „Demokratikus viszonyok között kiépülnek a dolgozók közötti horizontális kapcsolatok. Itt és most élvezük a Pulszky Társaság Közművelődési Tagozata ilyen működésének eredményét, de kérdés, hogy a rendezvények, a szakmai találkozások lehetőségei elegendően gyakoriak-e? „A Magyar Múzeumok (c. folyóirat) pedig nyithatna a közoktatás felé a múzeumi tanulásról, tanításról szóló cikkek közzétételével, az állandó kiállítások pedagógiai hasznosításának ismertetésével, feladatlapokkal.” A felnőtt látogatók a társadalmi rétegződésben lejjebb lévőknél kerülnek ki nagyobb számban, populárisabbak az igényeik, több pénzt költenek kultúrára, nem annyira a templomszerű múzeumba szeretnek járni, és nem szeretik, ha a teremőr utasítgatja őket, szeretik a modern módszereket (elektronika, videó, számítógép, interaktivitás), hálásak, ha személyes ügyüké válhat a látogatás (tehát nem csak elvonulhatnak a vitrinek előtt, melyekben a múzeum közszemlére tesz valamit)“.

Czabán Judit: „A tantárgyfejlesztő munkánk egyik része az alsós környezetismeret

tantárgy megújítása volt, mert az addigi, a környezetkultúra, természeti és társadalmi alapismeretekre előkészítő tárgy életidegen, valóságtól és gyerekektől távoli volt. Fokozatosan építettük ki a tanulási szokásokat, bővítettük a gyerekek információszerezési technikáit. Eszközigényes lett, és akkor kilépett az iskola falai közül. Nagyon büszke voltam rá, a bátorságomra, hogy el merek indulni... a lelkesedésemre. A tanárok, tanulók szívesen mennek vissza ugyanabba a múzeumba, mert a gyerekeknek biztonságot ad az ismeret környezet. Ebből adódó elvárás, hogy a feladatlapok épüljenek egymásra.”

Dr. Gelencsér Katalin (NKÖM Közművelődési Főosztályának vezetője) előadásban hangsúlyozta, hogy az önkéntes alapon, a személyes szabadidő keretéből szerveződő körök, szakkörök, tanfolyamok nevelik a múzeumok látogatóit, a szellemi, tárgyi kincsek üzenetét értő, érdeklődő népet, az aktív művelődés örömét az emberi méltóság feltételének, életélménynek tartók sokaságát. Kiemelkedő jelentőségűnek tartja a magyar néphagyomány világából a különböző területek őrzését, bemutatását végző köröket.

Mókusné Kecskés Éva (Oktatási Minisztérium, közoktatási referens) szerint az Oktatási Minisztérium feladata az, hogy jól határozza meg ezt, hogy ezek a műveltségi körök hogy jutnak el a diákokhoz. Régebben oktatási-nevelési, most nevelési-oktatási munkáról beszélünk. Szükség van a SULINET ÍRIS program tartalmi bővítésére, a pedagógusok továbbképzésére, a szakemberek akkreditáltassák a programokat.

Mennyire volt, mennyire lehetett „nemzetközi” ez a konferencia? Ülhetek volna itt sokkal nagyobb számban külföldiek – ennek elsősorban anyagi korlátai voltak. Szívesen láttunk volna résztvevőket a szomszédos országokból! El is gondolkodhatnánk ezen: vannak egyáltalán múzeumpedagógiai kapcsolataink a közvetlen szomszédokkal? Mindezek ellenére nemzetközinek érezhettük ezt a konferenciát, nagytudású kollégák képviselték hazájuk múzeumügyét emlékezetes előadásaikkal (Módy Amy kiváló tolmácsolásában). Vendégeink pedig – a jól összeállított kísérő program és Káldy Mária szíves gondoskodása révén – a rövid idő ellenére is sokat láthattak múzeumból.

Anyagiakról – jót vagy semmit, így aztán nem tudom, írjak, ne írjak? Mindkét minisztérium kezdettől fogva jelentős és főleg közös ügyének érezte a konferenciát és anyagi támogatásáról is biztosította a szervezőket – a továbbiakban ez is úgy hasonlít a kulturális rendezvények anyagi háttérére (legyen az filmszemle vagy bármi), mint egyik tojás a másikra: van pénz, illetve lesz, csak nem annyi, illetve annyi, csak nem akkor és nem arra fordítható, nem előre, csak utólag, azonban a szállást előre kéne lefoglalni, s aztán a

végén minden összejön. Volt egy pillanat, amikor a szervezők úgy érezték: – na, akkor talán hagyjuk az egészet! A konferencia előadások témakörének kialakítása nem volt vita nélküli, sok időszerű és lényeges téma kimaradt, viszont a megvalósítottak közül egy sem volt lényegtelen vagy fölösleges. Így aztán a logikus következtetés: ne legyen ez „egyszer volt, hol nem volt...”, folytatni kell!

A vajdahunyadvárbeli fogadás után Csillebércen szállásoltuk el a konferencia magyar vendégeit, nem fényűző, de kifizethető körülmények közt és gyönyörű természeti környezetben. 1999. október 26-án, a Csillebércei Ifjúsági és Szabadidő Központban folytattuk munkánkat a *Múzeumpedagógia Európában és a tengerentúl* c. blokkal. Módyli Amy, a Found for Arts and Culture in Central and Eastern Europe magyarországi igazgatója elnöklétével és kiváló tolmácsolásával.

Honee Hess (Worcester Art Museum, USA, oktatási igazgató) arról tájékoztatót, ami ma Amerikában a múzeumpedagógiában a legfontosabb: – a látogatottság nő, az elismertség nő. Négy fő terület jelent kihívást: 1) a technológia világa; 2) az új közönség múzeumba hívása; 3) lakott terület, a környezet bevonása; 4) a múzeum nemcsak oktat, tanít, hanem szórakoztatnia is kell! A továbbiakban e témaköröket járta körül. Néhány különösen figyelemre méltó észrevétel: a múzeumok a helyi közösség nélkülözhetetlen részeként definiálják magukat, egyes múzeumok oktatási intézményként. Náluk a 2000-re kitűzött célokkal kapcsolatban osztályról osztályra határozzák meg, milyen feladatokat jelent és az új programokhoz további munkatársakat alkalmaznak. A technikatörténeti múzeumokat régóta foglalkoztatja, a többi múzeum most gondolja végig, hogy lehet a technika eszközeivel élni Amerikában. Virtuális múzeum: virtuális ór üdvözöli a látogatót, aki maga állíthatja össze, mit kíván megtekinteni, milyen mélységben. Az új közönség minden múzeumnak létkérdés, a visszajáró közönséget nevelni még nehezebb, nagy szerepe lehet ebben a múzeumpedagógiának, a szórakoztatva oktatásnak. Fontosak a marketing eszközök: a meghódítandó városokban láthatóbb legyen a múzeum, pl. piacon poszter, szórólapok az iskolában a családi hétvégéről. Lényegesnek tartja, hogy a múzeumpedagógus és a marketing szakember tudjon egymás munkájáról. A múzeumot felhasználható környezetté kell alakítani!

Deborah Ziska (National Gallery, Smithsonian Institution, USA közönségkapcsolati és információs igazgató). Valamikor a múzeumok (Amerikában) olyan helynek számítottak, ahol az igazgatót főleg az érdekelte, mit állít ki, hogy konzervál. A közösség építését az amerikai múzeumokban az Amerikai Múzeumok Szövetsége szervezte meg. „A nagy áttörés 1970-ben (történt) a Tuth An

Khamon kiállításával, 7 millió amerikai állt sorba, hogy láthassa ezt az anyagot – még dalt is írtak –, a Van Gogh kiállításért is sor kigyózik – talán innen datálódik a korszak – a múzeum olyan hely, ahol jó lenni.” Az amerikai múzeumokban átlagosan 50%-kal nagyobb a látogatottság mint 10 éve. A múzeumokat Amerikában nem csak a gazdagok és iskolázottak látogatják. Olcsók a belépőjegyek, (sőt) 57%-ban ingyenes a belépés. Kérdés, hogy az ingyenességet ki finanszírozza. Jelentős a pártoló tagság! Sok nagy művészeti gyűjteményt támogatnak a jómódúak. Vannak különféle múzeumi vállalkozások, például a múzeumi bolt, amely szintén rendelkezik saját oktató programmal. 25-30, teljes munkaidőben foglalkoztatott munkatárs foglalkozik a magánadományokkal. Nagyvonalúak a szóróanyagok! A sajtónak is minél több vizuális anyagot juttatnak. Mindenkit érdekel, mi zajlik a színpalak mögött, hogyan kerülnek be a tárgyak. Munkaebédeket szerveznek. Van heti rádióprogramjuk, amit ők finanszíroznak. Szoborparkot állítottak fel kortárs alkotásokból, korcsolyázó tó készült, de vannak éttermek, kávézók is. Fontosnak tartja, hogy közös élményt nyújtson a családoknak. Nemrég boltot nyitottak a gyerekek számára, ami nagyon népszerű. A National Gallery weboldala mintegy 100.000 műalkotást ismertet, az első teremben, a mini-galériában 1700 művet láthat a látogató, és ki is nyomtathatja a saját útvonalának programját. Művészekkel találkozhat a közönség, de vannak filmvetítések is, fesztivál, zene, vagy éppen sárkánykészítés, minden vasárnap este ingyenes koncert.

Dr. W. G. van der Weiden (Naturalis, Leiden Hollandia, igazgató): Lehet, hogy a múzeumok sosem lesznek az iskolák kiterjesztései? Meg kell próbálni nagyon vonzóvá tenni a múzeumot! Példaként említette az érintésszerű képernyőt és számítógépet, ha mondjuk valaki kíváncsi egy madár felépítésére, megnézheti. Be kell mutatni mindent, nem kell a sok szó! Az „Állat Étterem”-ben a gyerekek az állatoknak különböző ételeket kínálhatnak, ha nem kell, az állatok a fejüket rázzák. Rossz megoldások: a sok szöveg, a hallgatók vizsgáztatása. Nagyon nehéz meghatározni, mi az oktatás. Tudományos, tematikus, szociális megközelítés. Az Amszterdami Múzeumi Szövetség ajánlása 1992-ben: „A múzeumok a közszolgálat középpontjában legyenek!” Szükséges a megfelelő egyensúly! Gyakran a szórakoztatást viszik túlzásba! Előbb teremtsünk atmoszférát, lépjük meg a látogatót! Szeretné az oktatás, tudomány, szórakoztatás jó keverékét. Túl sok múzeum láttatja magát oktatásinak, de ez főleg az iskolák szerepe, a múzeum sokféle ügyfelet kell hogy ellásson, az összes látogatóra figyelni kell!

Johanna Berg a Svéd Nemzeti Kulturális Tanács nagyszabású múzeumpedagógiai

projektjéről tartott előadást, 250 múzeumnak küldtek ki kérdőíveket a gyerekek oktatásával kapcsolatban. Minden múzeumnak kellene, hogy legyen oktatási koncepciója s fontos munka a tervezés, értékelés, dokumentálás.

Dr. Wollák Katalin (Kulturális Örökség Igazgatóság, igazgatóhelyettes) a kulturális örökség gondozásának tapasztalatairól, párhuzamokról és a hazai tennivalókról beszélt. Paxton Barnes megjelenítő erejű előadásának témája a BRONX 2000 Kongo Gorilla Forest volt, kiállítás az állatkertben a kongói gorillákról, és egy teljes oktatócsomag. Milyen aspektusokat tartalmazhat ez? Párhuzam és különbségek egy múzeumi kiállítással összevetve: itt élő állatok vannak! A tervezésben nemcsak a kurátorok vettek részt, hanem még az állatgondozók is, továbbá oktatók, természetvédők, múzeumpedagógusok. Erdőn megy át a látogató; a pára, a szemerkélő eső, a fák esőerdő érzést keltenek benne. Ez szabadtéri és beltéri kiállítás koncepciója. A látogatók a nyomokból olvasnak, ritkábban kerülnek közvetlen kapcsolatba az állatokkal. A film, a videó újabb réteget tesz hozzá az interpretációhoz. Minden tanárt felkészítenek a csoportos részvételre. 50 millió dollárt költöttek a bronxi állatkertben erre a kiállításra...

Október 26-án 14 órától az esti közös programig, és október 27-én délelőtt tartottunk szekcióüléseket. Ha az előbbiekre igaz, a szekcióülésekre fokozottan érvényes, hogy sokkal, de sokkal több idő kellett volna. Már a szekcióblokkok összeállítása is vitát keltett a szervezők körében. Lehetett volna többféle csoportosítás, de végül csak egy változat valósulhatott meg. Menet közben is kiderült, hogy a párhuzamosan folyó szekcióülések összes témája érdekel mindenkit (vagy majdnem mindenkit). Három blokkban 5 illetve 4-4 szekcióülést tartottunk, tehát emberi számítások szerint a 13 témakörből mindenki csak háromnak lehetett részese, és az idő is kevés volt az alapos megvitatásra. Az első blokk címe: *Aktuális témák, régi-új módszerek*. Egyrészt szerettük volna, hogy egy-egy időszerű, épp most sokunkat foglalkoztató kérdésre sor kerülhessen (ilyen pl. a graduális és posztgraduális képzés, szerencsére új eredményekkel), másrészt a *régi- új módszerek a múzeumpedagógiában* címben a magyar múzeumpedagógia nagy hagyományaira utaltak a szervezők, s arra, hogy ezek jelenlegi megvalósítási formái, módszerei megállják a helyüket napjaink versenyében is. Már amennyire ez verseny.

Sokszínűek voltak a szekciótémák bevezető előadásai is. A *Múzeumi kiállítások és az iskolai tananyag* összefoglaló címet azon feltételezés alapján választottuk, hogy egy-egy múzeumhoz gyűjtőköréből, kiállításából adódóan bizonyos tantárgyak, tantárgycso-

portok jobban kapcsolódnak. Ez jórészt igaz is: nyilván művészetekről érdemesebb beszélni a Nemzeti Galériában, mint mondjuk egy ipartörténeti múzeumban, de például az informatika, multimédia mindenütt érdekes lehet, s míg a természettudományok valóban a természettudományi múzeumokban közelíthetők meg leginkább, a történettudomány sokféle ágazó, több múzeumban kereshetjük az adott kérdéskörnek megfelelő kiállítást, gyűjteményt.

Harmadik témakörünk: *Korcsoportok a múzeumban*. Persze, széles e hazában kevés múzeum van, ahol minden korcsoportra külön múzeumpedagógus szakosodhat! Más megközelítésben, meg az előző szekcióban is felvetődik a korosztályok szerinti bontás, hiszen egy természettudományi, művészeti vagy bármilyen múzeum kiállításának más-más rétegét mutatja a különböző korcsoportoknak, különböző eszközökkel, módszerekkel. Ebben a blokkban (végre) helyet kapott a nem kevésbé izgalmas „Felnőttek a múzeumban” téma, bár legtöbbször a kisiskolásokkal foglalkoznak, azon egyszerű oknál fogva, hogy ők a csoportosan visszatérő látogatók, s ők képviselik legnagyobb számban múzeumainkban a diákságot.

Sokakat foglalkoztató téma a „*Serdülők a múzeumban*”.

A háromnapos konferencia plenáris ülésen rövid szekció-összefoglalókkal és Kovács Juditnak, a Pulszky Társaság közművelődési tagozata elnökének zárszavával fejeződött be.

Jó volt együtt lenni! S ami a kérdést illeti: Hol van már a tavalyi hó? Az emlékeinkben, a tudatunkban, a mindennapi munkánkban! Meg hát, lesz tél jövőre is! Mindenesetre biztató, a Pulszky Társaság Közművelődési Tagozata és a Magyar Környezeti Nevelési Egyesület készül a „Múzeum az iskolában” c. továbbképzésre. A múzeumok a köz művelődéséért konferencia a múzeumok jelentős lépése volt a nagyobb nyitottságért, a közszolgálatért.

A konferencia programja

Múzeumok a „köz művelődéséért” Nemzetközi Múzeumpedagógiai Konferencia, Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Vajdahunyadvár; Csillebérci Ifjúsági és Szabadidő Központ 1999. október 25 – 27.

A rendezvény fővédnökei: dr. Hámori József a NKÖM minisztere, dr. Pokorni Zoltán oktatási miniszter.

Társrendező: Pulszky Társaság–Magyar Múzeumi Egyesület, Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, The Found For Arts And Culture In Central And Eastern Europe.

Támogatók: Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Oktatási Minisztérium, Budapest Város Önkormányzatának Oktatási Bizottsága, ICOM Magyar Tagozata.

A konferencia célja: Elősegíteni, hogy egy-

séges szemlélet alakuljon ki a múzeumi szakemberek és a múzeum közönsége között a múzeum mint komplex-tudományos, közművelődési, oktatási intézmény megítélésében és elfogadtságában.

Feladatok:

1. Helyzetelemzés a hazai múzeumok oktatási és közművelődési tevékenységéről.
2. Kitekintés. Európai és tengerentúli múzeumok követendő példáinak bemutatása.
3. Minőségi változások elérése a hazai múzeumpedagógiában.
4. A múzeumok kínálatának beépítése az oktatási, nevelési folyamatba (keret- és helyi tanterv).
5. A fentiekhez kapcsolódó információs központ létrehozása.
6. Ajánlások, irányelvek megfogalmazása a múzeumok oktató, képző, nevelő funkciójáról.

Résztevők: mintegy kétszáz múzeumi, oktatási szakember.

Előadások: Kóczyáné dr. Szentpéteri Erzébet NKÖM közgyűjteményi főosztályvezető: *A múzeumok és a múzeumpedagógia*, Mókusné Kecskés Éva Oktatási Minisztérium, közoktatási referens: *A múzeumok szerepe és helye az oktatásban*; dr. Gelencsér Katalin NKÖM közművelődési főosztályvezető: *A helyi kultúra, a közművelődés és a múzeumok*; Czabáné Tarnói Judit, Bárdos Lajos Általános Iskola és Gimnázium, tanító: *Kilépve az iskola falai közül*; dr. Vásárhelyi Tamás Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, társelnök: *Kilépve a múzeum falai közül*; dr. Cseri Miklós Szabadtéri Néprajzi Múzeum, főigazgató: *A múzeumpedagógia helye és szerepe a múzeumokban*; dr. Deme Péter Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, ügyvezető elnök: *Múzeum és társadalom ma*.

Múzeumpedagógia Európában és a tengerentúl. Levezető elnök: Módly Amy The Found for Arts and Culture in Central and Eastern Europe magyarországi igazgatója. Honee Hess, Worcester Art Museum (USA), oktatási igazgató: *A legjobb módszerek a múzeumpedagógiában*; Johanna Berg, Swedish National Council for Cultural Affairs, munkatárs: *Múzeumpedagógia Svédországban – ma és holnap*; dr. Wollák Katalin, Kulturális Örökség Igazgatóság, igazgatóhelyettes: *Az English Heritage és a múzeumpedagógia magyar szemmel*; Deborah Ziska National Gallery, Smithsonian Institution (USA), közönségkapcsolati és információs igazgató: *A látogatók becsalogatásához több kell, mint ami a falakon lóg*; dr. W. G. Van der Weiden Naturalis, Leiden (Hollandia), igazgató: *Hogyan teremthetünk egyensúlyt a szórakozás, a nevelés és a tudomány között?* Paxton Barnes BRONX 2000 Kongo Gorilla Forest.

A szekcióülések három témakörben, 13 szekcióban zajlottak: I. Aktuális témák, régi-

új módszerek a múzeumpedagógiában; II. A múzeumi kiállítások és az iskolai tananyag; III. Korcsoportok a múzeumban.

A konferencia előadásai önálló kötetben jelennek meg.

Museums for the Education of the Public International Conference of Museum Education Budapest, 25-27. October 1999

The objective of the conference was to encourage the development of a unity of attitude among museologists and visitors towards the estimation and acceptance of museums as comprehensive institutions of science and education. Propositions: Report on the cultural and educational activity of Hungarian museums. An outlook. Presenting the examples to be followed of museums from Europe and from beyond. Achieving the change of quality in the national museum education. Building the offers of museums into the process of education (frame-, and local plans of tuition). Establishing an information centre linked with the said goals. Composing proposals and maxims concerning the educational and training functions of the museums. Participants: about 200 experts in museology and in education.

Lectures: "The museums and the museum education", presented by head of department of Public Collection Dr. Erzsébet Szentpéteri (Ministry of National Cultural Heritage); "The role and place of the museums in education", presented by rapporteur for general education Éva Kecskés; "Local culture, public education and museums", presented by head of department of public education Dr. Katalin Gelencsér (Ministry of National Cultural Heritage); "Stepping out of the walls of school", presented by teacher Judit Tarnói (Bárdos Lajos Primary and Secondary School); "Stepping out of the walls of the museum", presented by Tamás Vásárhelyi (co-president, Hungarian Environmental Educational Society); "The place and role of museum education in the museums", presented by general director dr. Miklós Cseri (Hungarian Open-air Museum); "Museum and society of today", presented by first vice president Dr. Péter Deme (Pulszky Society–Hungarian Museum Association). Museum education in Europe and overseas. Chairman: director of The Found for Arts and Culture in Central and Eastern Europe Amy Modly. "The best methods in museum education", presented by director of education Honee Hess (Worcester Art Museum, USA); "Museum education in Sweden – today and tomorrow", presented by associate Johanna Berg (Swedish National Council for Cultural Affairs); "The English Heritage and museum education from a Hungarian point of view", presented by vice-director Dr. Katalin Wollák (Directorate of Cultural Heritage); "To entice visitors we need more than what are hung on the walls", presented by director of public relations and information Deborah Ziska (National Gallery, Smithsonian Institution, USA); "How can we create balance between entertainment, education and science?", presented by director Dr. W.G. Van der Weiden (Naturalis, Leiden, The Netherlands); Paxton Barnes Bronx 2000 Kongo Gorilla Forest.

The session was divided into 13 sections on the basis of three subjects: I. Topics of the present day, old and new methods in museum education. II. Exhibitions and curriculum. III. Age groups in the museum. The three-day long conference drew to a close with the presentations of the sections' summaries and the closing-speech of president of the section of public education Judit Kovács (Pulszky Society). The presentations of the conference will be published in the form of a volume.

Kis múzeumok a nagyvárosban

Az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény

Szöllősy Marianne

1955-ben egy maroknyi csapat Neogrády László tanár vezetésével, a Megyeri úti általános iskola szakköröként kezdett hozzá Újpest helytörténeti emlékeinek gyűjtéséhez. A lelkes kis társaság a rokonság és a barátok köréből szedegette össze azt az alapot, mely az általános iskolai szemléltetés és szakköri feldolgozás céljára volt csak elegendő.

Az igazi munka 1957-ben kezdődött. A Hazafias Népfront keretében akkor induló honismereti klubmozgalom nagyobb lendületet adott a gyűjtőmunkának. Helytörténeti témájú előadásokat, vetélkedőket szerveztek, széles körben szerevte híveket az emlékek felkutatásának, gyűjtésének. Neogrády László feladata ettől az időtől kezdve „csak” az anyag megőrzése, feldolgozása volt. Munkájának eredményeként két vaskos kötetnyi anyag gyűlt össze, melyet 1969-ben, az MTV által szervezett „Fekete-fehér” című helytörténeti vetélkedőben is sikerrel használtak fel.

Ez az összegyűjtött anyag már kinőtte a szakköri kereteket, ezért a kerületi tanács 1969-ben helyet biztosított számára a városrész központjához közeli Templom utca egyik üres üzlethelyiségében. Innen 1972-ben – szanálás miatt – a Venetiáner utcai iskola egyik tantermébe költözött a helytörténeti gyűjtemény, melyet a kerület legnagyobb tanácsai (majd önkormányzati) művelődési háza, az Ady Endre Művelődési Központ működtet azóta is. Az iskolában rendezett for-

mában, tárlókban elhelyezve, kiállítás keretében láthatták az érdeklődők a tárgyakat, fotókat, dokumentumokat, de láthattak diakepes előadásokat, részt vehettek beszélgetéseken is.

Újpest városképét a hetvenes évek elejétől nagyarányú változások jellemezték. A kerület központi városnegyedének jó részét (az egyszintes belseőváros városi házakat) lebontották, és lakótelepet építettek a kor szocialista divatja szerint. Az őslakosság költözni kényszerült, mégpedig változó szerencsével. Volt, aki Óbudán, volt, aki Újpalotán, mások Budapest távolabbi részén találtak új otthonra. Azon keveseknek, akik Újpesten

maradhattak, sem volt mindig lehetőségük magukkal vinni a régi házakban felhalmozódott emlékeket. A helytörténeti gyűjtésnek, tehát lehet mondani, ez volt a reneszánsza. Az elkövetkező tíz év nem múlt el jelentősebb felfedezés nélkül. Ekoriban került elő a korábban helyi birtokos gróf Károlyi család Újpesten lévő telekeldési irodájának teljes anyaga, néhány, a II. világhábo-

rú idején ide rejtett könyvvel együtt, melyek eredeti helye a főtí kastély híres könyvtára volt. Ebben az időszakban sikerült megszerezni városunk első polgármesterének, dr. Ugró Gyulának hagyatékát is.

Talán e fejlődés elismerése is volt, hogy a Művelődési Minisztérium 1977-ben kiadta a gyűjtemény hivatalos működési engedélyét. A vándorlásnak azonban nem volt vége, a székhelyül szolgáló iskolai tanteremből is tovább kellett költözni. Az épület teljes felújítása miatt a városi tanács újabb átmeneti szállást jelölt ki 1982-ben az intézmény számára. Az új lakótelep egyik szalagházának földszinti tárolójában és két másik, raktárul szolgáló helyiségben lelt átmeneti otthonra a Neogrády tanár úr vezette intézmény. A mostoha körülmények sem tántorították el azonban a gyűjtemény köré csoportosult híveket, amint ezt a folyamatosan vezetett látogatói vendégkönyv tanúsítja.

A 17 éves átmeneti időszak ugyanakkor termékenynek bizonyult. 1994-ben, több évi előkészítő munka után, az önkormányzat és a gyűjtemény mellett működő Újpesti Helytörténeti Alapítvány közös munkájával – Budapesten az elsők között – jelent meg az a helytörténeti olvasókönyv, mely az általános iskola felső tagozatosai számára tette „kézzel foghatóbbá” szűkebb pátriájuk történetét. Ez a tanulók önálló munkájára is számító tankönyv hozta közelebb egymáshoz az oktatási intézményeket és a gyűjteményt, melynek dolgozói nemcsak várták a fiatal lá-

Részlet a kiállitásból
Detail of the exhibition
Fotók-photos: Pál L.

tozatókat, de arra is vállalkoztak, hogy tanórákon, nyári napközis táborokban előadásokat tartsanak.

Városunk díszpolgára, Neogrady László tanár úr, aki megvetette a kerületi helytörténeti kutatás alapját, 1996 szeptemberétől végleg nyugállományba vonult. Ez idő óta vezet a gyűjteményt e sorok írója. A gyűjtemény, a hagyományokat fenntartva, azóta is aktív részvételt vállalt néhány jelentős esemény megvalósításában. 1997-ben ünnepeltük városunk alapítóját, gróf Károlyi István születésének 200., egyben településünk várossá nyilvánításának 90. évfordulóját. A jelentős eseményeket alapítónk szobrának felállításával, róla szóló gyűjteményes kiállítás rendezésével, tudományos konferencia szervezésével ünnepelte Újpest lakossága. A kiállítás összeállításához az országos múzeumok és könyvtárak segítségét is igénybe vettük, de szerepeltetni tudtuk saját anyagunkat is.

Az 1848–1849-es szabadságharc évfordulója alkalmából mi is megemlékeztünk néhány újpesti vonatkozásról, így hős Mária főhadnagyunkon (Lebstück Márián), kívül gróf Károlyi István méltatlanul elfeledett negyvenyolcas tetteiről is. A 16-os Károlyi huszárezredről beszélgetve több általános iskolai csoporttal készítettük el játszótér keretében a huszárezred csákójának másolatát – kartonból. Az 52 négyzetméteres „átmeneti szállás” azonban nem tette lehetővé, hogy a gyűjtemény ennél a néhány kis lépésnél többet tegyen az oktatás segítéséért. Egyfolytában vártuk a több éve húzódo tulajdon-

jogi vita végét, mely szabad utat nyitott az új, végleges hely kialakításához és egy új, állandó kiállítás létrehozásához.

A várakozás időszaka sem telt tétlenül: gyűjteményünk jelentős mennyiségű fotóanyaggal rendelkezik, ennek felhasználásával segítettük két, Újpestről szóló videofilm elkészítését, és a CEBA kiadó által 1999-ben megjelentetett „Újpest” könyv képanyagának összeállítását. Kerületünkben évek óta folyamatosan szervez a Helytörténeti Alapítvány általános és középiskolás tanulók részére helytörténeti vetélkedőket. A csapatok felkészítésében, a vetélkedők lebonyolításában intézményünk is részt vesz.

1999 februárjában indult az a beruházás, mely funkcionálisan megfelelő helyiség kialakításával készített végleges helyet a múzeum számára. Az újpesti önkormányzat 17 millió forint ráfordítással finanszírozta az átalakítást, melyet különböző pályázatokon szerzett kisebb összegekkel tudunk kiegészíteni. Pályázataink a NKÖM Múzeumi Osztályán, a Budapesti Történeti Múzeumban, a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítványnál és a Soros Alapítványnál leltek támogatásra. A felújítás során a Berda József utca 48-ban kialakított összesen 200 négyzetméter alapterületű épületrész lehetővé tette egy 100 négyzetméteres kiállítóteret, két raktárhelyiséget és egy kutatószobát berendezését is. Augusztus 29-én az Újpesti Városnapok keretében avattuk gyűjteményünket, újra rendezett állandó kiállítással. Ennek megvalósításához hasznos segítséget kaptunk dr. Holló Szilvia Andreától, Siklós Zsuzsától és Kennedy Austinnétől.

Kiállításunk didaktikailag az 1994-ben megjelent olvasókönyv tematikáját követi. Újpest, illetve az őskortól már itt található települések emlékei nyomán igyekszük nyomon követni a terület történetét. Gyűjteményünk kevés régészeti emlékekkel rendelkezik. A Duna mentén folytatott ásásoknál csiszolt kőszerszámok kerültek elő, de csak néhány töredék van birtokunkban, a leletek jó része (így a XV. századi falu maradványai is) a Budapesti Történeti Múzeum kiállításaihoz tekinthető meg.

Újpest igazi története a XIX. század elején, egészen pontosan 1808-ban kezdődött. Ekkor vásárolta meg a földi birtokot s vele a hozzá tartozó Káposztásmegyerpusztát és csatolt részeit gróf Keglevich Ágostonné (korábban gróf Károlyi Józsefné) az akkori tulajdonostól, Csekonics Józseftől. A földi uradalmat a hölgy korán elhunyt első férjétől származó gyermekei számára vette meg, s a három felnőtt fiú közül örökség útján Károlyi Istvánnak juttatta. Az amerikai típusú majorsági gazdálkodást folytató gróf a mezőgazdasági termelésre kevésbé alkalmas talajú területet – a megyeri majorsági központ kivételével – örökhasznbéri szerződésekkel más vidékről betelepülők részére felosztot-

ta. Alapítóleveléből – vagyis a hasznbéri szerződésekéből – őriz néhány példányt gyűjteményünk is. 1840-től folyamatosan köttetnek a szerződések, melyek saját korukban forradalmian újak számítottak, komoly kedvezményekkel támogatva minden önálló ipari tevékenységet folytató polgárt. Így a népesség száma rohamosan szaporodott, s az 1841-től Újpest néven emlegetett település 1868-ban már nagyközség, 1907-től rendezett tanácsú, 1929-től megyei jogú várossá vált. Tárlóinkban részletesen foglalkozunk a város fejlett iparával, annak jellemző ágazataival (asztalos- és bőripar, a XX. század elejétől a Tungsram és a Chinoin vállalatok).

A Károlyi család és a helyi tőkeerős polgárok segítették a széles körű alsó- és középfokú oktatási intézményrendszer kiépülését. Az 1910-es évektől a város kulturális életére már az amatőr tevékenység mellett az állandó színház megalapítása is jellemző volt. Kórházak épültek külön a gyermekek és a járványos betegek részére, a szociális ellátás keretében pedig a gyermeknevelő intézmények, öregek otthona, árvaellátás működtek.

A város közlekedése, Budapest közelségének is köszönhetően, fejlett volt. Az itt megnyitott első vasútvonal (Budapest-Vác) után lóvasúttal, majd rendszeres busz- és villamos járatokkal kapcsolódott a főváros az időközben már az ország negyedik legnagyobb ipari városaként is emlegetett Újpest. 1950. január elsejével a települést, mint a főváros IV. kerületét, Budapesthez csatolták. Az új állandó kiállítás eddig az időpontig követi nyomon lakóhelyünk történetét.

Az ezután következő események feldolgozása az anyagok jelentős felszaporodása miatt is nehézkes. Az alkalmazotti létszám (a többi kerületi helytörténeti gyűjteményhez hasonlóan) kicsi. Egy főállású muzeológus és egy kiegészítő a szakmai munka maradéktalan elvégzéséhez kevés. Éppen ezért azt gondolom, nem vagyok egyedül, aki már nagyon várja a múzeumi törvény kiegészítő rendeleteit, így a nomenklatúra meghatározását, bízva abban, hogy ezek segítségével sem a raktározott anyag feldolgozása, megóvása, restauráltatása, sem a közönséggel való megismertetése nem váratna magára még évtizedekig.

Újpest Local History Collection

The Újpest Local History Collection established in 1972 is run by the Ady Endre Cultural Centre. In the collection finds, articles for personal use, photos, booklets can be found, in the research room there are manuscripts and other documents at the scholars' disposal. The permanent exhibition of the collection represents the significant events, persons, and the characteristic industry of the settlement founded in 1840, until the year of 1950, when the town was attached to Budapest. The collection, which moved to its new location continuously collects contemporary historic material.

Kiállítások

Ember és természet Egy rendhagyó kiállítás a visegrádi fellegrádban

Selmecei Kovács Attila

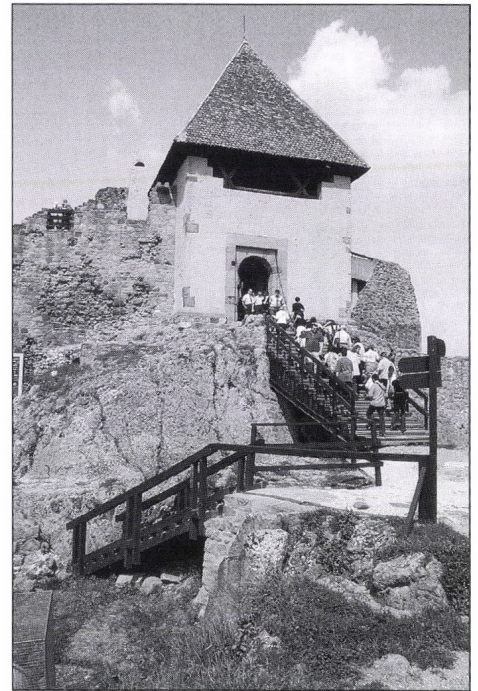
1992 óta több mint másfél millió hazai és külföldi látogató ismerkedhetett meg a visegrádi fellegrádban egy sajátos kiállítással, ami három országos múzeum együttműködésével valósult meg a Pilisi Parkerdőgazdaság megrendelésére és finanszírozásával. A kiállítás rendhagyó jellegét mindenekelőtt az adja, hogy egy gazdasági cég szánta el magát még az 1980-as évek végén, hogy a várromokat látogató turisták számára kulturális látványosságot, tájhoz kötődő bemutatót hozzon létre a nyugati és keleti palotaszárny helyreállított földszinti helyiségeiben. Elsőként erdészettörténeti, ill. botanikai kiállítás gondolata merült fel, majd a Pilisi állatvilágának megjelenítése került szóba, azonban ezek a tervek nem valósultak meg. Amikor az erdőgazdaság képviselője megkereste a Néprajzi Múzeumot a kiállítás megtervezésével és kivitelezésével, a helyszín megtekintése után azonnal megfogalmazódott, hogy látványhatással érvényesülő történeti jellegű kiállításra lenne szükség, ami a többségében „futó látogatók” számára is tud ismereteket nyújtani ennek a vidéknek egykori életéről. Az egymással szemben elhelyezkedő palotaszárnyak szinte kínálták azt az elgondolást, hogy a XVI-XVIII. századi főúri vadászattal szemben a régi népelet kapjon helyet, az e vidékre jellemző foglalkozások bemutatásával. Ezáltal az egykori magyar rendi társadalom életmódbeli különbsége is érzékelhetővé tehető, vagyis a reneszánsz-kor nemes urainak egyik kedvelt szórakozásával, időtöltésével szemben a pórnép mindennapi életéről is benyomást szerezhet a látogató. Így az elsősorban művelődéstörténeti aspektusú kiállítás a környezet történelmi atmoszférájához igazodik, egy mindeddig kevésbé exponált korszak általános érvényű ismeretanyagát tárja a legszelebb érdeklődés elé a látványosság eszközeivel, de a szakmai hitelesség határai között.

A kiállítás rendhagyó jellegét továbbá az adja, hogy itt gyakorlatilag a látogatók vannak „vitrinbe zárva”, vagyis stégszerű járófelület segítségével elhatárolva a természetes környezetbe helyezett kiállítási felületektől. Nincs vitrin, üvegfal, kordon, installáció, hanem mindezt az alapszinttől 80 cm ma-

gasságban húzódó híd helyettesíti, megakadályozva a kiállított tárgyak és berendezések esetleges háborgatását, egyben meghatározva a haladási irányt. Különleges hatást kelt a mindkét terem közepén hosszában húzódó ácsolt járófelület látványa, emlékeztetve az erdei patakokat átívelő hidakra. Sajátos atmoszférája van az eredeti formáját megőrzött helyiségeknek az impozáns boltzatok, a nyers falfelületek és a helyenként kiemelkedő sziklatömbök révén. Sikerteljesen sikerült jól kihasználni az épület adottságait, különösen az *úri vadászat* bemutatásánál: a hosszú terem mindkét vége kedvezően tágas helyet adott két különböző életjelenet megrendezésére. A bejáratától jobbra látható vadászat nem a megszokott „akciójelenet”, hanem befejezésének mozzanatát rögzítő diaporáma: tömör kerekű vadszállító taligára fektetett elejtett szarvas és a kocsis oldalára függesztett apróvadak, továbbá egy vaddisznó-teríték a vadászatról való hazatérés hangulatát érzékeltetik. A XVI. századi öltözetű számszerű vadász alakja, valamint egy korabeli solymász az idomítás kellektárával teszi teljessé az erdei környezetet megelevenítő életképet. Az összekötő falfelületen XVII. századi vadászjelenetek metszetei, a bejárat mellett pedig főúri családok vadászathoz kapcsolódó címerei sorakoznak.

A terem áttelleni tágas végében vadászlatomát imitáló enteriőr látható az eredeti sziklaboltozat és kürtönyílás érvényesítésével: a kürtő alatt XVI-XVIII. századi szabad-tűzhely a hozzá való nyársakkal és tűzikutyákkal idézi az ételkészítés egykori gyakorlatát. A tér közepén hosszú asztalon óntányérok, kupák és tálak, valamint terjedelmes, díszesen faragott karosszékek és ülőbútorok várják a lakoma résztvevőit. A falakon bölény-, medve- és vaddisznótrófeák, állatbőrök, pajzsok, kopják teszik korhű hangulatúvá a helyiséget. Egy kobzos alakja a korabeli hangszerekkel és reneszánsz háttérzene idézi fel az egykorvolt vadászlatoma hangulatát.

A *régi népeletet* bemutató keleti palotaszárny legfőbb látványossága a vizahalászat: a Duna cölöpkerítéssel (vejszével) elrekesztett háttérfestménye előtt természetes környezetet mutató életkép látható a hatalmas termetű tokhállal, az egyetlen fatörzsből vágott „bodonhajó”, csónak eredeti példányával, a

A bejáratú kapu a palotaszárnyakhoz
The entrance gate leading to the palace wings

vizafogáshoz nélkülözhetetlen hatalmas vágóhoroggal és szigonnyal. A vízparton halászkunyhó sziluettje mellett szárítóállványra függesztett kerítőháló, a part áttellenes oldalán vízimadarak kaptak helyet. A jelenet fölötti metszetek adnak látványos magyarázatot az egykori jellegzetes foglalkozás megismeréséhez. Ugyanis a komáromi és esztergomi Duna-szakasz a középkortól a XVIII. század végéig híres vizahalászó hely volt. A Duna partján a kora középkorban megtelepült falvak királyi szolgálónépe és az esztergomi érsek jobbágysai a halászatból és az erdő haszonvételeiből tartották fenn magukat. A tokfélék családjába tartozó hatalmas testű, több mázsás viza a Fekete-tengerből tömegesen vándorolt fel a Dunán egészen Pozsonyig, évente két alkalommal: kora tavasszal az ívás, késő ősszel pedig a teletés miatt. A viza ízletes húsa a fejedelmi és főúri asztalok kedvelt étkének számított. Halászati joga ezért királyi kézben volt. Halászata eseményszámba ment és nagy látványosságnak számított. A vizahalászat legelterjedtebb módja a rekesztőhalászat volt. Az alkalmas folyószakaszt vasalt végű cölöpkerítéssel keresztben elzárták, csak a közepén hagytak nyílást, ahova nagyméretű vesszővászát, kosárszerű halfogó eszközt rögzítettek. Ez a halászati mód a hálnak azt a tulajdonságát használja ki, hogy akadályba ütközve átbúvóhelyet keres. Az átbúvót pedig úgy szerkesztették meg, hogy azon nem tudott visszajönni, ugyanis a varsa elszűkülő torka végleg rabul

A járófelület a vadászati kiállításban – Pavement for the visitors at the hunting exhibition
Fotók-photos: Winter Erzsí

ejtette. A vizát hatalmas méretű, erős kötésű kerítőhálóval is halászták. Elejtésének fontos kézeszköze volt még a vágóhorog és a nagy méretű, több ágú szigony. A vízahalászat változatos eszközkészletét eredeti tárgyak révén ismerheti meg a látogató.

A bejárattal szemközti hosszanti falszakasz az erdő hasznóvételének fontosabb formáit mutatja be: az erdei méhészkedést, pontosabban a vadméhek mézének zsákmányolását, a növénygyűjtögetést és favágást, az erdei iparok közül pedig a faszénégetést és a mészégetést. A terem másik végében a természetes sziklafalhoz csatlakozva, kőbányarészlet látható a XVIII. századi fejtési módszer bemutatásával és két kőfejtő alakjával. A kijárat felé eső falnál kőfaragó épület a kőfaragás eszközeivel és különböző mívesen faragott kövek nyújtanak érdekes látványosságot. A Pilis hegység egyik legjelen-

tősebb kőbányája a dunabogdányi Csódi-hegy kőfejtője volt. Kőzete andezit, ami a szürkészöldtől az olajzöldig különböző színekben pompázik. A kibányászott követ szekerekkel vagy hajókkal szállították az építkezések színhelyére. A környék legnagyobb fogyasztója Pestbuda volt. Dunabogdányban a XVIII. században magas szintre emelkedett a kőfaragás, mint jellegzetes népi mesterség. Az egyes foglalkozások életképszerű megjelenítését XVIII. századi metszetek teszik látványosabbá.

Az 1992-ben megrendezett kiállítás példaértékű: egyrészt tanúsítja, hogy van a termelő szférában is igény és áldozatvállalás a kultúra támogatására, másrészt bizonykodik a különböző profilú múzeumok eredményes együttműködéséről. A kiállítás alapvető célja a rendkívül nagy külföldi és hazai érdeklődő közönséget, a nyaranta idelátogató több

százezer turistát megismertetni nemzeti kultúránk értékeivel, a XVI–XVIII. századi európai színvonalú életformával; felhívni a figyelmet a világörökség ezen becses objektumára; ráébreszteni a látogatókat az ember és a természet harmonikus együttélésének fontosságára, megkerülhetetlen egymásrautaltságára.

Lásd még – see also: Képmelléklet III.

Jegyzet

A háttérfestményeket Muray Róbert tervei alapján Rákóczi György, Udvarnoki András és Péter készítette. A kiállítás a Néprajzi Múzeum, a Magyar Természettudományi Múzeum és a Magyar Mezőgazdasági Múzeum együttműködésével készült. Szakmai rendezők: Kottlár Károly (vadászat), dr. Szacsavay Éva (vadászlakoma), dr. Selmeczi Kovács Attila (vízahalászat, erdészeti), Horváth Gyula (mészégetés, kőbányászat). Művészeti rendező: Bánkuti Albin és Muray Róbert. Belsőépítész: Sáros László. Ruhatervező: Domonkos Lászlóné Bán Mária. Technikai munkatársak: Sipos György, Izsák Imre (természeti tájberendezés), Gaál János, Pap József (bútor). Sterbecz Katalin, Szilcz Ágnes, Imre Andrea (viseletek), Bukovinszky Tamás, Jurinka László, Kovács Géza (preparátum, trófeák, mulázs). Szakértők: dr. Kósa László, dr. Tompos Lilla, Czennerné dr. Wilhelmb Gizella. Operatív vezető: dr. Selmeczi Kovács Attila. A kiállítás a Pilisi Parkerdőgazdaság megrendelésére készült 1992-ben.

Man and Nature An Unordinary Exhibition in the Visegrád Citadel

In 1992 with the financing of Pilis Park Forestry and the co-operation of three museums (the Museum of Ethnography, Natural Science and Agriculture) a spectacular exhibition was opened in the two wings of the castle of Visegrád about the way of living in the 16-18th centuries. In the western wing the hunting and the feasts of the higher nobility are represented in the form of spectacular scenes, while the eastern wing shows the visitors the every day life of the common people: the old ways of Danube fishing, the fishing of the sturgeon, forest apiculture, wood-cutting, lime-burning, stone-cutting. The spectacular shows, put into a natural setting, can be watched by the visitors from a sort of a bridge.

Egy kis séta a természet harmadik országában A kecskeméti Fuxreiter-gyűjtemény állandó kiállítása

Kriston Vízi József

„A természet örök könyvét forgatni ne szűnjed:
benne az Istennek képe leírva vagyon.”
(Vörösmarty Mihály)

Április elején egy kéthetes Egyesült Államok-beli családi látogatásról tért vissza

Fuxreiter András kecskeméti nyugalmazott hivatásos katonatiszt. Ez a hír (kiutazott Amerikába, és vissza is tért!) legfeljebb 3-4 évtizede kellett szenzációt a „hírös város” és a megye egyetlen napi sajtóorgánumban. Ám, ami ezt a kisvárosi hírt ma is szóra érdemessé teszi, az említett személy és – mint mindig! – útipoggyásza. Személyes holmijait talán még ki sem csomagolta, a rokonságnak szóló üzeneteket, apró ajándéko-

kat még körbe sem szórta, de a város főteréről nyíló Kálvin tér ódon épületének (idejárt jogot tanulni Jókai is!) bejáratánál vagy két tucatnyi kisdíák tolong. Fuxreiter András nap mint nap új darabokat rak ki és rendszer a távoli Sterling-bányában (New Jersey, USA) gyűjtött anyagából. Ezúttal a cink- és vastartalmú ásványokból álló ún. „világító szekrény” anyagát bővítette, és most ezt tanulmányozza néhány lelkes ifjú ásványgyűjtő

körében az elmaradhatatlan UV-lámpa segítségével.

De ki is ez a lelkes gyűjtő és ismeretterjesztő, s miféle ez a gyűjtemény, amely a Duna-melléki Református Egyházkerület helyi gondozásában, az ún. Református Ókollégiumban kapott önálló helyet, a Kulturális Örökség Igazgatóságától pedig 1999 szeptemberében védett gyűjteményi státust?

Fuxreiter András a Mátra déli oldalán lévő Gyöngyösolymoson nőtt fel, ott, ahol Nagy Gyula, a gyöngyösi Mátra Múzeum későbbi megalapítója és nagyhírű igazgatója hosszú évekig vezette a jó szellemű elemi iskolát. A jeles előd községmonográfiájából tudjuk, hogy már 1720-ban lajstromba vettek egy Fuxreiter Keresztély nevű kőfaragót is, így e család immár legalább 300 éve honos a Mátra lábánál! Amikor a solymosi iskola tanárai egy ásványokból s más hasonló természeti érdekességekből összeállított alkalmi kiállítást rendeztek, Fuxreiter Andrásban a szokásosnál is jobban fölébredt a kincskereső ösztön, így már másnap „kutatóútra” indult. A község határában lévő kvarcitbánya működtetői igencsak meglepődtek a korábban sosem tapasztalt diákroham és gyűjtőbuzgalom láttán, amit nem sokkal ezután a népszerű iskolaigazgató (úgy tűnik, ezúttal sem önszántából kihirdetett) szigorú tilalma zökkenett vissza a jó öreg kerékvágásba; sokakban végleg elfúlt a kutakodó szenvedély ...

Fuxreiter András életútja egy jó darabig szintén más irányt vett: műszaki iskolája végzetével Kecskemétre került a repülő hivatásos műszaki állományába, s itt is alapított családot. A (búcsúra, különböző családi és baráti alkalmakra) hazahívó szövege sosem gyengült, s amikor az 1960-as évek végén bezárt a solymosi bánya – még csak kalapács és egyéb fejtő-gyűjtő szerszám nélkül, de –, vissza-visszalopódzott a kisgyermekkor kincsek lelőhelyére, majd ott s az ország, valamint a Kárpát-medence akkor („piros” útlévellel) elérhető jegyzett pontjain hétvége-

ken vagy más pihenőnapjain ettől fogva már rendszeresen megielelt.

A miskolci országos ásványbarát találkozók egyikén kapott megbízatást az ELTE szakembereitől, s tanácsukra 1983-ban – s Kecskeméti Erdei Ferenc Megyei Művelődési Központ védernője alatt – létrehozta a Kecskeméti Ásványgyűjtők Baráti Körét. A jelenleg 2000 db feldolgozott s körülbelül 8000 otthon még feldolgozásra váró ásványkollekciónak a szakmai berkekben is számon tartott minősége, gazdagsága révén az 1990-es évektől már állandó kiállítóhely megteremtését igényelte. A különböző szakterületeket, gyűjtőkört és működ/tet/ési formát reprezentáló Kecskemét közgyűjteményi világában ekkor már nem volt könnyű hely- és „gazda” keresés, de az önkormányzat és más kultúrapártolók segítségével, mint a kecskeméti Református Kollégium kebelében lévő speciális letét, megfelelő gondoskodásban részesült lassan már harmadik éve, s 11000 regisztrált látogatóval büszkélkedhet.

Az állandó kiállítás célja, hogy bemutassa az élettelen természet szépségeit és szemléltető anyagot nyújtson az általános- és középiskolai földrajz, biológia és kémia oktatáshoz. A kiállítást gyűjtőjük a következő szempontok szerint csoportosította:

- az ásványok kémiai alapon történeti rendszerezése a 9 ásványosztály szerint;
- ásványok, kőzetek csoportosítása keletkezésük alapján;

- ősmaradványok (mint pl. a Katona József Múzeumtól letétként szereplő gyapjas orrszarvú, ősbölgény vagy jégkori jávor- és gímszarvas koponyája, a Tisza medréből előkerült mamut jól konzerválódott maradványai) bemutatása földtörténeti korok szerint;

- a mindennapi életben hasznosítható ásványok és kőzetek;

- két fizikai jelenség: a kettős fénytörés és a fluoreszkálás bemutatása (világító ásványok).

Magyarország földtani sajátosságait négy térkép szemlélteti, s a gyűjteményhez a teremben elhelyezett

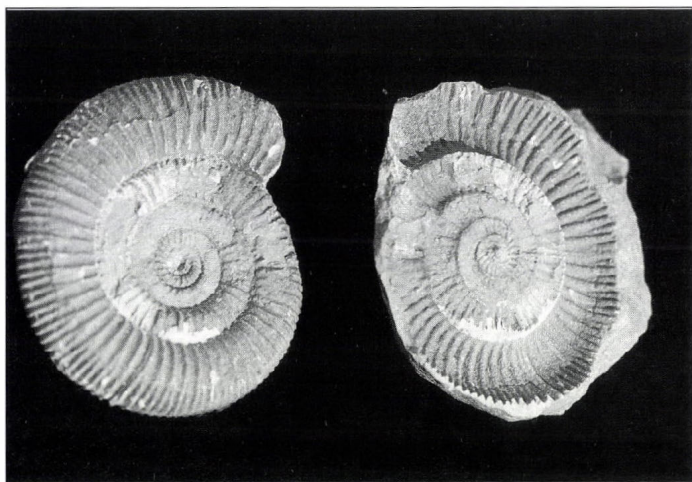

Fuxreiter András
Fotók: Strasser András

geológiai kiskönyvtár tartozik. Ennek, illetve a gyűjtő-tulajdonos-múzeumőr Fuxreiter András személyes segítségével a helyszínen ásványhatározásra is lehetőség nyílik. A nagyméretű tanteremből kialakított és felújított, biztonságosan és látogatóbarát módon installált kiállítás látogatóit a téma neves magyar kutatóinak: Koch Sándor és Koch Antal, Sztróky Kálmán Imre, Semsey Andor, Krenner József és Tóth Mike portréi kísérik az izgalmas kalandozás közepette. Kecskemét városának Millenniumi Albizottsága ezúttal új tárlók készíttetésének támogatásával járul hozzá, hogy a közeljövőben megnyílhasson a tájegységek kincseit soroló „A történelmi Magyarország ásványai” című kiállítása, amely (előre egyeztetett egyéb időpontok mellett) állandóan hétfőtől péntekig 9-12 és 13-17 óra között tekinthető meg.

Lásd még – see also: Borító 4.

Ammonita kőből. Jura-kor. Bakony-hegység, Hárskút. Rend-kő
Ammonite stone fragments. Jurassic period, Bakony Mountain, Hárskút

Walking through the world of minerals The permanent exhibition of the Fuxreiter Collection

The permanent exhibition presents the beauties of inanimate nature and serves as a helping tool to primary and secondary education. It is divided by the collector according to the following aspects:

- the classification of minerals on the basis of chemistry according to the nine classes of minerals
- the classification of rocks on the basis of formation
- the presentation of pre-historic remains (of the wool-bearing rhinoceros, the pre-historic bison; the skulls of the ice-age elk and deer deposited by the Katona József Museum; the well-preserved remains of the mammoth found in the bed of the river Tisza)
- two physical phenomena: the presentation of double refraction and of fluorescence
- luminous rocks

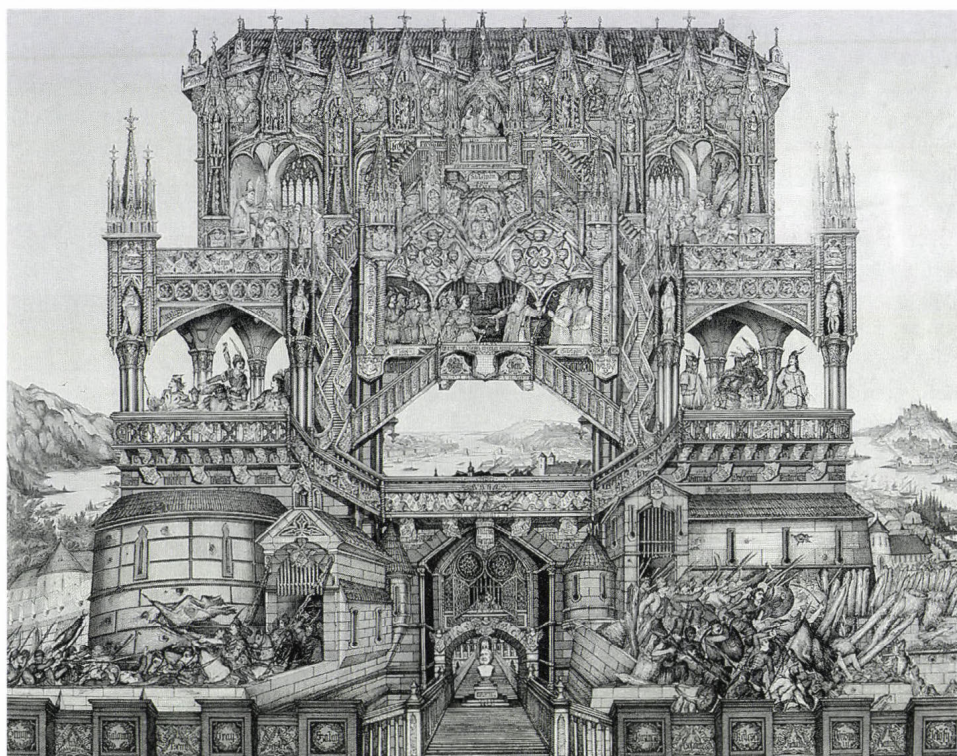
Történelem képekben Három kiállításról

Basics Beatrix

Utoljára négy éve, 1996-ban érezte úgy minden múzeum, hogy valamilyen nagyszabású tárlattal mindenképpen meg kell emlékeznie az évfordulóról. Ez már száz évvel ezelőtt is így volt, bár ma talán kevesen tudják, mi minden épült és készült az ezeréves évforduló tiszteletére (egyszer ezt is érdemes lenne feldolgozni, értékelni). A milicentenárium után nem kellett sokat várni, a 2000. év ismét olyan időpont, amikor megint minden múzeum úgy érzi, valamit igazán tennie kell. A feladat még nehezebb, hiszen nem telt el sok idő az előző alkalom óta.

A három ismertető kiállítás rendezői közül a Magyar Nemzeti Galéria volt a legelőnyösebb helyzetben, egyrészt rendelkezik viszonylag nagy alapterületű, időszaki kiállítások rendezésére alkalmas térrel (hogy ez milyen nagy dolog, csak az tudja értékelni igazán, akinek munkahelyén, múzeumában ez nem adatott meg), másrészt már több évtizede, hogy beletanult abba a nagyon összetett és kemény együttműködést kívánó kiállítás-előkészítésbe és -kivitelezésbe, amely külföldön már jóval régebb ideje általános gyakorlat. A Budapesti Történelmi Múzeum esetében, csakúgy, mint a Nemzeti Múzeumnál, az intézmény jellege más, ennek megfelelően a kiállításai is, de míg az előbbi a Nemzeti Galériához hasonlóan rendszeresen készíti időszaki tárlatokat, addig a Nemzeti Múzeum állandó történelmi kiállításának 1996-os újrarendezése és megnyitása óta jószerivel csak kiállítás-morzsákat képes a látogató elé tárni, részben – de hangsúlyozandó, hogy csak részben – a lassan két évtizede zajló épületrekonstrukció miatt.

A „Történelem-kép” című kiállítás koncepciójának kialakítása régen megkezdődött már, s ezzel párhuzamosan a katalógus szerkezetének megformálása is. Én mint résztvevő elsőként ez utóbbival ismerkedtem meg, s rögtön talán megbocsátható irigység fogott el: úgy éreztem, ez az, amit 2000-ben igenis érdemes megcsinálni, s pontosan ilyen módon, azaz, ahogy az alcím is kifejezte, bemutatni a „szemelvényeket múlt és művészet kapcsolatairól Magyarországon”. Az anyaggyűjtés során a Nemzeti Múzeum gyűjteményeire, elsősorban a Történelmi Képcsarnokra, de a Középkori és Újkori Osztályra és az Éremtára is nagymértékben támaszkodtak a kiállítás rendezői, Sinkó Katalin és Mikó Árpád. Ez végül azt eredményezte, hogy a bemutatott anyag legnagyobb részét éppen az innen származó

Pálffy Lipót: A magyar történelem szimbolikus épülete. Tollrajz.
Lipót Pálffy: The symbolical building of Hungarian history. Pen and ink drawing
Fotó-photo: Képegy Bence

műtárgyak képezték. (Azt már meg sem kell említeni, immár hányadszor történik ez így, ami persze jó is meg rossz is egyszerre.) A katalógus anyagát ismervén, amikor a megnyitó után először körülnéztem, kissé csalódottnak éreztem magam: a nagyívű koncepció, a rövidebb-hosszabb tanulmányok és a tárgyleírások megfelelő aránya, a belőlük kialakuló árnyalt kép az alcímbe megfogalmazott törekvés megvalósulását sugallta, a tárlat azonban – úgy tűnt – ennél jóval kevesebbet adott. Többszöri megtekintés után azonban megváltozott a véleményem: önmagában, még a katalógus támogatása nélkül is megálló és sokatmondó kiállítás született, ami ha más is, mint a katalógus, de semmiképpen sem kevesebb. Végül pedig el kellett gondolkodnom, vajon az, ami számomra érthető és kézenfekvő, az összefüggések és kapcsolódások ugyanilyen érthetőek-e a közönség számára is. Sajnos valószínűleg nem, még a kitűnő vezető ellenére sem, s ezt nagyon sajnálom. S ennek nem a bővebb feliratok, magyarázó szövegek hiánya az oka elsősorban, sokkal inkább az, hogy még a szakemberek számára sem egyértelmű a tárlat eredménye: adódhatnak értelmezéssel kapcsolatos különbségek, eltérések a válogatás és bemutatás szempontjait illetően, s ez leginkább a XX. századi résznél érzékelhető. Ismét szembesülhetünk azzal, ami már többször megtörtént. Amint a történelem, politika és a művészetek kapcsolata a téma, nagyon nehéz egy általánosan érvényes megoldást kínálni, olyat, amely mindenki számára elfogadható. Ez esetben is igaz, vagy elfogadjuk a rendezők által megfogalmazott és su-

gall értelmezést, vagy elvetjük, de ez esetben az egész kiállítás lesz elfogadhatatlan számunkra. Azt hiszem célravezetőbb és eredményesebb elfogadni a rendezők irányítását, élvezni a rengeteg eddig nem látott műtárgyat, következtetéseket levonni együttesükből. Remélhetőleg egyszer majd olyan gyakorivá válnak a hasonló bemutatók, hogy mind a látogatók, mind a szakemberek megszerzik és kialakítják magukban befogadásuk és értelmezésük rutinját.

A Budapesti Történelmi Múzeum témaválasztása a 2000. év nagy kiállítására kézenfekvő volt. Az épület maga lett főszereplő, s ennél érdekesebbet nem is lehetett volna választani. „A budavári Királyi Palota évszázadai” című kiállítás esetében szinte minden megismétlődött, ami a Nemzeti Galériabeli tárlaton megtörtént: itt is résztvevőként igen korán bekapcsolódtam az előkészítő munkába, amire sajnos jóval kevesebb idő jutott, s a katalógus munkálataihoz összeállt szerzői-kutatói csapat a lehető legsokoldalúbb megközelítésben igyekezett feldolgozni a palota történetét. A katalógus ugyan még nem jelent meg, de már tudhatjuk, hogy fontos tudományos eredmények forrása lesz minden bizonnyal, jól összeállított tematikával. (Album változatban is megjelenik egy kötet hamarosan, jóllehet inkább az érdeklődő közönség számára.) A kiállítás ez esetben is azt az érzetet keltette bennem, hogy a téma írott feldolgozásának nagyszabású koncepciójához képest némileg visszafogottra sikeredett. Ezáltal sem kellett sok idő ahhoz, hogy belássam, a bemutatott anyag kerek egész, jól ta-

golt és jól érthető. Szerencsés megoldás, hogy a kevésbé látványos, bár annál érdekesebb építészeti tervek a folyósórészre kerültek, nem szerencsés azonban az eredeti műtárgyak (grafikák) és a fénykép-reprodukciók elegyítése – bár korábban ez gyakrabban fordult elő, most csak elvétve. A környezet kissé puritán, de ízléssel kialakított, az egykori belső terek mintegy jelzésszerű felidézése jól sikerült. Bár a palota épületegyüttesének fontosságát mindvégig érzékeltetni igyekszik a bemutató, de a legfeltűnőbb a gyűjtemény csúcscarabjainak kiemelése végig a kiállításon, s végül külön terembe rendezésük. Nem véletlen ez, hiszen látványos a remek festményanyag együttes megjelenítése, ha csak a töredékiük sikerült is összeszedni a kölcsönzések révén, elsősorban a Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokából, s kisebb részben a Szépművészeti Múzeumból.

A technikai kivitelezés itt-ott még mindig tökéletlen: a feliratok néhol már az első hetek után lecsúsztak, helyenként a teremzsövegek, sőt még a rendezők és támogatók listája is meggyűrődött. Ezek persze csak apróságok, s eltörpülnek a lényeg mellett – itt is nagyon sok eddig bemutatatlan műtárgyat láthatunk, s egy páratlan rekonstrukció első lépéseit. Május végén pedig – jórészt a katalógus szerzőinek részvételével – konferencián számoltak be a rendezők és szerzők a palota- és gyűjtemény-kutatás legújabb eredményeiről.

Szinte csodálkozhatnánk is azon, hogy ennyi kölcsönzés után maradt még a Nemzeti Múzeumban műtárgy. Olyannyira maradt, hogy meg lehetett rendezni a „Képek a magyar történelemből” című kiállítást. Rendezőként inkább csak a kiállítás létrejöttének körülményeiről, a bemutató szándékáról tudok itt írni, ez is tanulságos azonban. A Történelmi Képcsarnoknak háromnegyed évszázadnyi állandó bemutató lehetősége után a negyvenes évek végétől rejtve maradt a gyűjteménye a közönség számára. Az a tény, hogy annál többet használták a kutatók, a film és a televíziós művek készítői, kiadók és történészek, a különleges gyűjtemény értékét, szakmai rangját jól érzékeltetik. Mit sem ér bármely kiváló gyűjtemény azonban anélkül, hogy kiállításon láthatnánk műtárgyait. 1996-ban némiképp javult a helyzet, hiszen a Magyarország történetét bemutató újrendezett állandó kiállításon három és félszáz festmény és grafika jelezte a Történelmi Képcsarnok gazdagságát, s ezek immár nem a korábbi háttérlem és faldekoráció szerepébe süllyesztve, hanem a kiállítás nélkülözhetetlen részét képező műalkotásokként jelentek meg.

A történelmi kiállítás azonban sajátos műfaj: a magyar történelem és művelődéstörténet ezer évét, régészeti leletek, fegyverek, textilek, iparművészeti tárgyak, festmények, grafikák, szobrok és különböző dokumen-

tum- és forrásanyag együttes segítségével bemutató tárlat, lévén állandó kiállítás, hosszú időre készült, s több éves előkészítő munka előzte meg kialakítását. Nem véletlenül, hiszen nincsen nehezebb feladat, mint egy ilyen vállalkozás. Mindenki mást vár tőle, mindenkinek van valamilyen „saját történelemképe”, így hát a másé többnyire nehezen elfogadható. Nagyon nehéz tárgyilagosnak lenni, hiszen a történelem – saját történelmünk – mindig is eszmék és ideológiák által volt sokszorosán átszöve, s a történettudományi kutatások eredményei rendre azt bizonyítják, hogy még a források, dokumentumok – az utókor értelmezése nélkül is – sokféle indulattal, érzellemmel terhesek, s gyakran konkrét politikai cél hozta őket létre.

A „Képek a magyar történelemből” című kiállítás annyiban más, mint az 1996-os, történetinek nevezett, hogy csak képeket – festményeket, grafikákat, fotográfiákat, érmekeket és emlékérmeket – használt föl arra, hogy a rajtuk ábrázolt történelmi személyiségeken keresztül illusztrálja a magyar történelem korszakait. A személyek kiválasztása természetesen szubjektív – nem biztos, hogy mindenki ugyanazokat választotta volna –, de bizonyos mértékig megfelel annak az általános képnek, amelyet többségünk alkot nemzeti történelme nagyjairól. Ezek az arcképek segítenek láttatni az eseményeket is, amelyek történelmünk folyamatát jelentik.

Már az ókorban is divat volt a hőskultusz, a történelmi nagyságok bemutatása, arcuk, alakjuk, tetteik megjelenítése. Ez a valamilyen formában mindmáig élő hagyomány a reneszánsz korában ismét különös jelentőséget kapott, s újabb és újabb jelentéssel bővülve teljesedett ki a XIX. század elejétől, az európai nemzetállamok születése idejétől folyamatosan. A történelmet formáló személyiségek bemutatására való törekvés mindig létezett, ennek módja azonban természetesen változott az évszázadok során. E változásokat szerette volna érzékeltetni a kiállítás azzal, hogy – ahol ez egyáltalán lehetséges volt – az egykorú ábrázolásokkal kezdődik a bemutatás, s a későbbi korok képei után a XIX. század historizmusának a jellegzetes alkotásai is megjelennek. Ezáltal mód nyílik az összehasonlításra is, hogyan ítélték meg hőseinket a különböző korok, egyáltalán kik, mikor és miért kerültek az érdeklődés középpontjába, kiket és mely eseményeket gondoltak megörökítésre érdemesnek. Nagyon fontos a hitelesség kérdése, amely a kiállított tárgyak legnagyobb részét adó festészeti, grafikai és szobrászati gyűjtemény, a Történelmi Képcsarnok 1884-es létrehozásának egyik legfőbb indítéka volt. Mindig is nagyon viszonylagos a hitelesség, hiszen nem minden korban tartották elsődleges fontosságúnak, a Thuróczy Krónika fametszet illusztrációi például az uralkodófigurát mint fogalmat igyekeztek egy-egy jellegzetes attribútummal

ábrázolni. A későbbiekben egyre fontosabbá vált a hiteles bemutatás, s egyre több forrás és dokumentum ismerete volt szükséges ennek megteremtéséhez. A 19. században pedig bekövetkezett a múlt egyfajta újratemtése, mondhatnánk, hogy úgy vélték, jobban tudják, mi a hiteles, mint a felidézni vágyott kor művészei.

A grafikai és festményanyag szándékosan „fogy el” a XIX. század közepétől, ettől kezdve fotókon látható az eddig vázolt elképzelés folytatása, s végül egy teremnyi érem igyekszik bemutatni ugyanezt. A kiállított műtárgyak legnagyobb része eddig ritkán, vagy soha nem volt látható a közönség számára.

Ha úgy tűnne az olvasó számára, hogy e három kiállítás létrehozása kapcsán túl nagy jelentőséget kaptak a Magyar Nemzeti Múzeum és gyűjteményei, az egyszerre volt szándékom szerint és ellenére is. Mindenképpen hangsúlyozandó, hogy milyen jelentős és fontos vállalkozások e bemutatók, sok-sok szakember munkájának eredményei. Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy vannak múzeumok, ahol kialakult az ilyen jellegű kiállítások rendezésének nemcsak a gyakorlata, hanem az „infrastruktúrája” is, más múzeumok ellenben, legyen bármilyen gazdag és változatos a gyűjteményük, képtelenek effajta bemutatók megrendezésére. Az okok megkeresése és a megoldás megtalálása már az érdekeltek közös feladata.

Lásd még – see also: Képmelléklet IV.

History in Pictures On Three Exhibitions

The year of 2000 is the thousandth anniversary of the Hungarian state's foundation. That means a series of exhibitions and the task is made difficult by the fact that four years ago we had similar celebrations. Three exhibitions of three great museums are chosen among the many and they all are dealing with different aspects of Hungarian history. The Hungarian National Gallery's exhibition shows the connection of national past and arts in Hungary, in the rooms of the Budapest History Museum visitors can follow the history of the Royal Castle of Buda, and in the Hungarian National Museum „Images of Hungarian history” can be seen on graphics, paintings, photographs, coins and medals. One important result of all the exhibitions is that great many objects are for the first time shown for the public. On the other hand, scientific catalogues with the studies and descriptions of many experts are also published, and one of them is followed with a conference on the subject as well. So this anniversary was seemingly a good opportunity both for organising important exhibitions, and at the same time for summarising the results of scientific research.

Egyháztörténeti kiállítás Vácott

Zomborka Márta

A magyar millennium alkalmából Vácott a püspökség történetével kapcsolatos kiállítás-sorozat indult. A témaválasztás különösebb indoklásra nem szorul, ha tudjuk, hogy az egyházmegye alapítását Szent Istvánhoz kötik történezeink, s ha az ország közepén elhelyezkedő, hatalmas kiterjedésű intézményhálózat magyar történelemben játszott szerepére gondolunk. A Tragor Ignác Múzeum kezdeményezéséhez csatlakozott az Egyházmegyei Gyűjtemény, és 2000. április 8-án nyitották meg *A váci egyházmegye ezer esztendeje* közös címet viselő, két helyszínen megrendezett kiállításukat.

A múzeumi kiállítás oly módon igyekszik a váci püspökség történetét bemutatni a kezdetektől századunkig, hogy a püspökség tevékenységének az egyházi vonatkozásain túlmutató szerepét is megismerhesse a látogató. Azon kívül, hogy az egyházi főhatóság vallási központként működött, még az élet meghatározó területein volt szervező erő. Oktatásban, egészségügyben intézményfenntartó, gazdálkodásban, földművelésben, szőlőtermelésben tulajdonos, munkaadó; kereskedelem, kézműves- majd ipari termelésben szabályozó, megrendelő. Egy-egy váci püspök tevékenységével irányt és stílust adhatott a székhelyváros és az egyházmegye fejlődésének, hiszen építtető, városképfőmáló, mint földesúr rendeletekötő is volt. Az egyházmegye területéről több közgyűjtemény kölcsönzött anyagot, hogy mindezekről a múzeumi tárgyak, dokumentumok valljanak.

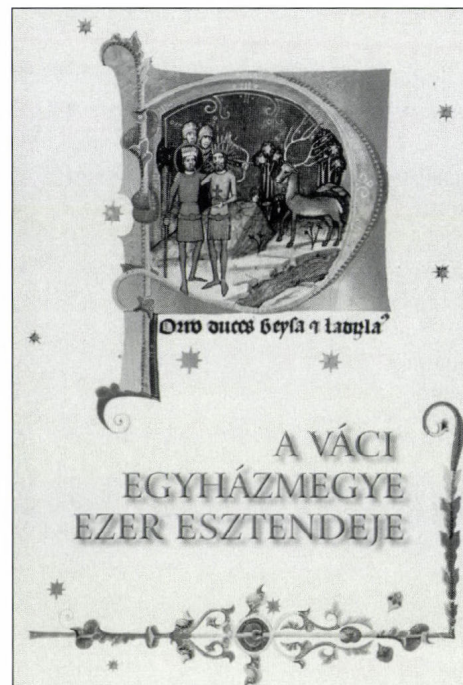
A váci püspökséget Szent István hozta létre kilenc más püspökséggel együtt, a püspöki székhely végleges kiépítését I. Géza király végezte el, akit 1077-ben ide, az általa

befejezett székesegyházba temettek. A kiállítás az igen kevés történeti forrás idézésével, jóval inkább régészeti leletekkel és illusztrációs anyaggal ábrázolja a püspöki székhely, Vác vára és városa, valamint az egyházmegye virágzó középkori életét. A tatár pusztítást követően újjáépült és újjátelepült a város, s a reneszánsz idejére a királyi udvarral vetekedő pompával találkozhattak az idelátogatók. A török megszállás alatt az egyházfők küzdelmet folytattak a pusztító háborúk következményeinek csökkentéséért, a hitélet és az egyházszerkezet régi kereteinek helyrehozásáért, a reformáció hatásainak ellensúlyozásáért.

A török hódoltságot követő időszak, a XVIII. század a magyar katolicizmus történetének is kiemelkedő korszaka, az egyházi-vallási infrastruktúra kiépítésének időszaka. A váci egyházmegye virágkorát az Althann püspökök, Eszterházi Károly és Migazzi Kristóf püspöksége alatt élte. Az egyházmegye életének újjászervezése, a közigazgatás átszervezése, új plébániák létesítése, nagyszabású építkezések fűződtek nevékhöz, ezek dokumentálásához a levéltárak már gazdag anyaggal rendelkeznek. A XVIII. században erősödtek fel a népi vallásosság különböző megnyilvánulási formái is, amelyekről főként a búcsújáró helyekhez kötődő tárgyak révén szerezhet ismereteket a kiállítás-látogató.

A XVIII. század utolsó negyedében egyre erőteljesebbé vált – a felvilágosult abszolutizmus törekvése – az egyház állami irányítása. A XIX. század közepétől megfigyelhető az egyház függetlenedési szándéka. A hitélet megújulása érdekében sor került a papképzés reformjára, a katolikus sajtó és könyvkiadás megszervezésére, a Mária Kongregációk visszaállítására, oltáregyletek, katolikus legényegyletek alapítására egyházmegyeinkben is. Az 1890-es években hazánkban is kibontakozott a szociális katolicizmus, szociális, karitatív jellegű egyesületek létrejöttével.

1938-ban kettős ünnepet ültek hazánkban: egyrészt Budapest adott ott-hont a 34. Eucharisztikus Világkongresszusnak, másrészt Szent István halálának 900. év-

fordulóját ünnepelték. A kongresszust követően május 30-án került sor a Szent István-év ünnepélyes megnyitására. Május 31-én – Budapest és Esztergom után – érkezett a Szent Jobb Vágra. Ennek megidézésével és egy unikális, korabeli színes film vetítésével zárul a múzeumi kiállítás, melynek forgatókönyvét Tettamanti Sarolta, Forró Katalin és Csukovits Anita készítette. Önálló egységként láthatók még itt Polgár Marianne grafikusművész munkái, a Székesfehérvári Püspökség tulajdonát képező kollekciónál a váci egyházfők címereinek válogatása.

A Nagypréposti palota Vác főterének egyik látványossága, építése Würth Ferenc kanonoknak köszönhető. Nagyprépostként építtette, a nyitott folyosók miatt hamar átalakította, és rövid időközönként újabb és újabb értékes díszítő festésekkel díszítette azt. A házat unokaöccsére, az őt követő nagyprépostra hagyományozta, és innen hosszú ideig a mindenkor nagyprépost lakóhelye. Az épületben a műemléki kutatásokat és a szerkezeti megerősítéseket jó évtizede még a megyei múzeumigazgatóság készítette el, ide tervezték elhelyezni a váci múzeumot. Az egyházi visszaigénylést követően Pálos Frigyes prépost úr szervezésében indult meg a belső felújítás, ami Keszthelyi Ferenc püspök úr jóvoltából az emeleti részek restaurálásával a mai napig folytatódik.

Most a palota hat földszinti helyiségében nyílik lehetőség az *Egyházmegyei Gyűjtemény* egy-egy gyűjteménycsoportjának megismerésére. A püspöki arcképcsarnokban az elmúlt évszázadok váci püspökeinek portréi láthatók, válogatásuknál nem elsősorban művészi

értékük, hanem dokumentációs jelentőségük szolgált alapul. A kincstárból különös szépségű ötvösmunkák, kelyhek, monstranciák, ampolnák pompáznak a vitrinekben, közöttük egy XV. századi kehely. A textilgyűjtemény ritkaságaiból néhány darab látható a harmadik teremben, a XVIII. századi miseruhák között van Mária Terézia ajándéka is, egyesek szerint saját kezű hímzésével. Kis enteriőr jelenik meg a palota bútorából válogatva, majd a püspöki levéltár és könyvtár kincsei közül ismerkedhetünk meg néhányval. Kissé elkülönülve, a palota egykori konyhájának harmonikus arányú terében Horváth Tibor szobrászművész-restaurátor, a váci kőszobrok, épületdíszek megújítója mutatja be tevékenységét. A palotabéli kiállítás Pataki Dóra belsőépítész munkáját dicséri.

A váci kiállítások szeptember végéig látogathatók, az egyházmegye gyűjteményeiből válogatott anyag a Március 15. tér 4. szám alatt (tel: 27/315-124) sajnos csak hétfé-

Részletek a kiállítástól – Details of the exhibition
Fotók–photos: Zomborka Márta

ken, a Trator Ignác Múzeum által rendezett történelmi összefoglaló a Görög templom kiállítótermében (Március 15. tér 19. tel: 27/305-988) a szokott múzeumi nyitvatartási időben.

Exhibition of Ecclesiastical History in Vác

As part of the Millennium chain of events the exhibition named "The Thousand Years of the Vác Diocese" was opened on the eighth of April which, on two spots can be seen at the main square of Vác. The two parts complementary to each other bearing the same title, present the history of the diocese based on the material of the Trator Ignác Museum and the Collection of Diocese. In the exhibition room of the Greek church (19 Március 15. tér, usual opening hours) the founding of the episcopate, the establishing of the diocese and its history are presented. In the former Grand Provostal Palace (4 Március 15. square, open on Fridays 12 to 18 hours, Saturdays and Sundays 10 to 18 hours) the visitors can see the other exhibition, where the objects and works of art were selected from the collection of the episcopate, the library, the archive and the treasury.

Betyárok a Kiskun Múzeumban Schéner Mihály képzőművész kiállítása

Ujváry Zoltán

Szokatlanak tűnő kiállítás látható 2000. május 11-től Kiskunfélegyházán, a Kiskun Múzeumban. A tematikus kiállítás megszületését a közelmúltban megjelent könyv inspirálta, amely a Kiskunság betyárvilágát mutatja be.¹ A képzőművészeti alkotások ősbemutatója abban a múzeumban nyílt, ahol egy külön teremben mutatják be azokat a tárgyi emlékeket, amelyek Magyarországon híres-hírhedt betyárjaihoz kapcsolódnak.

Schéner Mihály (sz. 1923) festményei, grafikái, kerámiái, kollázsai, szitanyomatai korhű környezetben jelenítik meg a börtönmúzeumi tárlaton és a könyvben történetiségében megjelenő korszakot. Schéner Mihály alkotásai a romantikus szemlélettől eltérő, kicsit bizarr, de a művész vidám, játékos kedélyét tükrözik vissza. A látogatókat a művész önarcképe köszönti; a képekről nemcsak egy bölcs clown tekint ránk, hanem a lelkéből áradó jóságot is kivetíti, miközben pogácsával eteti az árva lovacskát. Azok előtt, akik a börtönmúzeum betyárterméből e kiállításba lépnek, a hajdan kegyetlen betyárvilágot új oldaláról ismerhetik meg.

Schéner Mihály képein óriássá növekedik a legkisebb törpe és békésen megfér ugyanazon a vásznon Rózsa Sándorral, a betyárkirállyal. A már letűnt, talán kissé barbár, ám

Bánkiné Molnár Erzsébet igazgató és a művész a kiállítás megnyitóján
Erzsébet Molnár Bánki and the artist
at the opening of the exhibition

a folklórban hőské, legendákká nemesegett betyárok egy-egy képen az Alföldön ismert cifraszúrban tűnnek elénk, másutt ép-

pen a pandúrokat táncoltatják, vagy a képzőművészeti hadak útján vágatnak Kossuth tekintete előtt.

Schéner játékoságát tükrözik azok a képei, ahol barátjával, Bereczky Loránddal vagy éppen a betyárnak ábrázolt Pintér Lajos költővel jelenik meg. A világról alkotott véleményére legszemléletesebben önábrázolásaiból következtethetünk. Olykor bohócsapkában minden öröme fogékonyan, olykor a világ bántásai elleni védekezésül egy kicsiny bogár kitinpáncélja mögé rejtje valóságos lényét, amelyhez talán közelebb juthat az érdeklődő, figyelő látogató, ha megnézi a kiállítást.

Schéner Mihály kiállítása megtekinthető Kiskunfélegyházán, a Kiskun Múzeumban 2000. július 30-ig.

Jegyzet

1. Bánkiné Molnár Erzsébet: Betyárok a Kiskunságban. Etnica kiadvány. Debrecen, 1999.

Lásd még – see also: Borító 3.

Outlaws in the Kiskunság Museum The Exhibition of Artist Mihály Schéner

The article presents the exhibition of Kossuth-Prize winner artist Mihály Schéner. The exhibition has been opened in the Kiskun Museum in the town of Kiskunfélegyháza. The works of art include paintings, ceramics, sculptures made of wood, collages, impressions connected to the topic of the world of highwaymen of the last century.

Vallomás a múzeumi és szubjektív hasznú sajtófigyelési eredményekről

Draveczy Balázs

Mindig nehéz volt figyelemmel kísérni a múzeumokban folyó munka iránt megnyilvánuló sajtó-érdeklődést. Természetes a kíváncsisága az embereknek a történeti raritások iránt. Egyformán érdekel mindenkit egy-egy őssálat (pl. mamut, barlangi medve, kőbe préselt hal, madár vagy különleges csigaköviület) előbukkanása, közgyűjteménybe kerülése. Nagyobb érdeklődést váltanak ki a régmúlt idők településeit, temetőit feltáró ásatások, az eredményeiből levonható következtetések. Megkülönböztetetten érdeklődik minden ember a néprajzi, különösen az egzotikus helyeket felkereső expedíciók vagy a technikatörténet tegnapelőtti, tegnapi különlegességei iránt.

Az elmúlt évtizedekben a média figyelmének középpontjába kerültek a múzeumi kiállításokat bemutató, ajánló, nem ritkán értékelő ismertetések, akárcsak a múzeumoknak az iskolán kívüli munkát, az oktatást és a továbbképzést segítő formái, kezdeményezései.

A „tanító múzeum” fogalmának megalkotója Móra Ferenc, az iskolai oktatást segítő múzeumi ismeretnyújtás lelkes apostola, aki maga is kitűnő riportokban, újságcikkekben, novellákban foglalkozott e témával is. Már a húszas években felhívta a figyelmet a sajtóban közreadott, a múzeumokkal foglalkozó közlemények, híradások jelentőségére! A két világháború között szorgos múzeumigazgatók és munkatársak – baráti körük segítségével – igyekeztek témájukkal foglalkozó sajtókivágatokat gyűjteni.

A II. világháború után, az ötvenes évek elején a MOK (a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjából alakult Múzeumok Országos Központja) kezdeményezte a múzeumi témával foglalkozó híradások összegyűjtését, megőrzését és rendszerezését. (Az anyag hézagosan és csak a nagy múzeumokra, az országos jelentőségű rendezvények közül is csak a legfontosabbakra vonatkozóan igyekezett felhasználható anyagot szolgáltatni.)

A hatvanas évek elejétől – olyan vidéki múzeum munkatársaként, amely sok időszaki, főleg képzőművészeti kiállítást rendez – kollégáimmal együtt szükségesnek éreztem, hogy igénybe vegyük a Magyar Hirdető sajtófigyelő

szolgáltatását. A múzeumok tanácsi kézbe történő átadása után a megyei vezetés finanszírozásának köszönhetően negyedéves próbaanyag állt rendelkezésünkre. Kiderült, hogy az általunk ismert újságból is csak hézagosan kaptunk belőle összeállítást. Így a további megrendelést fölöslegesnek ítéltük és lemondunk a sajtófigyeléssel kapott információk felhasználásának lehetőségéről.

A hetvenes évek közepén a Központi Múzeumi Igazgatóság propaganda és népművelési csoportjának munkatársaként kerültem újra kapcsolatba az összegyűjtött sajtóanyag adataival, tapasztaltam ezek felhasználhatóságát, fontosságát. Mi rendeztük, szerkesztettük és használtuk fel igény szerint. Az idősebb múzeumi kollégák talán még emlékeznek a jellegzetes, negyedéves, reprezentatív válogatásokra. Ezeknek megbecsült és a válogatási, összeállítási munkában fáradhatatlan gondozója volt mártír miniszterelnökünk, Nagy Imre lánya, (akkor még dr. Jánosiné), Nagy Erzsébet. Ha ezeket a sorokat valamilyen véletlen folytán elolvassák, minden bizonnyal visszaidéződnek benne is a szerkesztési napok keserves tépelődései: mi maradjon ki, mi kerüljön bele? A kiválogatott anyag megfelelően reprezentálja-e a múzeumi rendezvényt, eseményt? Nem maradt-e el valami olyan, ami a jövő muzeológusainak (bizony-bizony, már gondoltunk a mára!) például, fogódzoul, netán mintául szolgálhat?

Emlékszem, milyen megkönnyebbülés volt, amikor a kéziratot összeállítás végre nyomdába került, a hozzá tartozó, kiegészítő statisztikai mutatókkal együtt. Érdekességként említem meg azt is, hogy mivel eljuttattuk napi- és hetilapok szerkesztőségeibe, a következő negyedévben már visszaköszönt a sajtófigyelőben a sajtófigyelő...

Különösen a boldog (vagy boldogtalan?) múzeumi hónapi rendezvények értékeléséhez, a következő évi országos rendezvények tervezéséhez kaptak az intézmények belőlük igen intenzív segítséget. Ha ma belelapozunk ezekbe a hajdani válogatásokba, több, napjainkban újszerűnek hozsannázott kezdeményezés érdekesebb és hatékonyabb előzményeiről kapunk belőlük híradást!

Sem anyagilag, sem idővel nem győzzük ma már mi, múzeumi szakemberek figyelemmel kísérni a rólunk szóló, velünk foglalkozó kedvező vagy éppen bíráló ismeretközléseket, tudósításokat. Különösen a gomba-

mód jelentkező és ugyanilyen gyorsan eltűnő sajtótermékekben megjelent írások, hírek esnek ki látókörünkől – ha csak véletlenül nem kerül egy-egy ilyen helyi, alkalmi vagy akár rendszeresen megjelenő, de csak egy bizonyos ideig élő kiadvány a kezünkbe!

Ezek és hasonló, talán nem csak nekem, de minden muzeológus kollégának (rövid és hosszú távon egyformán) hasznosítható gondolatok fogalmazódtak meg bennem, amikor az 1999-es „A gasztronómia és bor éve” kapcsán az *Observer Budapest Médiafigyelő Kft.* által összegyűjtött, múzeumunkkal, munkánkkal foglalkozó sajtófigyelő anyag feldolgozását elvégeztük.

Különösen a jelentős, országos vagy több régióra kiterjedő, múzeumi témájú rendezvények ismertetése, népszerűsítése kapcsán jelennek meg mind a mában, mind a jövőndő múzeumlétezésben jól hasznosítható összeállítások a sajtófigyelések anyagában. Felhasználásukkal színesebbé lehet tenni a múzeumok tevékenységét bemutató írásokat. A rendezvényekről szóló tudósítások ötleteket, fogódzókat adhatnak, teljesebbé, színesebbé formálhatják állandóan forráshiánnyal küszködő tervezésünket.

Kaleidoszkóp-képet kaphatunk arról, milyen, a témáinkkal kapcsolatos múzeumi rendezvényeket kell a jövőben figyelemmel kísérnünk annak érdekében, hogy újabb, irántunk eddig kevésbé érdeklődőket nyellessünk meg, látogatottságunkat emelhesük. Ötleteket, példákat kaphatunk, milyen tudományágak eredményeit hasznosíthatjuk további munkánkban. Olyanokat, amelyekről eddig nem is gondoltuk, hogy fontos számunkra. Vagy csak éppen megfelledeztünk arról, hogy figyelembe vehetnénk őket.

Confession on Museum Press Reviews and Their Subjective Profits

Museums have been always interested in the reaction of the public appearing mainly on the press. From the 1960s press reviews have been ordered by several museums. These cuts have proved to be very useful, however defective. In the 1970s propaganda group of the Central Museum Directorate (a government agency) classified, processed and tried to draw conclusions from this material. Today only a minority of the museums can order these press services, which never can be complete, but can give useful impressions.

Könyv- és folyóiratszemle

Könyv a hímzett fejkendőkről

Korkes Zsuzsa

Újabb kiadvánnyal gazdagodott a Néprajzi Múzeum Magyar Népművészet sorozata. A XXV. kötetként jelent meg Szalontay Judit: Csornai menyecskekendők című tanulmánya. A reprezentatív kiadvány hiánypótló a magyar népviseletet bemutató néprajzi szakirodalomban. A csornai múzeum igazgatónője több évtizeden keresztül gyűjtötte a helyi viselet jellegzetes darabjait. Ennek köszönhetően került a múzeum tulajdonába több gazdacsalád teljes viseleti hagyatéka, köztük közel félszáz metéléses, fehérhímzéses és aranyfonalas menyecskekendő, melyek a csornai női viselet legékesebb darabjai, és a XIX. század második felétől a XX. század elejéig tartó időszak hírneműi. Ezek a teljes viseletegyüttesek jó lehetőséget nyújtanak a csornai hétköznapi és ünnepi viselet tanulmányozására.

A viselethez szükséges selymeket, amelyek Csornán a legkedveltebbek voltak, valamint a különböző kiegészítőket, így a „síkot”, az aranycsipkét Bécsben vásárolták meg, amely egy kisebb tinó árába került. A több rend ruhának valót csak a módosabbak engedhették meg maguknak, a szegényebbeknek kevesebbel is be kellett érní.

A szerző, mielőtt részletesen bemutatná az egyes kendőfajtákat, azok technikai kivitelezését, rövid áttekintést ad a női viselet egészéről, a haj- és fejviseletről. Részletesebben ismerteti a főkötőket, az ún. kobakokat, melyek az asszonnyá válás legfontosabb külső megjelenítési formái voltak. A menyecskek viseletéhez többfajta kobak is tartozott. Hétköznapi egyszerű díszítetlen hordtak, az ünnepi darabok között megkülönböztettek templomba járó és lakodalmi főkötőt. Ez utóbbinak is két fajtája volt, a pántlikás és a bodros. A csornai viselet esetében megállapítható, hogy magas szintű jelzésrendszer alakult ki: a kobak díszítéséből és formájából állapították meg, hogy ki tartozik a menyasszony és ki a vőlegény rokonságához. A pántlikás főkötőt viselték a vőlegény rokonai, a bodrosat a menyasszony hozzátartozói. A lakodalmi kobakokra nem kötöttek felső kendőt, hanem csak egy keskenyre hajtogatott szorítókendővel kötötték körbe.

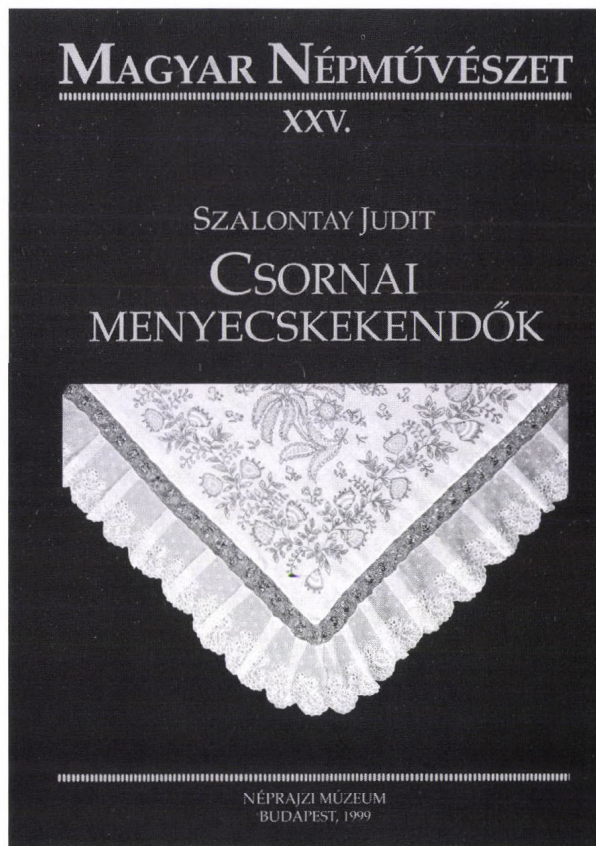
A zöld vagy fekete bársonnyal bevont díszes templomi kobakot „pillangók”, aranycsipkék díszítették. A fejkötős menyecske, ha több családja volt, 25 éves korában tette le a

kobakot, de legtovább 45 éves koráig viselte. A kobak viseletét az első világháború idején hagyták el teljesen az asszonyok, mert mint mondták „akkor olyan gyász lett”.

A templomi kobakra került a fehér fejkendő, melyet Úrnaptól Kisasszonynapig viseltek a menyecskek. A hímzett kendőket ügyes kezű varrónők helyben készítették patyolat, moll, lenbatszt alagra. A szabadrajzú minták között leggyakoribb a rózsza, a szegfű, a tulipán, a szőlőfürt, a szőlőlevél, a búzalkalász, de reneszánsz motívumok is fellelhetők, a peremmintáknak pedig számtalan variációja létezett. A lányok férjhezmenetelükkor kapták meg a díszes fejkendőt, melyeket vagy örökölték szüleiktől, nagyszüleiktől, vagy újonnan varrattak a számukra. A század elején, a gyáripari termékek elterjedésével vált népszerűvé a fehér tüllkendő vagy tilángli, melyet Pozsonyban vásároltak meg, vagy zsidó kereskedők közvetítésével került Csornára.

A szerző részletesen ismerteti a három legjellegzetesebb kendőfajtát, a metéléses, a fehérhímzéses és az aranyfonalast, ezek mintakincsét és készítési technikáját. A Rábaközben egyedül Csornán viselték az aranyfonalas, valamint a metéléses kendőt. Sajnálatos, hogy a szerző csak az aranyfonalas kendők esetében tér ki a viselés alkalmaira. Így tudható, hogy ezeket a legnagyobb egyházi ünnepeken hordták. Szalontay Juditnak egy másik tanulmányában olvasható, hogy a metéléses fejkendőt a hónap második vasárnapján, valamint Szent Antal napkor, Szent János napkor, körmenetekkor és nem parancsolt ünnepeken viselte tulajdonosa. A harmadik rend ruhához kötötték fel a fehér hímzéses vagy a fehér tüllkendőt.

Feltételezhetjük, hogy ezeknek az íratlan szabályoknak a betartása csak az aranyfonalas kendők esetében volt kötelező, a másik két típus viseleténél több szabadságot engedtek meg tulajdonosának, és a kisebb egyházi ünnepeken vagy a hónap többi vasárnapján felváltva hordhatták a kendőket. Természetesen mindez a menyecske anyagi helyzetétől is függött, bár még a legszegé-

nyebb családok is törekedtek arra, hogy hozzájussanak a fehér- és aranyhímzéses kendőhöz. A fehér kendőket általában 30 éves korig viselték, de megőrizték azokat, mert egyrészt lányaik, unokáik örökölték, másrészt pedig az 1950-es évekig a legszebb fehér kendőjükben temették el magukat az asszonyok. „Részben ezzel magyarázható a csornai metéléses fejkendő nagyszámú eltűnése, illetve elajándékozásuk (külföldön élő testvérnek, rokonnak), vagy másodlagos felhasználásuk (ruha, blúz díszítésére) ismert.”

A kötet 35 fekete-fehér és 13 színes képet tartalmaz. A rajzokat Bendesné Kóbor Katalin, Bertalan Viola és Erdő Klára készítette. A nagy pontossággal és aprólékosággal megrajzolt minták jól érzékeltek a különböző öltéstechnikákat, melyek a rajzoló magas szintű technikai tudását, hozzáértését bizonyítják.

Csak reménykedni tudunk abban, hogy Szalontay Judit, aki igen jó ismerője a csornai viseletnek, a későbbiekben egy mindenre kiterjedő, részletes viselettanulmányt jelenít meg, melyben a többi kendőfajtaival, egyes viseleti darabok együttes viselési módjával, korosztályonkénti és időbeli megoszlásával is foglalkozik majd.

Szalontay Judit: Csornai menyecskekendők. Magyar Népművészet XXV. Szerkesztő Selmeczi Kovács Attila. Néprajzi Múzeum. Budapest, 1999. 64 p.

Museumvisie 1999/4. és 2000/1.

Deme Péter

A holland múzeumi folyóirat múlt évi utolsó számának középpontjában – a szó szoros értelmében is, mert a középre fűzött, formájában és papírjában is eltérő *Visie* rovatban – a múzeumi műtárgyak „rendelkezésre bocsátásának” (disposal), az egy részüktől való „megszabadulásnak” (diaccessioning) témaköre áll. A holland szakemberek körében régóta folyó eszmecsere folytatásaként 1999 novemberében rendezett konferencia két külföldi előadójának cikke olvasható.

Tristram Besterman, a Manchester Museum (Nagy-Britannia) igazgatója arról értekezik, hogy a köztulajdonban lévő, a közösség által működtetett múzeumok a társadalmat szolgálják, ezért gyűjteményeik kezelési módját ennek érdekei határozzák meg. A „rendelkezésre bocsátás” a gyűjteménykezelésnek (collection management) egyik, ám etikailag roppant érzékeny eszköze, amit csak akkor lehet alkalmazni, ha világosan megértettük a múzeum mai társadalmi küldetését. „A ‘rendelkezésre bocsátás’ etikai elveinek alkalmazásánál különbséget kell tenni a ‘rendelkezésre bocsátás’ elfogadható oka és a megvalósítás megfelelő eszköze között” – szögezi le *Besterman*, majd megállapítja, hogy a múzeum társadalmi helyzete nem statikus. Vagyis folyamatosan módosítania kell a társadalmi változásokra adott válaszait, egyúttal meg kell újítania azokat a módszereket is, amelyekkel újra és újra felülvizsgálja gyűjteményeit.

Patricia Ainslie, a Glenbow Museum (Calgary, Kanada) gyűjteményekért felelős alelnöke „A ‘megszabadulás’ és ami azon túl van: a Glenbow- eset” című írásában azt a folyamatot ismerteti röviden, amelynek keretében a gyűjtemény 1.3 millió tárgya közül 1992 és 1997 között megszabadultak összesen 3.500 darabtól. Ebben egyaránt szerepet kaptak az intézmény dolgozói és irányító testülete, a legérdekeltebb társadalmi csoportok (stakeholders) és a kormányzat képviselői. Fontos eleme, feltétele volt a gondolkodás „felszabadítása”, a megszokott múzeumi gyakorlat felülvizsgálata. Az alapító gyarapítási, szerzeményezési politikáját ugyanis az 1950-es évek közepétől az erősen eklektikus ízlés és a túl széleskörű (a művészetekre, a történeti forrásokra, a néprajzra, az ásványtanra, a könyvtári és levéltári anyagokra egyaránt kiterjedő) érdeklődés jellemezte. A folyamat kiindulópontja az anyagi gondok megoldási kényszere volt. Az életképesség, a fennmaradás érdekében hat stratégiai alapelvet dolgoztak ki és fogadtak el. Ezek egyike

volt, hogy profiltisztítást kell végrehajtani a nemzetközi gyűjteményekben, a tárgyak egy részét el kell adni, a megmaradtak megőrzésére és fenntartására pedig alapot kell létrehozni. Széles körű és nyílt vita után született konszenzus, ezután több helyen (Kanadán kívül az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában és Ausztráliában) rendeztek aukciót azon tárgyak eladására, melyeket a közösen kialakított elvek figyelembe vételével válogattak ki.

A szám első közleménye, a főszerkesztő *Henk Maurits* interjúja a Rabobank Nederland kommunikációért felelős vezetőjével, *Gert Sluis*-szal. A Museum Pass néven ismert kedvezményes (pontosabban 1999 végéig ingyenes) múzeum-látogatási rendszer kilenc éven át fő szponzorára most úgy döntött, módosítja ez irányú politikáját. Ennek legfontosabb eleme, hogy 2000 elejétől a Museum Pass tulajdonosai már csak ötven százalékos belépődíj-kedvezményt kapnak a múzeumokban, mégpedig hitelkártyájuk felmutatásával. A másik lényeges módosítás, hogy az egész évi szponzorálási összeget négy millió guldenben határozták meg. Ennek felét olyan kampányokra fordítják, amelyek a múzeumok látogatására buzdítanak, 1,2 milliót szánnak a Museum Pass Trust működtetésére, félmilliót pedig a múzeumoknak a bank ügyfelei körében történő reklámozására. A fennmaradó összeg a bank fiókjai és az egyes múzeumok közötti együttműködés ösztönzését szolgálja majd.

Két hosszabb beszámolót közül a folyóirat a holland múzeumi szakma külföldi tapasztalatairól és kapcsolatairól. *Kees van der Meiden*, a groningeni Naturmuseum igazgatója annak a látogatásnak a tanulságait összegzi, amelyet a bemutatással és a propagandával foglalkozó szakemberek egy csoportja a Holland Múzeumi Szövetség szervezésében tett több kanadai múzeumban. Számos kollégájukkal cseréltek eszmét és tapasztalatot a múzeumok és a társadalom közötti dialógus fontosságáról, tartalmának változásáról. A szerző szerint az egyik legfontosabb tapasztalatuk az, amit a torontói Royal Ontario Museum igazgatója, *Lindsay Sharp* így fogalmazott meg: a múzeumnak

„az elit társadalmi oszlopa” helyett „sokkal inkább a külvilágra figyelő intézmény” kell lennie. A szakmai látogatáson részt vett holland kollégák szerint ezen a téren számos tanulni valójuk van a kanadaiaktól.

A Holland Múzeumi Szövetség közép- és kelet-európai együttműködési koordinátora, *Astrid Weij* „Kelet-Európa múzeumai a fal omlása után” című írásában személyes tapasztalataira is alapozva igyekszik összegezni a térségben az elmúlt tíz évben végbement és a múzeumok helyzetét döntően befolyásoló változásokat. Kiemeli az állam, a közösségi fenntartó visszavonulását (főleg pénzügyileg), az adminisztráció átszervezését és decentralizációját, a „civil társadalom” gyengeségét, kezdetlegességét (ebből következően a múzeumi érdekvégyesítés és a múzeumokat támogató civil erők szinte teljes hiányát). Emellett számos más, a térség hol több, hol kevesebb országára jellemző és általunk is jól ismert ellentmondást, problémát tár olvasói elé.

A leideni Néprajzi Múzeumban kidolgozták és bevezették az ISO 9001 szabványon alapuló minőségbiztosítási rendszert. Ennek célja a gyűjtemény kezelésével és gondozásával kapcsolatos folyamatok minőségének állandó ellenőrzése és folyamatos javítása. A programban vezető szerepet játszó szerzők írása a működési struktúrát és a legfontosabb célkitűzéseket ismerteti.

Jan Sas, a Reinwardt Academie tanára a múzeumba látogatók jogait és kötelességeit

(holland fogalmazás szerint a feltételeket) tekinti át vázlatosan. Az írás apropóját az adja, hogy a múzeumi szövetség nemrégiben jelentette meg „Model Bezoekvoorwaarden” című, e témával foglalkozó kiadványát. Kiemeli, hogy az ebben foglaltak szerint a múzeumnak immár joga van eldönteni, kit enged be a potenciális látogatók közül és kit nem. A szerző azonban arra irányítja olvasói figyelmét, hogy „a múzeum várja Önt” hozzáállást jelképező „látogatási feltételek” kialakítása és publikálása mellett meg kell alkotni a „vendégek chartáját” is, amely „a múzeum ajánlja és biztosítja Önnek” gondolkodást és magatartást képviseli. A kiadvány szövege egyébként angolul is hozzáférhető a számítógépes világhálón is, akárcsak a Holland Múzeumi Szövetség tevékenységének számos más dokumentuma és sok egyéb hasznos információ, ami a folyóiratban is olvasható. A honlap címe: www.museumvereniging.nl.

Az idei első szám első írásában a főszerkesztő arról számol be, ki hogyan látja a Museum Pass által nyújtott kedvezmény csökkentésére, illetve a konstrukció átalakítására vonatkozó döntést. A Rabobank kártyatulajdonosai ez év januárjától, a Holland Vasutak bérletét megvásárlók 2001 elejétől e dokumentumok felmutatásával kapnak majd 50 százalékos kedvezményt a múzeumokba való belépésnél. Miközben a múzeumok attól tartanak, hogy emiatt visszacsik a látogatók száma, a Museum Pass fenti két fő támoga-

tója szerint a következő öt évben jelentős növekedés várható, amihez a sokirányú reklám jelentős anyagi finanszírozásával is hozzá kívánnak járulni.

Újabb írások foglalkoznak a „rendelkezésre bocsátás” és a „megszabadulás” témakörével. *Rob Korving*, a delfti Techniek Museum munkatársa így kezdi cikkét: „Néha előfordul, hogy egy kurátornak álmatlan éjszakája van, mert az foglalkoztatja, hova kerül az „ő” gyűjteményének némely darabja”. Ezután leszögezi, hogy a gyűjtemények „mobilitása” a technikai és közlekedési múzeumok körében már jóval azelőtt valóság volt, hogy az egész holland múzeumi világot megrázó vita a „megszabadulás” körül kirobbant. 1996-ban például a PTT Museum, miután elhatározta, hogy csak a posta és telekommunikáció történetével foglalkozik a jövőben, teljes „rádiós” gyűjteményét (benne adóállomást, stúdió-felszerelést, korai rádiókat) átadta az Omroepmuseum-nak. 1999 őszén pedig a Scription (az írás és kéziratok múzeuma) adta át a gyűjteményében lévő számos összeadó gépet és elektronikus számológépet a delfti Techniek Museum-nak, mivel ezeket többé nem kívánta gyűjteni. A szerző szerint ezeket a „cseréket” álmatlan éjszakák nélkül lehetett lebonyolítani.

„A nyilvántartás a válogatás segítője” című írás szerzői szerint immár közhelynek számít, hogy a holland múzeumok raktáiraiban lévő tárgyak közül számosat lehetne és kellene „rendelkezésre bocsátani”, arról azonban nincs konszenzus, hogyan kell ezt a folyamatot a gyakorlatban megvalósítani. A Stabien (a Holland Ipari Örökség Szolgáltatási és Konzultációs Alapítványa) vezetői, *Stijn van Genuchten* és *Max Popma* úgy vélik, fontos és hasznos segítség a döntéshoz a más gyűjteményekkel való összehasonlítás. Az alapítvány éppen ezen a téren tett jelentős lépéseket az elmúlt években, szelektív kritériumok kialakításával. Létrehozták az ipari műemlékként nyilvántartott hajók, vonatok és villamosok regiszterét. Az így megvalósuló áttekinthetőség rendkívül fontos éppen most, amikor az egész múzeumi terület ezzel a kérdéssel foglalkozik.

Arnold Heertje közgazdász professzor a vele készített interjúban megállapítja, hogy a természeti és kulturális örökségnek nincs gazdasági értéke, a történelmi épületek és a

tájak egyedülállóak és pótolhatatlanok, olyan javak tehát, amelyek árát gyakorlatilag lehetetlen megszabni. Teljesen értelmetlen tehát megpróbálni megállapítani az „Éjjeli órjárt” „értékét”. Hiszen a művészet nem „fér bele” a mérlegbeszámolóba. A professzor az 1999. novemberi konferencián tartott előadásában ellenezte a tárgyaktól való „megszabadulást”, mondván: a reprodukálhatatlan értékek nem alakíthatók át reprodukálhatóvá. A múzeumok fő feladata a megőrzés, mert ezzel egy igényt elégítenek ki. A kormányzat és mindenekelőtt a társadalom feladata, hogy az ehhez szükséges pénzügyi forrásokat biztosítsa.

A *Visie* rovat első írása a múzeumok jövőjéről szól. Az amszterdami Reinwardt Academie oktatója, *Peter van Mensch* röviden ismerteti, elemzi és bírálja az angol muzeológus professzor *Victor Middleton* „Új lehetőségek a múzeumok előtt a 21. században” című munkáját. Emellett bemutatja a holland *Gerard Rooijackers* elképzelését, a „kulturális életrajz” koncepcióját. Ez utóbbinak a lényege: „az emberek által a környezetben hagyott nyomok” bemutatása érdekében integrálni kell a múzeumokat, a történelmi épületek és a műemlékek megőrzését, a leltárakat és a régészeti feltárásokat. A szerző szerint ez az elképzelés, amelynek kiindulópontját az „ecomúzeumok” létrehozása jelentette, az elmúlt évek leginnovatívabb koncepciója.

Az ICOM főtitkára, *Manus Brinkman* a műtárgyaktól való „megszabadulás” témájához szól hozzá. Elismeri, hogy egyre kevesebb a raktárakban a hely és ugyancsak nem kielégítő a restaurálási források, mégis úgy véli, hogy soha nem lehet „túl sok” a gyűjtemény. Szerinte a raktárak túlszűfoltóságát leginkább a világos szerzeményezési alapelvek akadályozhatják meg. Ha mégis csökkenteni kell a gyűjteményt, ezt csak óvatosan, gondosan és a vonatkozó jogszabályok, előírások betartásával szabad megvalósítani. Hollandiában a Kulturális Örökség Intézete új, még vita alatt álló előírás-tervezete szabja majd meg a kereteket. A legfontosabb elem azonban az önmérséklet, vagyis az, hogy a múzeumok ragaszkodnak az ICOM etikai kódexének figyelembevételével kialakított politikájuk megvalósításához.

A folyóirat a szokásos rovatokon túl beszámol a Holland Múzeumi Szövetség 1999. november 22-én „Interkulturális gyűjtés és bemutatás” címmel megrendezett tematikus napjáról. A délelőtti folyamán számos előadó szólt az interkulturalitás terén szerzett saját gyakorlati tapasztalatairól. Délután konkrét esettanulmányokat mutattak be a múzeumok, amit élénk vita követett. Ennek során kiderült az is, hogy számos intézményben még a gondolkodás szintjén sincs jelen a napi munkában ez a szempont.

Museum International 204-205 (1999/4. és 2000/1.)

Dossier: Museums and the Internet I-II

Rezi Kató Gábor

Dupla számot szentelt a múzeumi informatikának – azon belül is az Internet-alkalmazásoknak – a nemzetközi muzeológiai szakmai folyóirat. Talán nem sokat kell azon töprengenünk, nem kell magyaráznunk, hogy miért. Hiszen ma már az „elefántcsonttoronyok” is rendelkeznek Internet-összeköttetéssel, a legeldugottabb tibeti lámakolostor pontos címe is megtalálható a világhálón. Vagyis akár akarjuk, akár nem, az Internettel együtt kell élnünk, még a múzeumok arisztokratikusan ódon közegében is.

A folyóirat összeállításának nem célja, hogy történeti áttekintést adjon az Internet múzeumi vonatkozásairól. Elsősorban szélesebb nemzetközi kitekintést szeretne nyújtani: ki, hol, miért, hogyan épít ma Web-lapot a múzeumokban?

A rövid szerkesztői bevezetés megdöbbentő adatokat tartalmaz az Internet múzeumi használatáról, az utolsó 2-3 év mennyiségi és minőségi bővüléséről (például a Louvre kiállításait évente mintegy 5 millió látogató keresi fel, míg honlapját havonta 1 millió érdeklődő „hívja le”), majd röviden összefoglalja azokat a tényezőket, amelyek különösen alkalmassá teszik az Internet használatát a gyűjtemények számára.

Nem könnyű műfaj a különböző honlapok bemutatása egy nyomtatott sajtótermékben. Saját stílusa van. Jelentősen különbözik mindenféle más tudósítástól, ajánlástól, kritikától, hiszen a szövegek általunk megszokott linearitásától eltérően olyan világot kell bemutatnia, amelynek egyik legnagyobb erénye a multidimenzionalitás. Éppen ezért bemutatásuk talán leginkább egy olyan nagyon finom és nagyon hosszú vacsora részletes étlapjához hasonlít, amelyből egy gourmand már elképzelni tudja az ízek és illatok összhangját. A Museum International összeállítása csak részben próbál meg minket ilyen étlappal csábítani, az ételek leírásánál sokkal nagyobb teret kap benne a szakácsok véleménye és információja arról, hogyan is kell elkészíteni egy ilyen remekművet...

Mintegy 15 cikkben, több mint 70 oldalon át kalandozhatunk a múzeumi világhálón. Az összeállítás első fele (204. szám), az évezred utolsó száma (sic!) nagyrészt technikai kérdésekkel foglalkozik, az „online múzeumi társadalom” kezdeti időszakának formálódásáról és szerveződéséről szól. Eléggyé jellemző, hogy itt a szerzők túlnyomórészt profi informatikusok. Noha a téma, amelyet körüljárunk,

eléggyé bőséges: az első honlapok megjelenésétől (amelyek sok esetben az informatikában előrébb tartó „nagy testvér”, a könyvtárak árnyékában jöttek létre) az ICOM integráló szerepén keresztül egyes nemzeti site-ok építésének példájáig. A válogatás azonban szerintem túlságosan hivatalosra, túl formálisra – és kicsit unalmasra sikeredett ...

Szerencsére sokkal érdekesebb a második rész (205. szám), ahol színes csokrot válogattak a múzeumi Internet-honlapok nagy családjából, széles tematikai és földrajzi kitekintéssel.

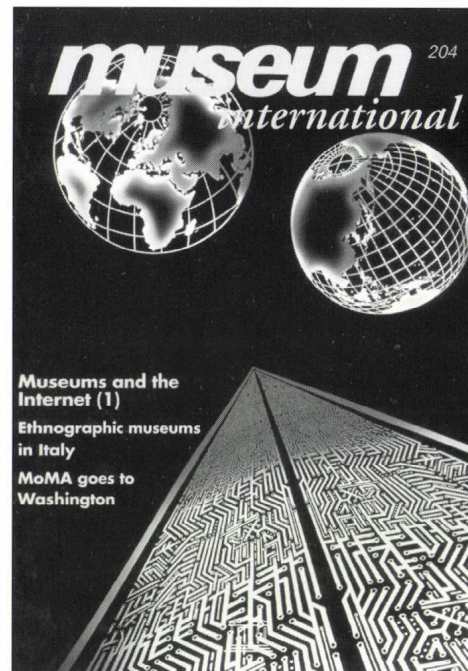
Igazán jó példa a Lin Hsin Hsin Art Museum (<http://www.lhham.com.sg>), amely úttörő szerepet tölt be a digitális média-művészet területén. A számos „netes” díjjal kitüntetett Web-lap bizonyítja, hogy egy művészeti múzeum is lehet izgalmas hely, amelyet a látogatók nagy számban keresnek fel. A digitális művészet egészen új lehetőségeket és kihívásokat jelent a modern kor művészeti múzeumai számára. Talán ez az egyik olyan terület a muzeológiában, amely teljesen új távlatokat kap az Internet felhasználásával.

A Lin Hsin Hsin Art Museum egy virtuális múzeum, amelynek 1995-ös „megnyitása” óta 107 országból több mint 500 000 látogatója volt. Létrehozója (nem fogják elhinni, maga Lin Hsin Hsin) informatikus, festőművész és költő is egyben.

Hagyományosabb múzeumi honlapot kínálna a „Virtuális Eldorádó” (<http://www.banrep.gov.co>). A bogotai Museum del Oro virtuális kiállításán a prekolumbián indián kultúrák nagyrészt arany és ezüst emlékműanyagát mutatják be. Érdemes megemlíteni, hogy ez a projekt nagy hangsúlyt fektetett az oktatás szempontjaira is.

Az 1997-es Museums and the Web konferencián az „oktatás számára legjobban felhasználható múzeumi Web-hely” kitüntetést kapta a Los Angeles megyei Természettudományi Múzeum honlapja (<http://www.nhm.org>). Az intézmény informatikai menedzsere (figyelem, ilyen is van!) részletesen elemzi a nagy múzeumi Web-site építése során megfontolandó, lényegi kérdéseket. Különösen megszívlelendőnek tartom a következő gondolatot: a múzeumi Web-site több mint grafikus és szöveges file-ok közönség számára felkínált gyűjteménye egy számítógépen. Gyakran az első és néha az egyetlen kapcsolat a gyűjtemény, a kiállítás és a látogató között...

A Topkapi Palace Museum, amely a Bilkent Egyetem hostján található (<http://www.ee.bilkent.edu.tr/~history/topkapi.html>), átlago-

san 1000 látogatót fogad havonta. A virtuális kiállítás legtöbb képe a múzeum dokumentumainak, objektumainak és festményeinek digitalizált verziója. A kiállított és archivált képek nagy száma ellenére a múzeum anyagának csak töredéke mutatható be. A sokféle gyűjtemény (ruha, ékszer, könyvek, térképek, miniatúrák, porcelán, fegyverek, stb.) különösen szép darabjait nagy felbontású képeken is meg lehet tekinteni. Nem kis dilemmát jelent manapság a honlap-építőknek, hogy mi az, amit nyilvánosságra szabad hozni (és milyen formában) úgy, hogy még ne sérüljenek az intézmény vagy a gyűjtők érdekei, jogai. Jelen esetben például a reprodukálás, másolás ellen a múzeum digitális vízjel alkalmazásával védekeznek.

Az ismertetés szubjektív műfaj, ezért a magam számára a legérdekesebbnek nyilvánítottam az Uruguayból érkezett példát. A Museo Virtual del Arte El Pais /MUYA/ igazán különleges virtuális múzeum, mivel nemcsak a gyűjtemény tekinthető meg a hálón, de maga a múzeum is, ami ráadásul csak itt, a virtuális térben létezik (<http://www.diario-elpais.com/muya>). Ebben a dimenzióban azonban teljesen valóságosnak tűnik: van bejárata, kiállító terei, stb. A MUYA tehát nem múzeum, nem egy lineáris séta a kiállított képek között. Speciális, építészek által tervezett „épületben” van, amelyet bármikor meg lehetne építeni a valóságban is. Ha így lenne, 6000 m² helyet foglalna el a valóságban, 5 fő szintjéhez pedig 3 kiegészítő szint járulna. A virtuális látogató a 3D valóságá-

ban mozoghat és bejárhatja az épületet.

A MUVA megvalósítása egy rendkívül igényes projekt terméke. Ez a fajta gondolkodásmód teljesen új távlatokat tár a múzeumok elé. Hogyan lehetne bővíteni a kiállítótereket? Hogyan lehetne megmutatni a gyűjteményeket a drága és kockázatos szállítás nélkül a nagyvilágnak? Az Internet sok dologra alkalmas lehet, természetesen nem adja azonban vissza egy valóságos kiállítás hangulatát, az eredeti műtárgy varázsát. Legalábbis ma még nem...

Az összeállítás az idézett példákon túl is sok jó tanáccsal szolgál, nemcsak a kifejezetten ötletbörze-jellegű részekben. Az

egy eseteket „keresztbe összeolvasva” is kaphatunk értékes adalékokat, ötleteket, szempontokat a honlap építéséhez. Például:

- Nem árt, ha van egy jó alapötleted az egészhez.

- Dolgozni csak profikkal szabad, a lelkesedés dicséretes dolog, de nem elegendő.

- Pénz nélkül itt sem megy. Keress szponzort!
- Ne akarj mindent azonnal és tökéletesen megcsinálni, úgysem fog sikerülni.

- Semmi sem állandó. Idővel meg kell újulni tartalmilag és grafikailag egyaránt.

- A látványos külső mellett a látogató szereti, ha sok információból válogathat.

- Mindegy, milyen gyűjteményed és múzeu-

mod van (vagy van-e egyáltalán), a Neten mindenre akad vevő.

Végül is kinek érdemes elolvasnia mindent? Aki még nem gyakorlott polgára a Netnek, ne is vegye a fáradságot, mert hamar meg fogja unni. Aki gyakorlott honlap-építő, az hamar rájön, hogy nincs sok új a nap alatt. Leginkább azoknak ajánlanám, akik most tervezgetik elindítani saját honlapjukat. Persze nem elég a folyóiratot elolvasni, a Neten is fel kell keresni a honlapokat... Feltéve, hogy még ott vannak. Szóval ne sokat várjanak vele, ugyanis a technikai haladás ezen a téren (is) könyörtelenül gyors...

ICOM News 2000/1.

Deme Péter

Az ICOM negyedéves hírlevele 2000. évi első számának nagyobb részét a május 18-i Múzeumi Világnapnak és az erre az évre választott témának szentelik a szerkesztők. „A múzeumok a társadalmi békéért és harmóniáért” tematikát azért választotta erre az évre az ICOM Tanácsadó Testülete (Advisory Committee), mert az ENSZ már korábban „A békekultúra nemzetközi évének” minősítette az ideit esztendő.

A kiadvány elsőként három sajátos múzeumot mutat be röviden, mégpedig az intézmények vezető képviselőinek tollával. Az Üzbegisztánban, Szamarkandban 1986 óta működő „Béke és Szolidaritás Nemzetközi Múzeuma” a békével és a békéért folytatott küzdelemmel összefüggő műtárgyakat és dokumentumokat gyűjti, valamint számos kapcsolódó közösségi és oktatási programot szervez. Tagja a genfi központú Nemzetközi Békeirodának, valamint a Békemúzeumok Nemzetközi Hálózatának. 1999. szeptember 14-e óta valamennyi látogatót arra kérnek, írja alá az UNESCO által kibocsátott, „A békekultúra nemzetközi éve” célkitűzéseit támogató *Manifesto 2000* című dokumentumot.

1981-ben alapították az Amerikai Egyesült Államok egyetlen Békemúzeumát Chicagóban. Fő feladatának azt tekinti, hogy gyerekeket, fiatalokat és felnőtteket egyaránt az erőszakkal összefüggő problémák kreatív megoldására neveljen. Abban az országban, amely vezet az erőszakos cselekmények számával a világban, abban az államban, ahol a 14-25 év közöttiek körében az öngyilkosság a vezető halálok, rendkívül fontos ez a mindennapos, kézzelfogható érvekkel és eszközökkel történő nevelés.

Hasonló feladatokat vállalt magára a Japánban működő Oszakai Nemzetközi Békeközpont Alapítvány. Az 1991-ben megnyílt intézményben kiállítási terek, előadó-, vetítő és kutatótermek várják a látogatókat. A központ fő célja, hogy minél objektívebb és kiegyensúlyozottabb formában mutassák be általában és konkrétan is a háborúk emberellenességét és tragédiáit. Az épület konstrukciója (különösen a tetőzet sarkai és méretei) is azt hivatott szimbolizálni, hogy „egy békés világban az emberek tudomásul veszik, hogy mások különböznek tőlük és képesek harmonikusan együtt élni”.

Az olvasó megismerkedhet két másik múzeumi intézmény sajátos feladataival és tevékenységével is. A tunéziai *Musée de Bardo* a Meditteránium több évezredes története során itt megforduló sok-sok népcsoport történetét igyekszik bemutatni, míg a Malajziában működő *Sarawak Museum Department* a sok etnikum által benépesített térség történetének utolsó száz évére koncentrálna.

Terence Duffy, az Ír Békemúzeum Projekt igazgatója hosszabb áttekintésben foglalja össze a legfontosabb ismereteket a század eleje óta a világ különböző országaiban létrehozott, a béke és a háborúk elleni küzdelem témakörével foglalkozó múzeumok jellegzetességeit, hasonlóságait és különbözőségeit. Végső következtetése igen figyelemre méltó: valójában minden múzeum és minden múzeumi dolgozó potenciálisan a „Békekultúra” hirdetője és megvalósítója.

A folyóirat külön figyelmet szentel a fentebb már említett *Manifesto 2000* című dokumentumnak, arra buzdítva olvasóit, az ICOM szervezeteit és tagjait, hogy a Nobel-díjasok által kezdeményezett és 1999 márciusában Párizsban közzétett felhívást saját lehetőségeikkel élve terjesszék, tegyék közzé és szervezzék meg, hogy minél többen írják alá, csatlakozzanak hozzá.

Az ICOM 12. közgyűlése 1977. május 28-án elfogadott 5. számú határozatában kez-

deményezte, hogy 1978-tól kezdve minden évben legyen május 18-a Múzeumi Világnap (International Museum Day). A szervezet hírlevele most – nyilván emlékeztetőül – ismét leközi a dokumentumot.

1999 októberében Zambiában hetvenöt afrikai múzeumi szakember megalakította az Afrikai Múzeumok Nemzetközi Tanácsát (AFRICOM). Az ezt hírül adó közlemény mellett hosszabb interjú olvasható az új szervezet első elnökével, *Shaje'a Tshulila* múzeumi szakemberrel, a Kinshasai Egyetem (Kongói Demokratikus Köztársaság) professzornőjével. Ebben szó esik a kulturális örökség védelmével összefüggő afrikai problémákról, a nők növekvő társadalmi szerepéről, valamint a múzeumok szerepéről a nemzetközi békeév kapcsán.

Az ICOM 1998-as közgyűlésén, majd a Végrehajtó Bizottság 1999 júniusában tartott ülésén kapott felhatalmazás alapján széles körű és sok területre kiterjedő munkát végzett az ICOM reformjával, átalakításával foglalkozó bizottság (Task Force for the Review and Reform of ICOM, rövidítve ICOM-RTF). A hírlevélben most a bizottság elnöke (és az ICOM alelnöke), *Bernice Murphy* rövid ismertetését olvashatjuk az eddig végzett munkáról és a 2000-ben tervezett további legfontosabb lépésekről. (A bizottság megállapításai – számos más fontos és érdekes információval együtt – olvashatók az Interneten: <http://www.icom.org/>.)

Sokak előtt ismert, hogy a következő közgyűlésre 2001 júliusában Barcelonában kerül sor. A Végrehajtó Bizottság most tette közzé az utazási támogatások iránti kérelmek benyújtásával kapcsolatos tájékoztatóját (határidő: 2000. szeptember 1.).

A hírlevél szokásos rovataiban rövid híradásokat olvashatunk új kiadványokról és a nemzetközi bizottságok tevékenységéről. Felhívja a figyelmet a 2000 végéig esedékes rendezvényekre, valamint bemutat néhány ellopott és keresett műtárgyat.

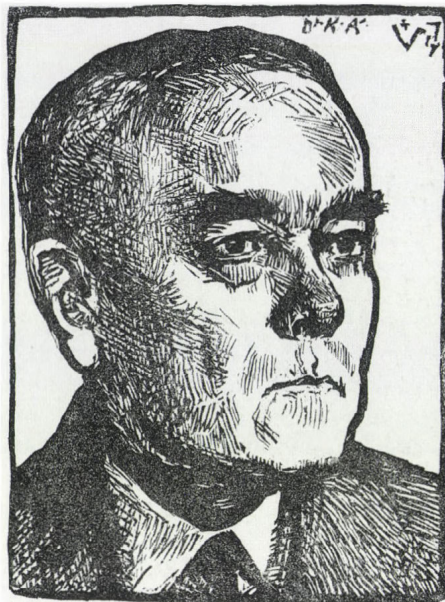
In memoriam

Dr. Kiss Ákos (1919–1999) emlékezete

Darkó Jenő

A Pulszky Társaság alapító tagja, dr. Kiss Ákos a múlt év február 9-én hunyt el Budapesten. A kulturális igazgatással és a magyar múzeumüggyel szorosan egybefonódó pályája közel ötven esztendővel indult. Szakmai elhivatottsága, széles körű szakmai tájékozottsága és műveltsége markáns alakjává tették egy sorsfordulatokban gazdag kornak. Esztétikai igényessége, etikai kiállása, vezérlő céljai mellett való – esetenként kilátástalan kimenetelű – elkötelezettsége megoszthatta és megosztotta azoknak a táborát, akik ismerhették és ismerték őt. Túl már pályája jó néhány embert igénylő erőpróbáján, a '70-es évek elején friss diplomásként kerültem munkatársi kapcsolatba vele. Kezdetben, külső szemlélőként, kimért, előírásosan szertartásos, szinte barátságtalanul hűvös, a munkafeladatokat következetesen számonkérő hivatali előjárót ismertem meg benne, az általa viselt külső mimikri ruházatában. 12 évig tartó munkatársi kapcsolatunk az apró jelekben megnyilvánuló személyes szimpátia alapján, számomra kitüntetett barátsággá fejlődött, amit életrajzi párhuzam, a szülőföld közössége és az azonos társadalmi habitus támasztott alá. Mindezeknek köszönhetően bontakozott ki előttem gazdag és színes egyénisége, amely hosszas bensőséges beszélgetések során maradandó élményt hagyott: úti beszámoló egy itáliai utazásról, vagy életének egy-egy, ma már mindenképpen történelem számba menő epizódja.

1919. október 5-én született az egykori Csík-vármegyei Gyergyócsomafalván. 1920-ban családjával együtt Magyarországra települt át. Csecsemőként a szolnoki pályaudvar vagonlakója, osztozva ezzel a több ezerre tehető közhivatalnok és családja sorsában, akik a berendezkedő új hatalomra, történetesen a román királyságra nem esküdtek fel, vállalva az állásvesztés következményeit. A család a Pest-megyei Tinnye községbe költözik, édesanyja ott vállal postamesteri állást. Az elemi iskoláit Pusztakovácsiban, illetve Tinnyén járta ki. Gimnáziumba Pápára iratkozott be, ahol egy évet végzett, majd pedig a híres budapesti Lónyay utcai református gimnázium növendéke. Ott is érettségizik „jól megfelelt” eredménnyel. Nem csak a régi képzési rend következtében, de az ifjúság fogékony lelkiállapotában, alapjaiban a

Varga Lajos Nándor metszete

Lónyay utcai „Refi” személyiségének, tudásának és műveltségének meghatározója. Tanárai voltak: Nyusztay Antal, Fuxhoffer Dezső klasszika-filológusok, a történész Bartos Kálmán és az író-irodalmár Áprily János. Iskolatársai között említhetjük a filozófus, tudománytörténész Szabó Árpádot, a klasszika-filológus Borzsák Istvánt és a klasszika-archaeológus Szilágyi János Györgyöt. 1937-ben beiratkozott a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karára, ezen elhatározása inkább a családi elvárásnak kívánt megfelelni, személyes érdeklődése a bölcséleti tudományok, a művészettörténet, régészet és történettudomány felé vonzotta. A jogi tárgyak mellé kezdettől fogva vett fel indexébe művelődéstörténeti tárgyakat. Utolsó éves jogászként, az 1940/41. tanévben szabad bölcsészként megkezdte művészettörténeti, régészeti tanulmányait. Míg jogon Magyar Zoltánt, Marton Gézát, Eckhart Ferencet, Balás Károlyt, Tomcsányi Mórt, Notter Antalt, Szladits Károlyt és Nizsalovszky Endrét hallgatta, bölcsészként Gerevich Tibor, Hekler Antal, Gerke Frigyes, Horváth János, Korniss Gyula és Prohászka Lajos előadásait látogatta. De Szeffü Gyula is szívesen látta szemináriumán. Életében a jogi pálya és a bölcsész érdeklődés között az utóbbi javára hozott döntő elhatározást egy három hónapos olaszországi ösztöndíj a római Collegium Hungaricumban, 1939-ben. Bele-

fedkezve szeretett Itáliájának látványokban elbűvölő gazdagságába, mint mondta, számára a világháború három nappal később kezdődött, mert hiszen csak akkor szerzett róla tudomást.

Befejezve jogi tanulmányait, 1942. október 5-én bevonul az esztergomi harckocsizó ezred jászberényi kötelékébe, sorkatonai szolgálatra, amelyből háborús szolgálat lesz, közvetlen harctéri tapasztalatokkal. Történetesen, 1944 augusztusában alakulata hiúsítja meg a Baki-puccsot. Ákos harckocsijának lövege a Rózsadombról a Gestapo főhadiszállását, a Svábhegyi Park Szállót célozta. Majd egységével bevetésre kerül az ádáz és véres Székesfehérvár környéki harcokba, amikor is a város háromszor cserélt gazdát. Szombathelyen a nyilasok letartóztatják, ahonnan szerencsésen megszabadul. A kiszámítható orosz fogság elől Ausztriába megy.

Amerikai zónából, 1945 végén hazatér. A Kispesti Járásbíróságon, majd a pestvidéki Törvényszéken fogalmazó, a Népbíróságok Országos Tanácsánál Major Ákos tanácsában tanácsjegyző. 1947-ben leteszi az összevont ügyvédi, bírói vizsgát. 1948-ban törvényszéki bíró Balassagyarmaton. A beszolgáltatások és padlásseprések korában „vasra verve” vitték eléje, tárgyalásra a karhatalmi szervek a nógrádi gazdákat. Ákos minden esetben felmentő ítéletet hozott, azzal kivíva a politikai körök rosszallását. Belátta, bírói pályáját fel kell adnia. Onnan a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium jogi osztályára kerül, előbb miniszteri titkár, majd hamarosan a törvényelőkészítő és jogi osztály vezetője. Így közreműködött az 1949. évi 13. tvr. megszövegezésében. Az egyházi intézmények államosításakor közvetítő, mentő szerepet vállalt. Egyik sikere az Irgalmas-rend könyvtárának és demonstrációs eszközeinek megmentése, amellyel a későbbi Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár alapjait vetette meg. A tanácsrendszer bevezetésekor szóban és írásban lépett fel a múzeumüggyre károsnak tartott intézkedések ellen. Ebbéli tevékenységének eredménye, hogy 1951 augusztusában eltávolítják a minisztériumból. Állás nélkül marad. Azzal egy fejezet életében lezárult, a jogi pálya befejeződött.

Miként említettük, Ákos érdeklődése igen korán a művészettörténet felé fordult. 1949-ben folytatta ezirányú, korábban megkezdett tanulmányait. Művészettörténetet és régészetet hallgat. 1953-ban régész-muzeológus

diplomát szerez. Ekkor tanárai: Oroszlán Zoltán, Dobrovits Aladár, Nagy Tibor. Ötöd-évesen, segédmuzeológusként Aquincumba kerül gyakorlatra. 1953 és 1955 között a veszprémi Bakony Múzeum régésze. Itt kezd foglalkozni a római kori, pannóniai mozaikkal. 1955-ben Tatára kerül, a Kuny Domokos Múzeumba. 1957-ben Dobrovits Aladár veszi maga mellé az Iparművészeti Múzeumba, amelynek, rövid megszakítással nyugdíjba vonulásáig munkatársa. Onnan már csak egy kisebb kitérő adódott: 1963 és 1965 között a Közoktatási és Művelődési Minisztériumban a műemléki ügyek előadója. Ott kormányhatározat ellenében megkísérli a mai Blaha Lujza tér helyén állott Nemzeti Színház (volt Népszínház) épületét a bontástól megmenteni, sikertelenül. Vállalkozása egyúttal minisztériumi pályafutásának is végét jelentette. Visszamegy az Iparművészeti Múzeumba, ahol a Nyilvántartási Osztály vezetője 1984-ig, nyugdíjba vonulásáig.

A megemlékezés azonban az életút főbb állomásainak időrendi előadásával nem lehet teljes. Így megkíséreljük Ákos szellemi arculatának felidézését, amely ott munkált a műértő, tudós és közhivatalnok mindennapi tetteiben. Szellemiségét nem csak iskolái, tanárai, hanem családi indíttatása is meghatározta. Udvarhelyszéki székely család tagja. Közvetlen leszármazottja Forró Elek '48-as vezredesnek, Bem tábornok közeli munkatársának. De felmenői révén atyafiságos kapcsolatban állt Barabás Miklóssal, Orbán Balázzsal és az Apor családdal. Ugyan neveltetése már Magyarországhoz kapcsolja, de a családi kötődés mindenképpen Erdélyhez. Nem csak az erdélyi ember természetes tradícionális musa, hanem a személyes életét

is közvetlenül befolyásoló események traumája természetesen fogékonnyá tette a magyarság sorskérdései iránt. Mindez széles körű olvasottsággal, a francia, angol, német klasszikus irodalomban való jártassággal, zenei érdeklődéssel párosult. Képzettség és műveltsége lehetővé tette, hogy az antik világ művészetétől a historizmusig könnyű szerrel eligazodjon a stílus-jelenségek és történések bonyolult szövevényében. Azon kevesek közé tartozott, aki széles körű ismeretanyagát világos rendszerben látta és látta. Ez pedig csak a Gerevich-iskola néhány kiválósága esetében adatott meg. Ákos is „Gerevich-boy” volt. Esztétikai értékrendjének mértéke, a „par excellence” művészet végkifejlete, az itáliai reneszánsz volt. Érzésünk szerint egyik legjobb ismerője is volt az itáliai reneszánsz művészetnek. Hosszas tanulmányútjain behatóan feltérképezte az emlékeket. Sajnos e témakörben nem publikált. Azonban, hogy műtörténeti felfogásának mégis az itáliai reneszánsz volt az alapja, arra két szakterületéből is következtethetünk: Behatóan foglalkozott a klasszikus római építészettel, e körből a pannóniai mozaikművészet emlékeit és az építészeti tagozatok díszítőművészetét több jelentős publikációban tette közzé. Másfelől pedig megelőzve a nemzetközi érdeklődést, egyik legkorábbi kutatója volt a XIX. század végi képzőművészeti historizmusnak. Több publikációja mellett elkészült monumentális összefoglalása mindmáig kiadatlan. De ugyancsak a Gerevich-iskola hatásának tudhatjuk a kortárs, élő művészettel, művészekkel (Molnár C. Pál, Szőnyi István, Mattioni Eszter) való kapcsolatát. Innen adódott a műgyűjtőkkel való közeli kapcsolata. Dobrovits Aladár

megbízásából megszervezője az Iparművészeti Múzeum köre csoportosult műgyűjtők körének. Jó ismerője volt a XVIII-XIX. századi magyarországi fajansz és keménycserep kerámiaművészetének. E körből is számos publikációt tett közzé. A mozaikművészet kutatása terén végzett kiemelkedő tevékenységének köszönhetően meghívást kapott Párizsba, az első nemzetközi mozaikkollokviumra, 1963-ban. Azt követően az AIEMA (Association Internationale pour l'Études Mosaïques Antiques) alapító és vezetőségi tagja volt.

Dr. Kiss Ákos személyében nem csak a közeli munkatársat, a tudományos és művészeti közélet munkását, a Pulszky Társaság egyik alapító tagját, hanem a magyarországi ingó műemlékvédelem kiemelkedő alakját búcsúztatjuk. Emlékét megőrizzük!

(Elhangzott a Pulszky Társaság választmányi ülésén, 2000. február 17-én.)

The Memory of Dr. Ákos Kiss (1919–1999)

He started his career as a lawyer after the Second World War, from 1953 he worked as an art historian and museologist for several museums. In 1957 he became a head of department at the Museum of Applied Arts and worked there till his retirement in 1984. Thanks to his wide-ranging education he was one of the experts in the arts of the Italian Renaissance. He intensively dealt with the history of the classical Roman architecture; the remains of the mosaic-craftsmanship and its ornamentation from Pannonia were published in several important treatises. He was one of the earliest researchers on the historism of the 19th century, his monumental synthetic work is still unpublished. He organised the group of art collectors clustered around the Museum of Applied Art. He knew a lot about the faience and hard earthenware ceramics, had several publications on this topic. He was one of the founders and leading members of the Association Internationale pour l'Études Mosaïques Antiques.

Kiss Attila (1939–1999)

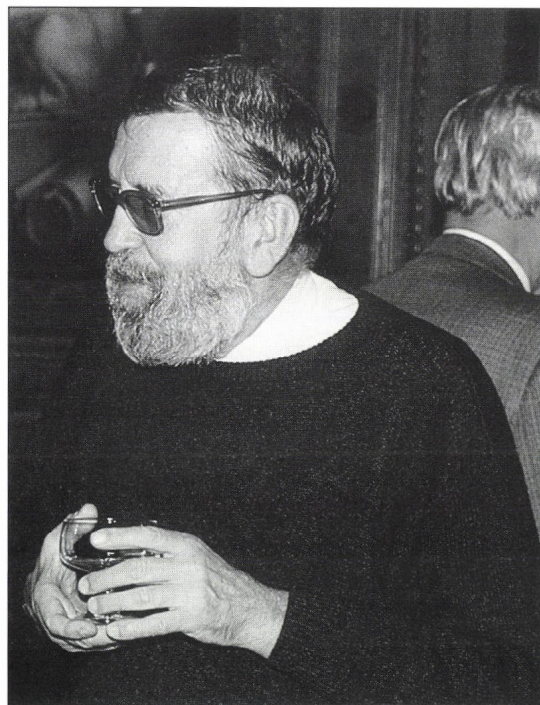
Toth Endre

1999. november 30-án váratlanul meghalt Kiss Attila. Talán csak ő tudta, hogy a pálya, amit a sors engedélyezett neki, a végső határ felé közeledik. A rá jellemző intenzív munkával, minden erejét összeszedve dolgozott a kölkedi-feketekapui ásatás publikációján.

1939-ben Brassóban született. Budapesten érettségizett, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 1957 és 1962 között végezte el a régészetet és a történelem tanári szakot. Három év múlva, 1965-ben doktorált, a római lakosság továbbbéléséről írta disszertációját. 1973-ig a pécsi Janus Pannonius Múzeumban, ezután pedig – haláláig – a Magyar Nemzeti Múzeum

Régészeti Osztályának Népvándorlás-kori Gyűjteményében dolgozott.

Elmondhatjuk: Kiss Attila szívvel-lélekkel a régészetnek élt – és halt. A baranyai falvak sokaságát megjárta, mentve a múlt emlékeit. Ásatásait közzétette, amit pedig szakmailag nem érzett a sajátjának, továbbadta. Munkái között olyan fontos ásatások és leletmentések voltak, mint az első hitelesen feltárt római kocsi-temetkezés Kozármiszlényben, a májosi honfoglalás-kori temető, a pécsváradi apátság és vár. A mohácsi ezüstérem-lelet megmentéséről is gondoskodott. És mindenekelett a nagyharsányi kincslelet a lancea regis feliratú érmekkel: az államalapítás kora történetének

kérdéseire válaszoló, forrásokat igazoló és vitát indító, alapvetően fontos lelete. Ennek megmentése is az ő nevéhez fűződik. Végül a feketekapui feltárás, amelyet 1971-től évtizedeken keresztül folytatott.

Tanulmányaiban a népvándorlás kora és a középkor számos népével és leletcsoportjával foglalkozott. De igazi szívügye mégis a Kárpát-medence germán népeinek kutatása volt. A türelmes munka és a kitartó ásatás gyümölcsöt hozott és káprázatos eredményt. A feketekapui temető több évtizedes feltárása talán a leggazdagabb sírokat eredményezte, amelyeket régész valaha is talált Magyarországon. Gazdagokat a leletek súlya, anyaga és még tündöklőbbet a szépségük és főként megmondolgoztató, talányos ábrázolásaik, eredetük, viselőjük kilétének meghatározása miatt. A nagyszerű leletek előkerülése után is szívósan folytatta tovább az ásatást.

A hirtelen halál rettenetes a hozzátartozóknak, megdöbbenő a barátoknak, kollégáknak. Mégis, Szent Pállal mondhatjuk: Te a pályát végigfutottad – a jó harcot megharcoltad.

Mándoki László (1935–2000)

Füzes Endre

Megint elment valaki, akinek még nem kellett volna. Megint szegényebbek lettünk valakivel, aki évtizedeken át velünk élt, velünk dolgozott, akivel megosztottuk gondolatainkat és kenyerünket, akivel csengő poharak koccintása mellett együtt derültünk a világ furcsaságain. Megint búcsúznunk kell valakitől, aki kollégánk, barátunk és társunk volt, akit ezután már fájdalmas visszaemlékezéssel hiányolunk.

A néprajzkutatók, a muzeológusok és a barátok nevében búcsúzom Dr. Mándoki Lászlótól, Lacitól, a Dokitól, az Öregtől.

Nem egészen 65 év adatott neki. Az iskolák elvégzése után ennek az időnek a túlnyomó részét Pécsen töltötte. Pesti szülött léte évtizedeken át, haláláig ragaszkodott a városhoz, a Janus Pannonius Múzeumhoz, majd az Erdős Kamill Cigány Múzeumhoz, a néprajzi és cigány gyűjteményekhez, melyek fejlesztésében, gyarapításában maga is aktívan közreműködött. Ízig-vérig muzeológus volt, értett a tárgyak nyelvén, meglátta mögöttük az életmód jelenségeit, sok tárgyat gyűjtött és több tárgycsoportot megszólított írásaiban. Raktári és nyilvántartási rendszereket dolgozott ki, állandóan az újat, a korszerűt kereste. Szerette a kiállításokat, melyekben széles körű szaktudása és műveltsé-

Feladatait, amit keresett és amit az élet elé hozott, elvégezte. Az avar- és a honfoglalás-kori leletkorpusz elkészült kötetei őt dicsérik.

Már az ismeretlen végzet árnyékában szervezte meg Kiss Attila a szilágysomlyói fejedelmi lelet Bécsben és Budapesten őrzött részének együttes kiállítását, zárta le a több mint húsz évig tartó feketekapui ásatás második kötetének kéziratát. Ezzel be is fejezte a temetőfeltárások feldolgozását. A második, éppen elkészült kötetet egyúttal akadémiai doktori disszertációnak szánta. És végül: nem röstelt öszülő halántékkal, öt könyvvel és több mint száz tanulmánnyal a háta mögött beállni PhD-hallgatónak.

Harminc éve múlt 1999 nyarán, hogy először találkoztunk Pécsen. Ő akkor már doktorált, a római lakosság népvándorlás-kori sorsát választotta témának. Én hasonló kérdésekkel éppen csak foglalkozni kezdtem. Jól megértettük egymást az éjszakába nyúló beszélgetéseken abban a városban, ahol ennek a témának a kutatása a legkézenfekvőbb volt. Élmény volt vele együtt hallgatni a moldvai

magyarok énekét olyan hanglemezzel, amelynek gyűjtőútján Ő is részt vett. És együtt hallgattuk a csángó asszony jajveszékését, ahogy a távolban hagytott halott férjét siratta. Isten áldjon, Attila!

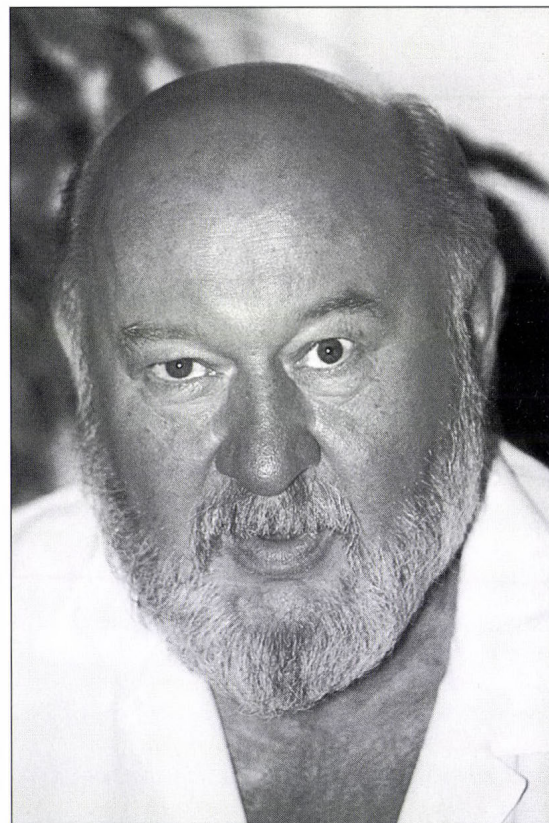
Attila Kiss (1939–1999)

Between 1962 and 1973, he worked as a muscologist for the museum in Pécs, as well as for the Hungarian National Museum from 1973 till his death. His field of research contained the Roman age, the period of the great migrations, and the Middle Ages. The research on the German tribes of the Carpathian-basin was his favourite topic. The discovery of the first authentic Roman cart-burial (Kazármislény), the burial-ground of the time of the Hungarian conquest near Majsza, the excavations of the Pécsvárad abbey and castle, the saving of the silvermedal find near Mohács, lately the discovery of the burial-ground of the time of the conquest near Feketekapu, were the outstanding results of his versatile activity. The results of his researches were published in five books and more than a hundred articles.

ge mellett újító szellemét és esztétikai igényességét is érvényesíteni tudta. A múzeumügy érdekében osztályvezetői, majd igazgatóhelyettesi beosztást is vállalt.

Néprajzkutatói munkáját a széles látó-kör és a témák bámulatos sokszínűsége jellemzi. A gyűjteménymertető és feldolgozó publikációk mellett foglalkozott a csillagnevek folklórával, a házassági szerződések társadalmi vonatkozásaival, a busójárással és a busómaszkokkal, számos más folklór témával, hogy csak néhányat említsünk. Együtt kezdtük el Baranya Néprajzi Atlasza szervező és gyűjtőmunkáját, melynek befejezése és feldolgozása még várat magára. Kutatómunkájában kiemelendő az örök szerelem: a találós kérdések témákra. Hallatlan szívóssággal és szorgos munkával hatalmas, az egész világra kiterjedő találós-kérdés-archívumot hozott létre. Számos részét publikálta is. Átfogó monografikus feldolgozását mindig halogatta. Váratlan halála miatt ez a munka most már az utókorra marad.

Rendkívül olvasott volt, figyelemre méltó nagyságú és tartalmú magánkönyvtárat ho-

zott létre. Szaktudását és nyelvtudását állandóan növelte. Ennek következtében a könyvismertetések sorát adta közre.

Kiváló népművelő, közművelő volt a szöveg legjobb értelmében. Több száz ismeretterjesztő írása jelent meg, és mindig szívesen vállalkozott arra, hogy tudását, ismereteit előadásokon, konzultációkon adja át az érdeklődőknek, főleg fiataloknak.

Pályája kezdetétől vonzotta a nemzetiségi kisebbségek, a hátrányos helyzetű népcsoportok sorsa. Érdeklődése eleinte a horvát és a sokác népcsoport felé fordult, majd intenzíven kezdett foglalkozni a cigánysággal is. Népszerűsítő, szervező munkájával sokat tett a baranyai és dél-dunántúli cigányok társadalmi és gazdasági felemelkedéséért, a hátrányos megkülönböztetések felszámolásáért. Boldoggá tette, hogy a szófiai kitérő után, már nyugdíjasként dolgozhatott az Erdős Kamill Cigány Múzeum megvalósításáért, melynek 1996-ban igazgatójává nevezték ki. Elkészítette a múzeum állandó kiállítását, ismertetőt írt hozzá. Szinte élete utolsó napjáig dolgozott a múzeum gyűjteménye gyarapításán és népszerűsítésén.

Munkájának eredményeit, életművét megőrzi a múzeumi gyűjtemények, a kéziratok és publikált írásai. Ezért most inkább Mándoki Lacira, a Dokira, a kollégára és jó barátokra emlékezem. Arra az emberre, akinek az egyénisége iránt senki sem maradhatott közömbös. Szívesen emlékszem azokra az évekre, amikor együtt dolgoztunk, együtt motoroztunk a baranyai falvakban, tárgyakat gyűjtöttünk, fényképeztünk, aztán a múzeumban leltároztunk, kiállításokat rendeztünk és legalább három életre való kutatási témát vázoltunk fel. A Néprajzi Osztály csendes falai között beszélgettünk, vitakoztunk, kicseréltük gondolatainkat, gyakran néhány pohár bor társaságában.

Fügedi Márta (1949-2000)

Selmeczi Kovács Attila

Ebben az esztendőben ismét megrendezésre került a Néprajzi Múzeumban az „Élő népművészet”, a tárgyalkotó népművészek országos seregszemléje, a zsűrizett népművészeti alkotások tárlata. Ennek a több, mint két évtizede folyó rendszeres rendezvényorozatnak, országos kiállításnak kezdettől fáradhatatlan szervezője, szakmai gondviselője Fügedi Márta volt, aki egyetlen kiállítás előkészítéséről és megrendezéséről sem maradt távol. Nélküle elképzelhetetlen volt az „Élő népművészet”. Éppen az idei rendezvény előkészítő megbeszélésének szervezősekor érkezett a hihetetlen, megrendítő érte-

Feledhetetlenek maradnak a szombat este és éjszakák ezekben az években, amikor a múzeum fiatalabb kollégáival (közülük is már többen elmentek) egyikünk vagy másikkunk lakásán kellemes ételek és italok mellett mulatoztunk. Mély nyomokat hagytak bennem a hajnal felé spontán kialakult nagy beszélgetések, világmegváltások, éles viták a szakmánkról, irodalomról, zenéről és a világ dolgairól. Laci az ilyen alkalmakkor kezdeményező, gyakran szándékosan provokáló szerepet játszott, már csak elménk köszörlése érdekében is.

Laci összetett egyéniség volt. Kívülről látszólag nyugodt, higgadt, akiben azonban belülről hallatlan szenvedély lobogott minden iránt, ami érdekelte. Időnként blazírt és gúnyos modora, csipkelődő stílusa, polgárpukkasztó gesztusai sokakat elriasztottak tőle. Vad és szenvedélyes vitázó volt, indulatait a vaslogika és az igazába vagy vélt igazába vetett hit vezette.

Többünknek úgy tűnik, akik élete különböző szakaszában közelebb kerültünk hozzá, hogy egyéniségének, jellemének két rétege volt. Kifelé derűs, vidám és nyitott volt, kellemes társasági ember, kitűnő viccesélő, jó poharazó partner, aki szereti és értékeli az élet derűs oldalát. Belül azonban külön világa volt, amit csak ő ismerhetett. Ez a világ szigorú és fegyelmezett volt, jól körülhatárolt elveken alapult, amitől sohasem tért el. Ebben a belső világban tépelődő, meditatív jellem búj meg, az önértékelés bizonytalanságaival, az el nem végzett munka, a meg nem valósított tervek nyomasztó súlyával. Néha nehezen érthető megnyilvánulásai, gesztusai talán ide vezethetők vissza. Ez az oka annak, hogy a kollégák közül igazán senkit sem engedett

közel magához, pedig vágyott a barátságra, a szeretetre, ezt több irodalmi vonatkozású megjegyzése, értékelése árulta el nekem. Ember volt a szó igazi, összetett értelmében, erényekkel és hibákkal, maradandó értékekkel és tévedésekkel. Így őrizzük meg magunkban, így emlékezünk rá.

Kedves Laci, kedves Doki, kedves Barátunk, halandó tested pora itt nyugszik előttünk. Halhatatlan lelked azonban már ott megy a „szalmás úton”, a csillagok útján az idők végezetéig. Vezessen az Orion csillagkép hetedhét határon át, az Óperenciás tengeren túl, az örök igazságot tükröző üveg-hegyek fénylő világába. Oda, ahol már nem számít semmi földi nyomorúság, és ahol majd úgyis találkozunk, boldog, léleknyugtató örömben és baráti együtt létben, a régi idők derűs hangulatában.

Nyugodj békében!

(Elhangzott a pécsi köztemetőben 2000. február hó 4-én.)

László Mándoki (1935–2000)

He worked for the Jannus Pannonius University in Pécs as an ethnographer-museologist, later as a head of department and vice-general director till his retirement. From 1996 he was the director of the Kamill Erdős Gypsy Museum. He was the initiator and organiser of the publishing of the Ethnographic Atlas of Baranya County, founder of the riddle-archive. From his early career he was attracted to the fate of minorities. The Croat and Shokac ethnic groups aroused his interest first, and then he started examining the history and lifestyle of the Gypsies. He did a lot to raise the social and economic standard of the Gypsies, organised the permanent exhibition of the Gypsy Museum, wrote a review about it. He was working on the acquisition and popularisation of the collection almost till his very last day.

Lajos Tudományegyetemen tanult, ahol 1973-ban szerzett magyar-német szakos tanári és etnográfus diplomát. Még az egyetem befejezése előtt, ötödéves korában belépett a miskolci Herman Ottó Múzeum kötelékébe, melyhez, első munkahelyéhez mindvégig hűséges maradt. 1979-től a néprajzi osztály vezetője, 1982-től igazgató-helyettes, amit 1991 végéig látott el, majd tudományos főmunkatársi címet kapott. 1994-ben tudományos titkári beosztásban az akkor szerveződött tudományos osztály vezetője lett. 1995-ben nyert kinevezést a Miskolci Egyetem Művelődéstörténeti és Muzeológiai Tanszékére tanszékvezető docensnek, az utóbbi években a dékán-helyettesi posztot is betöltötte. Oktatói munkája ellenére sem szakította meg

kapcsolatát a múzeummal, ahol haláláig félállásban tevékenykedett.

Hivatali és családi elfoglaltságai mellett rendkívül eredményes és sokrétű szakmai tevékenységet végzett: egyetemi doktori címet 1976-ban, kandidátusi tudományos fokozatot 1990-ben szerzett. A debreceni egyetemen folyamatban volt egyetemi tanári habilitációja, aminek megvédésére már nem kerülhetett sor. Publikációs munkássága imponáló méretű: az 1970-es évek végén Mezőkövesd és vidékének hímezéséről két kötetes mintagyűjteményt állított össze; kismonográfiában feldolgozta a gyermek életét a matyó családban; kandidátusi értekezését

Állatbrázolások a magyar népművészetben címmel jelentette meg; legutóbb a matyó népművészetről készített monográfiája látott napvilágot *Mítosz és népművészet* címmel. Kezdeményezője és szerkesztője volt a megye népművészetét feldolgozó reprezentatív kötetnek, valamint a *Tárgyalkotó népművészet* című, oktatási célt szolgáló gyűjteményes munkának. Közel száz tudományos cikke jelent meg, melynek nagyobb része a népművészet témakörébe tartozik.

Érdeklődésének középpontjában a népművészet állt, aminek nemcsak múltját, hagyományvilágát kutatta, hanem mindinkább foglalkoztatta a tárgyalási folyamat kapcsolatrendszere, a régi formák megújításának lehetősége és módja. Mindvégig hű maradt szűkebb pátriájára, a Matyóföld népi kultúrájához, utolsó monografikus

vizsgálatában, habilitációs munkájában a matyó népművészet lényeges jegyeit vette számba a magyar és az európai műveltséggel való összefüggés szemszögéből. A népművészethez kapcsolódott muzeológiai munkájának java része. 1974-ben közreműködött a Herman Ottó Múzeum *Munka és ember* című állandó kiállításának megvalósításában, majd a mezőkövesdi múzeum *Matyó népélet* című kiállítását rendezte meg. A következő években népművészeti kiállítások sokaságát hozta létre itthon és külföldön egyaránt.

Sokrétű mindennapi munkájában szorosan összefonódott egymással a tudományos

kutatás, a feldolgozás, a kiállításrendezés, az oktatás és az alkotó népművészek szakmai irányítása. Mindvégig nagy figyelmet fordított a gyakorlati népművészeti tevékenységre: kiállítások rendezésével, zsűrizéssel, továbbképzések szervezésével igyekezett elősegíteni a népművészek munkáját, a hagyományok megőrzését. Alapító elnöke volt a megyei népművészeti egyesületeknek, de aktívan részt vett az országos szervezetek tevékenységében is, tagja volt a Népi Iparművészeti Tanácsnak, az Országos Népművészeti Egyesületnek, a Magyar Néprajzi Társaság Választmányának, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Bizottságának. Sokirányú tevékenységét 1996-ban Miskolc város Herman Ottó Díjjal jutalmazta, a népművészeti örökség megőrzéséért végzett munkásságát 1999-ben Király Zsiga Díjjal ismerték el. Ez a kitüntetés többek között annak a fáradszóró szervezőmunkának is szólt, amivel az országos népművészeti kiállítások megvalósulásához és eredményességéhez hozzájárult. Pótolhatatlanul hiányzott közreműködése az idei, 13. alkalommal sorra kerülő „Élő népművészet” kiállítás megrendezésében, mely kiállítással nemcsak a néprajztudomány és szakmai muzeológia, hanem az alkotó népművészek széles tábora is tiszteleg felejthetetlen emléke előtt.

Márta Füredi (1949–2000)

In the centre of the activity of this ethnographer working for the museum in Miskolc, stood the research on folk art. She wrote a significant monograph on the „matyó” ornamentation; numerous books and studies of hers appeared. From 1995 she worked as the head of the Museology Department of the Miskolc University. She organized several exhibitions, was the initiator and organizer of the „Living folk art” exhibition, which so far has been presented twelve times, and which is the most important common show of folk artists.

Dr. Környey Attilára emlékezem

Szentkuty Károly

Attila meghalt. Milyen tompán, ridegen, kérépíthetetlenül szól ez a mondat. Nincs, megszűnt fizikai léte e világban visszafordíthatatlanul. Két-három hónapja már tudta, hogy súlyos, gyógyíthatatlan beteg. Egy vasárnap délután felhívott és végrendelkezett arról, hogy kik írják alá a gyászjelentést, s hogy a

temetésén én mondjam a gyászbeszédet. Persze vállaltam, és tréfásan megjegyeztem, hogy majd húsz vagy harminc év múlva ennek semmi akadálya. De tudtuk mindketten, hogy ez nagyon komoly beszélgetés, s azt is tudtuk mindketten, hogy ezt nagyon komolyan is vesszük. Mikor februárban hazajött a kórházból, épp a Széchenyi Népfőiskola zajlott a nagycenki kastélyban. Attila bújt mindenki elől, visszahúzódott a külvilágtól, ma-

gára akart maradni gyógyíthatatlan betegségével. Engem magához engedett egy kicsit. Sikerült rábeszelnem Ágival (feleségével) együtt, hogy írjon egy tárcát a Kisalföldbe az „Ezredfordulás beszélgetések” sorozatomban. Másnap már kezemben volt az írás, ez lett az utolsó, amit életében publikált. Attilában ekkor még nagyon erősen működött az életösztön. Bár tudta, mája beteg, de bízott abban, hogy nyirokrendszere és erős akara-

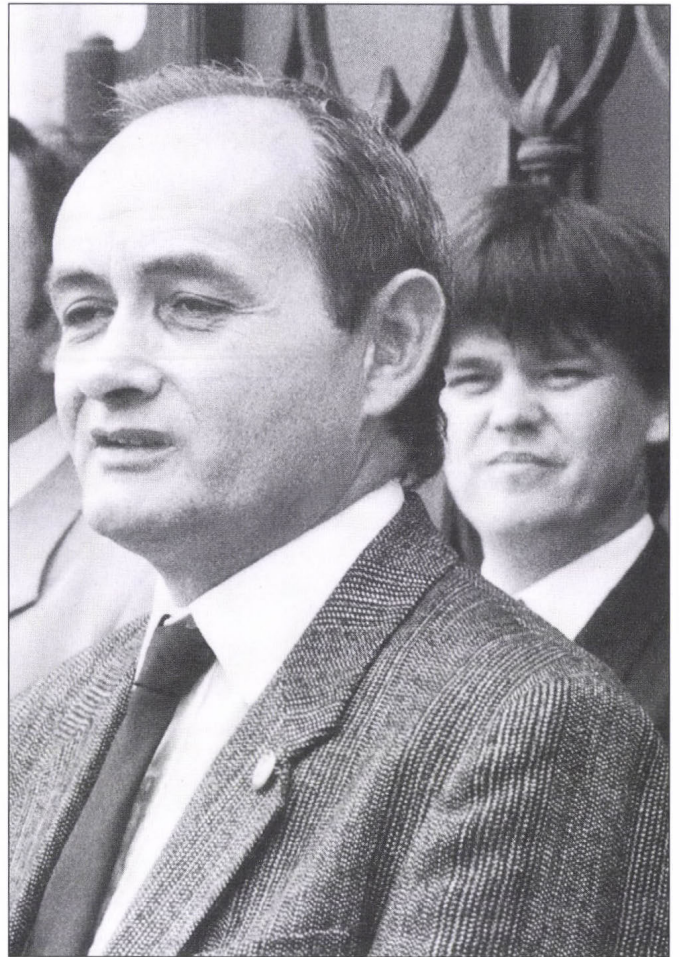
ta legyőzi a bajt. Erős akarata eddig minden győzedelmeskedett. Talán meglepő volt a számára, hogy van olyan dolog a földön, ami őt is legyőzi: a rák. Amikor néhány nappal a halála előtt megtudta, hogy állapota rosszabbodott, már nem akarta tovább csinálni. Nem akarta, hogy esendő testét kényekedve szerint ragadja el a halál. Ő döntött, ő határozta meg a napot és az órát, amikor elment ebből a földi világból. Attila, hogy tudta ezt végigcsinálni? Környei Attila 1940-ben született Téten egy Győr melletti településen. Ebben az évben lett volna 60 éves, március 26-án. Nagyon várta ezt a dátumot, az utolsó írásában, az újságban így fogalmazott: „Már elemista koromban mondogattam magamban: az ezredfordulón pontosan hatvan éves, egészen pontosan hatvan éves és kilenc hónapos és öt napos leszek. Ez a kettős forduló – sorstól kicsikart életkor és egyben egyéni hanyatlásom egybevetése számomra az egyéni számvetést minden esetben egybekapcsolta a történelmi gondolkodással, ami egyébként élethivatásom volt. Majdani visszavonulásomra gondolva, arról ábrándoztam, hogy majd »Micsoda évezred« címmel nagyszabású kiállítással koronázhatom meg múzeumi pályafutásomat.”

A soproni Berzsenyi Dániel Gimnáziumban érettségizett 1958-ban, s ettől kezdve Sopron szerelmese lett. 1963-ban végzett az ELTE Bölcsészettudományi Karán. A történelemtudományok kandidátusa lett. A Soproni Múzeumba kezdett dolgozni. 1973-tól a nagyeceni Széchenyi István Emlékmúzeum első igazgatója. 1989-től a Soproni Múzeum igazgatói teendőit is ellátta. Az Országos Széchenyi Kör létrehozója, s megalakulásától titkára. Publikációi Sopron történetéhez és a Széchenyi kutatáshoz kapcsolódnak. De ő, tudományos tevékenységei közül legfontosabbnak a soproni helytörténeti kiállítást és a nagyeceni Széchenyi István Emlékmúzeum állandó kiállításainak létrehozását tartotta. Csatka Endre-díjat kapott 1973-ban, SZOT-díjat 1985-ben, a Magyar Köztársaság Érdemkereszt aranyfokoztát 1991-ben.

Nekem első munkahelyem a Nagyeceni Múzeum, és első főnököm Attila volt. 1979-ben kerültem Nagyecenre, abban az időszakban, amikor a Széchenyi-kultusz terjedőben volt, abban az időszakban, amikor Attila fiatal múzeumigazgatóként meg akarta váltani a világot, s olyan feszes tempót diktált magának és munkatársainak, amit nagyon nehéz volt követni, s bizony néha elviselni. Abban az időszakban a múzeumot több mint 200 ezer ember nézte meg évente, abból is a fele május-június hónapokban, iskolai kirándulás keretében. Attila azt szerette volna, ha mindenki tisztelettel és őszinte kíváncsisággal nézte volna meg a kiállítást. Az iskolai kirándulások, (akkor még ingyenes belépővel) nem ilyenek voltak. Fegyelmezni képtelen pedagógusok, érdeklődés nélküli diákok, aki-

ket aznap már végighajszoltak őt múzeumon, rengeteg keserűséget okoztak nekünk. De amikor jött egy olyan iskola vagy felnőtt csoport, amelyik megbecsülte munkánkat és érdeklődéssel szemlélte a kiállítást, Attila megnyugodott. A Széchenyi tiszteletből formálódott meg a Széchenyi Kör, amely először egy összetartó baráti társaság volt, majd egy profi szervezet lett Attila szívós munkája nyomán, amely feladatának érezte és érzi most is a Széchenyi-kultusz ápolását.

Attila 1972 óta napról-napra együtt „élt” Széchenyi Istvánnal. Ezt írja erről: „Az én romantikus vagy mondjuk szelídében, játékos elmém: az engem foglalkoztató valamennyi ügyet, gondolatot óhatatlanul szembesítette a legnagyobb magyar életművével és eszmei hagyatékával. Föl-föltettem a kérdést: mit szólna hozzá Széchenyi István?” – Ő főbe lőtte magát, te pedig... Imádtad és tisztelted a XIX. századot. Sokszor elmondtad nekem, hogy arra figyeljek, hogy Széchenyi kívül e kor, mennyi tehetséget dobott a felszínre, s azóta nem tudja ezt megismételni Magyarországon. Azt is megfogalmaztad, hogy a XX. század arra volt hivatva a csodálatos XIX. század után, hogy kiteljesítse a szolidaritást. Ehelyett két világháború, tömegmészárlások és gyomorfordító politikai manőverek százada lett. Te ezen már nem tudsz változtatni, mi talán még igen? Vagyunk páran, akik értettünk téged, s vagyunk néhányan, akik továbbvisszük azt, amit megteremtettél, kellő felelősséggel és odaadással. Tudom, rettenetes betegséggel magadra maradtál. Ági, a gyerekek ott voltak melletted, vigyáztak rád, gondoskodtak rólad. Mégis, ahogy utolsó beszélgetésünkből leszártam, magányosan akartad várni a halált. Csak a „kaszás”, meg te! Nagy küzdelem volt és te győztél. Most már tudom! Mennyien szerettek, csodáltak és tisztelték téged, most a halálad után érezhető igazán. Én bízom benne, ez maradandó emlény lesz sokunkban, s mindenféle fogadkozás nélkül munkásságod tovább él bennünk. Azt kérem elsősorban magamtól és mindazoktól, akik úgy érznek, gondolnak, mint én, amit Arany János, Széchenyi emlékezete című versében megfogalmazott:

Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, ámbár napja múlt;
Hanem lerázván, ami benne földi,
Egy éltető eszmévé finomul,
Mely fennmarad s nőttön nő tiszta fénye,
Amint időben, térben távozik;
Melyhez tekint fel az utód erénye:
Óhajt, remél, hisz és imádkozik.

S végakaratom szerint mindannyian el-
énekeljük természetesen a Szózatot, ahogy
azt tették 1860. április 11-én – Széchenyi
István temetésén, Nagyecenen – a soproni
jurátusok!

2000. március 15.

The Memory of Dr. Attila Környei (1940–2000)

As a historian-museologist he worked for the Sopron Museum, in 1989 became the director of the institution. He was the founder and secretary of the National Széchenyi Circle. His publications are connected with the history of Sopron and the research on the life and activity of count István Széchenyi. Organising the local history exhibition in Sopron, and the establishing of the István Széchenyi Memorial Museum (Nagyecen), of which he had been the first director since 1973, are the significant results of his work. He published a grand monograph about István Széchenyi. He was a committed foster of the Széchenyi-cult until his death.

A Pulszky Társaság hírei

A Pulszky Társaság–Magyar Múzeumi Egyesület közhasznúsági jelentése az 1999-es évről

(készült az 1997. évi CLVI. számú törvény 19. §-a alapján)

I. Számviteli beszámoló	
Bevételek	
1998. évi maradvány és átvétel a TKM-től	1,508.033.- Ft
Tagdíjbefizetés	567.600.- Ft
NKÖM működési támogatása	3,500.000.- Ft
NKÖM projekt-finanszírozása (magyar-holland múzeumi együttműködés és Múzeumok a „köz műveléséért” konferencia)	2,700.000.- Ft
Oktatási Minisztérium projekt-finanszírozása (Múzeumok a „köz művelődéséért” konferencia)	1,200.000.- Ft
Nemzeti Kulturális Alapprogramtól pályázati támogatások (Magyar Múzeumok és „Az Év Múzeuma”)	5,000.000.- Ft
Magyar Múzeumok számainak átvételéért térítés és támogatás (Móra Ferenc Múzeum, Laczkó Dezső Múzeum, Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark, AXA-Colonia Biztosító)	810.000.- Ft
Összesen:	15.285.633.- Ft
Kiadások	
Személyi költségek	2,352.000.- Ft
Közterhek és járulékok	776.160.- Ft
Működési költségek (telefon, fax, posta)	509.708.- Ft
Technikai fejlesztés (számítógép, másoló, fax-telefon)	151.750.- Ft
Egyéb költségek (konferenciák, tagozatok támogatása, utazói térítések, stb.)	1,190.739.- Ft
Magyar Múzeumok nyomdaköltség	3,623.745.- Ft
„Az Év Múzeuma” pályázat	2,439.573.- Ft
Visszaulátás a Nemzeti Kulturális Alapprogramnak	60.427.- Ft
Magyar-holland múzeumi együttműködés	907.717.- Ft
Múzeumok a „köz művelődéséért” konferencia	3,048.528.- Ft
Összesen:	15.060.347.- Ft
Maradvány a 2000. évre	225.286.- Ft

II. A költségvetési támogatás felhasználása

A költségvetési támogatás felhasználásának az I. pontban található, részletezése (amely egyben elszámolás a támogatást pályázati alapon nyújtó Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának) megtekinthető a Pulszky Társaság székhelyén.

III. A vagyon felhasználásával kapcsolatos kimutatás

Ilyen kimutatás nem készült, mivel a Pulszky Társaságnak felhasználható vagyona nincs.

IV. A cél szerinti juttatások kimutatása

A cél szerinti juttatások felhasználása az I. pontban található, részletezése (amely egyben elszámolás a cél szerinti juttatást nyújtó Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának és az Oktatási Minisztériumnak) megtekinthető a Pulszky Társaság székhelyén.

V. Juttatások és támogatások mértéke

a./ Központi költségvetési szervtől
(Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

és Oktatási Minisztérium) kapott támogatás összesen:	7,400.000.- Ft
ebből	
– társadalmi szervezetek működési támogatása pályázat keretében (NKÖM)	3,500.000.- Ft
– magyar-holland múzeumi együttműködés (projekt-támogatás, NKÖM)	900.000.- Ft
– nemzetközi múzeumpedagógiai konferencia (projekt-támogatás, NKÖM)	1,500.000.- Ft
	300.000.- Ft
– nemzetközi múzeumpedagógiai konferencia (projekt-támogatás, Oktatási Minisztérium)	1,200.000.- Ft
b./ Elkülönített állami pénzalaptól (Nemzeti Kulturális Alapprogram) kapott támogatás összesen:	5,000.000.- Ft
ebből	
– a Magyar Múzeumok című negyedéves szakmai folyóirat megjelentetéséhez pályázattal	2,500.000.- Ft
– „Az Év Múzeuma 1998” pályázat lebonyolításához és fődíjaira pályázattal	2,500.000.- Ft

VI. A vezető tisztségviselőknek nyújtott juttatások értéke, illetve összege

Nem voltak ilyen juttatások.

VII. Tartalmi beszámoló a közhasznú tevékenységről

1./ Szervezeti élet

Az elnökség havi rendszerességgel tartotta üléseit, ezeken megvitatta a napirenden lévő kérdéseket és meghozta a szükséges döntéseket.

A választmány négy ízben ült össze, tárgyalta meg és fogadta el az előterjesztett beszámolókat, javaslatokat, hallgatott meg indítványokat.

Miután a bíróság az 1998. októberi közgyűlésen elfogadott új Alapszabályon módosításokat és kiegészítéseket írt elő, az 1999. május 15-én tartott *rendkívüli közgyűlés* elfogadta az ennek megfelelően átalakított dokumentumot. Ezt követően a bíróság *bejegyezte* a Pulszky Társaság *közhasznúságát* is.

Az e közgyűlésen megválasztott Ellenőrző Bizottság képviselői rendszeresen részt vettek a vezető testületek ülésein. A bizottság egy ízben széles körű ellenőrzést tartott és megállapította, hogy a gazdálkodás és az ügymenet megfelel az előírásoknak és elvárásoknak.

A közművelődési, menedzsment és műtárgyvédelmi tagozatok mellett megalakult az ún. „kis múzeumok” tagozata is, amely vezetőségének megválasztását és munkatervének kidolgozását 2000-ben tervezi.

Az 1998. évi közgyűlés döntése értelmében a tagdíj jelentősen megemelkedett, ugyanakkor befizetője automatikusan megkapja a *Magyar Múzeumok* számainak. Az előzetes aggodalmakkal szemben a taglétszám nem csökkent, hanem valamelyest nőtt; az év folyamán több mint 450 fő fizette be a tagdíjat. Az előző évek lendületénél lassabban, de tovább folytatódott a tagtoborzás is. Az 1999-es év folyamán a Pulszky Társaság több alapító tagja elhunyt. Örömmel köszön-

töttük viszont *Szentlélek Tihomér* és *Éri István* tiszteletbeli elnököket kerek születésnapjukon, amelynek kapcsán mindketten megkapták a Magyar Köztársaság elnökének arany emlékérmét.

1999 januárjától állandó, nyolc órás ügyvezető titkár és négy órás gazdasági ügyintéző működik a Pulszky Társaság székhelyén. Megtörtént az iratanyag egy helyre szállítása, a Magyar Természettudományi Múzeum által biztosított két kis szoba technikai felszerelése (telefon-fax, másológép, számítógép).

2.) Szakmai tevékenység

a.) A Társaság elnöke felkérésre több országos múzeum főigazgatói pályázatának elbírálásában vett részt. A kulturális törvény végrehajtásával kapcsolatos rendelet-tervezetekről, illetve a törvény módosítási tervezetéről minden felkérés alkalmával írásban nyilatkoztunk véleményünkkel. Több ízben vettünk részt más szakmai és/vagy érdekképviseleti szervezetekkel közös egyeztetésen. A Társaság képviseltette magát a múzeumigazgatók országos értekezletén és más, a minisztérium által szervezett vagy támogatott szakmai rendezvényeken.

b.) A *közművelődési tagozat* 1999. október 25-27-én nemzetközi múzeumpedagógiai konferenciát rendezett „Múzeumok a köz művelődésért” címmel. Ehhez a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és az Oktatási Minisztérium biztosított pénzügyi forrást (összesen 3 millió forint értékben). A rendezvény szakmai értékelését a projekt elszámolásával együtt beadott beszámoló tartalmazza.

c.) A *menedzsment tagozat* tevékenységének egyik fő területe a magyar-holland múzeumi együttműködés volt. Ennek keretében két műhelymunka szervezésére került sor a kis múzeumokban dolgozó kollégák számára; a „Collection management” programban résztvevő múzeumok képviselői szakmai látogatást tettek Hollandiában a lehetséges partnerintézményeknél (ezen a NKÖM illetékes helyettes államtitkára és fősztályvezetője is részt vett), illetve kialakították az együttműködés folytatásának konkrét formáit. Az együttműködés szerepel a két kulturális minisztérium közös munkaprogramjában; némi késéssel és csökkentett összeggel ugyan, de külön program-finanszírozási formában a NKÖM biztosította az anyagi forrást. Részletesebb beszámolót a pénzügyi elszámolás mellett nyújtottunk be. A tagozat vállalta, hogy megszervezi a Pulszky Társaság arculatának kialakítását. Ennek érdekében a Képzőművészeti Főiskola hallgatói körében közzétett felhívással megkezdte a munkát.

A menedzsment és a közművelődési tagozat képviselői az év végén részt vettek azon a minisztériumi megbeszélésen, amelyen egy 2000-ben megejtendő múzeumi felmérés-kutatás körvonalai alakultak ki és vállalták az ebben való aktív részvételét.

d.) A *műtárgyvédelmi tagozat* több szakmai megbeszélést és tapasztalatcserét szervezett

1999-ben is segítettek több határon túli magyar múzeum műtárgyvédelmi és restaurálási munkáit, illetve megszervezték határon túli magyar kollégák részvételét több hazai szakmai rendezvényen.

e.) Megtartotta alakuló ülését az ún. „kis múzeumokban” dolgozó kollégák tagozata, de a szervezők nagyarányú leterheltsége, a forráshiány miatt a vezetőség megválasztása és egy tevékenységi program kialakítása a 2000. évi feladata.

f.) A magyar múzeumok és múzeumműgy 2002-ben esedékes kétszázadik évfordulójának előkészítése a tervezettnél lassabban halad. Elmaradt az 1999-re tervezett szakmai előkészítő megbeszélés (jórészt a Pulszky Társaságon kívül álló okokból). A jelek szerint 2000-ben jelentősebb előrehaladás érhető el ezen a téren.

g.) A *Magyar Múzeumok* szerkesztésében bekövetkezett változást sikerült nagyobb zökkenő nélkül átvészelnem (az elnökség Éri István javaslatára a felelős- illetve főszerkesztői feladattal Deme Pétert és Selmecei Kovács Attilát bízta meg). A tagoktól, előfizetőktől, olvasóktól kapott jelzések szerint a folyóirat továbbra is színvonalasan és sokszínűen törekszik bemutatni a magyar múzeumokban zajló szakmai munkát, az elért eredményeket és a jelentkező gondokat, valamint nyomon követi a nagyvilág múzeumi történéseit. 1999-ben két múzeumi szervezet (Csongrád és Veszprém megye) kapott bemutatkozási lehetőséget a folyóirat hasábjain, emellett tematikus számokat állított össze a szerkesztőség. A lap immár mintegy 1000 címre jut el rendszeresen (éppen ezért a postázás igen jelentős költséget jelent), emellett kb. 30 helyen vásárolható meg.

h.) A társaság – immár hagyományosan – meghirdette, megszervezte és lebonyolította „Az Év Múzeuma 1998” pályázatot (együttműködve a NKÖM Múzeumi Osztályával, a Nemzeti Kulturális Alapprogrammal és az ICOM Magyar Nemzeti Bizottsággal). A szakma berkeiben (12 intézmény adta be gazdag tevékenységét bemutató anyagát), a nagyközönség és a média körében is egyre inkább komoly érdeklődést kiváltó pályázat díjazottjai 1999-ben is a Múzeumok Majálisán, május 15-én vehették át az elismerést a fővédnök kulturális minisztert képviselő helyettes államtitkártól. A két fődíjas (Jász Múzeum, Jászberény és Thorma János Múzeum, Kiskunhalas) külön ünnepség keretében mutatta be a helyi közönségnek az elismerést.

A Pulszky Társaság igyekezett segíteni a Múzeumok Majálisát szervező Magyar Nemzeti Múzeumot és a résztvevő felszáz másik múzeumot abban, hogy a mintegy 25-30 ezer látogatót a Múzeumkertben 1999. május 15-16-án színvonalas, érdekes és vonzó program várja.

Összefoglalóan megállapítható, hogy egyesületünk, mint a múzeumi terület egyetlen szakmai képviseleti szervezete, 1999-ben megszilárdította és továbbfejlesztette a megalaku-

lása óta eltelt években elért eredményeket.

Budapest, 2000. március 2.

Dr. Matskási István
elnök

Dr. Deme Péter
ügyvezető elnök

Dr. Kriston Vízi József
főtítkár

* * *

Elnökségi ülés (2000. február 10.)

A testület Vámos-Lovay Zsuzsanna, a menedzsment tagozat vezetőségi tagja előterjesztése alapján megvitatta a társaság emblémájára vonatkozó javaslatot és többségi szavazással Blaha Magdolna tervét kiindulási alapként elfogadta. Felkérte az előterjesztőt, hogy tájékoztassa a választmányt és folytassa az arculat végleges kialakításához szükséges munkát.

Az elnökség felkérte Matskási Istvánt, hogy a kulturális törvény módosításának tervezetével kapcsolatosan írásban benyújtott és szóban elhangzott véleményeket összegezze a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma számára. A testület a minisztérium kérésére megfogalmazta személyi javaslatát a szakfelügyeleti rendszerbe ajánlott szakemberekről, majd vita után kisebb módosításokkal elfogadta a Pulszky Társaság 1999-es tevékenységéről szóló beszámolót és a 2000. évre szóló munkatervet.

Választmányi ülés (2000. február 17.)

A testület napirend előtt meghallgatta Darkó Jenő megemlékezését Kiss Ákosról, a Pulszky Társaság 1999-ben elhunyt alapító tagjáról (lásd e számunkban).

A választmány megvitatta az 1999-es tevékenységről szóló beszámolót és a 2000. évi vázlatos munkatervet és kisebb módosításokkal alkalmasnak találta arra, hogy – az elnökség által történő véglegesítés után – a közgyűlés elé terjesszék. A gazdasági ügyintéző által készített előzetes beszámolót alapként fogadta el a választmány azzal, hogy a közgyűlés elé az Ellenőrző Bizottság által véglegesített formában kerüljön.

A testület meghallgatta Vámos-Lovay Zsuzsanna tájékoztatóját a Társaság emblémájáról és tudomásul vette, hogy ennek továbbfejlesztésére kerül sor.

A választmány megvitatta Matskási István tájékoztatóját a múzeumtörténeti munkálatok előkészületeiről és az ebben a témában február 16-án a Magyar Nemzeti Múzeumban tartott megbeszélésről. Egyetértett azzal, hogy a Pulszky Társaság maga is kezdeményezze minden lehetséges fórumon: 2002 legyen a *múzeumok és a könyvtárak éve*.

A testület ugyancsak meghallgatta és megvitatta Vámos Éva tájékoztatóját a Millenniumi Kiállítás és Rendezvényközpontról, a Ganz Ansaldo területén az 1130/1999 (XII.21.) számú kormányhatározat alapján 2001. március 15-én megnyitni tervezett kiállítás előkészületeiről, a Millenáris Kht működéséről. Egyetér-

tett azzal, hogy a Kht képviselője kapjon meghívást a közgyűlésre.

Közgyűlés (2000. március 4.)

A közgyűléssel kapcsolatos anyagokat lásd e számunk rovataiban.

Elnökségi ülés (2000. április 13.)

Az elnökség örömmel vette tudomásul, hogy a 2002-es bélyegkibocsátásnál figyelembe kívánják venni a Magyar Nemzeti Múzeum alapításának 200. évfordulóját; támogatta Viga Gyula javaslatát, hogy kezdődjön meg egy, a magyar muzeológia elhunyt nagyjait bemutató életrajzi lexikon előkészítése; nyugtázta, hogy Matskási István a Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnökével közös levélben kezdeményezte a NKÖM miniszterénél és a Miniszterelnöki Hivatal vezető miniszterénél: legyen 2002 „A magyar múzeumok és könyvtárak éve”.

A testület megbízta Matskási Istvánt, hogy

tájékoztadjon a helyzetről Békés megyében és annak ismeretében írásban közölje szakmai véleményünket a megyei közgyűlés elnökével.

Elnökségi ülés (2000. május 11.)

A testület személyi javaslatokat fogalmazott meg a felállítandó muzeológiai és műtárgyvédelmi akkreditációs bizottságokba, a Móra Ferenc-díj és a Széchényi Ferenc-díj kuratóriumába, valamint a fővárosi kulturális bizottság által felállítandó bíráló bizottságba. Helyeselte, hogy Matskási István a Békés megyei közgyűlés elnökének küldött levélben fejtegette ki álláspontunkat a tervezett átszervezésről, leépítésről. Felkérte továbbá, hogy hasonló módon tájékoztassa a NKÖM miniszterét a Pulszky Társaság álláspontjáról a Petőfi Irodalmi Múzeum vezetésében és távlati koncepciójában bekövetkezett változások kapcsán. Egyetértett azzal, hogy a PT támogatta a műtárgyvédelmi tagozat kezdeményezését Magyar Restaurátor Kamara alakítására.

Az elnökség határozatilag kimondta, hogy kezdődjenek meg a Viga Gyula által javasolt életrajzi lexikon munkálatai az alábbi összetételű szerkesztő bizottság irányítása mellett: Bodó Sándor, Éri István, Ilon Gábor, Kecskeméti Tibor, Pintér János, Selmeczi Kovács Attila, Veres László, Viga Gyula. A szervező munkáért felelős Viga Gyula.

A testület úgy döntött, hogy szeptember 25-én regionális találkozót szervez a Herman Ottó Múzeummal együtt és közös finanszírozásban Miskolcon, Herman Ottó születésének 175. évfordulójáról történő megemlékezéssel összekapcsolva. Érintett megyék: Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Nógrád, Pest, Szabolcs-Szatmár-Bereg.

Gócsáné Móró Csilla meghívása alapján a június 8-i elnökségi és választmányi ülés Tápiószelén lesz. A szervezésért felelős Deme Péter. A választmányi ülésen napirendre kell tűzni az etikai kódex munkálatainak felkészítését.

E számunk szerzői

Almási Tibor (1952) művészettörténész muzeológus Xántus János Múzeum Győr	Deme Péter dr. (1950) történész főosztályvezető Magyar Nemzeti Múzeum Budapest	Korkes Zsuzsa dr. (1954) történész, régész megyei múzeumigazgató-helyettes Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága Szentendre	Szabó Péter (1946) középiskolai tanár muzeológus Xántus János Múzeum Győr
Basics Beatrix dr. (1956) művészettörténész főosztályvezető Magyar Nemzeti Múzeum Budapest	Demeter Zsófia dr. (1950) történész, kandidátus tudományos főmunkatárs Szent István Király Múzeum Székesfehérvár	Kriston Vízi József dr. (1953) etnográfus igazgató Szókraténusz Játékmúzeum Kecskemét	Szentkuty Károly (1957) etnográfus, történész múzeumigazgató Hansági Múzeum Mosonmagyaróvár
Bánki Horváth Mihály (1973) történész, régész középiskolai tanár Közgazdasági Szakközépiskola Kiskunfélegyháza	Draveczy Balázs (1938) régész, történész igazgató Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum Budapest	Liszes János (1953) biológus természetvédelmi felügyelő Kiskunsági Nemzeti Park Kecskemét	Szöllőssy Marianne (1957) történész gyűjteményvezető Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény Budapest
Bodó Sándor dr. (1943) etnográfus kandidátus főigazgató Budapesti Történeti Múzeum Budapest	Éri István (1929) régész, történész ügyvezető elnök TKM Egyesület Budapest	Müller Krisztina (1966) táj- és kertépítő mérnök Budapest	Ujvári Zoltán dr. (1932) etnográfus a néprajztudományok doktora egyetemi tanár Kossuth Lajos Tudományegyetem Debrecen
Buschmann Ferenc (1949) biológus muzeológus Jász Múzeum Jászberény	Füzes Endre dr. (1932) etnográfus ny. főigazgató Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szentendre	Pálóczi Horváth András dr. (1941) régész, kandidátus főmuzeológus Magyar Mezőgazdasági Múzeum Budapest	Tóth Endre dr. (1944) régész, történész főosztályvezető Magyar Nemzeti Múzeum Budapest
Búzás Gergely (1965) régész, művészettörténész főmuzeológus Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás király Múzeum Visegrád	Gál Vilmos (1972) történész muzeológus Magyar Nemzeti Múzeum Budapest	Pintér János dr. (1942) történész főigazgató-helyettes Magyar Nemzeti Múzeum Budapest	Wicker Erika (1955) régész megyei múzeumigazgató Katoná József Múzeum Kecskemét
Darkó Jenő dr. (1949) művészettörténész főmuzeológus Kossuth Múzeum Cegléd	Katona Edit (1955) etnográfus tanácsos Néprajzi Múzeum Budapest	Rezi Kató Gábor (1963) régész, programozó matematikus főigazgató-helyettes Magyar Nemzeti Múzeum Budapest	Zomborka Márta (1959) etnográfus tanácsos, igazgató Tragor Ignác Múzeum Vác
Darvasné Molnár Anna (1942) népművelő középiskolai tanár főosztályvezető Magyar Mezőgazdasági Múzeum Budapest	Kiss Erika (1949) újságíró a Redemptio című lap felelős szerkesztője Jászberény	Sári Zsolt (1976) etnográfus-politológus muzeológus Damjanich János Múzeum Szolnok	Selmeczi Kovács Attila dr. (1942) etnográfus a néprajztudományok doktora főtanácsos Néprajzi Múzeum Budapest